

Om Reformatorerna i Malmö

och

de första lutherska presterna derstädes.

Några personalhistoriska bidrag till Danmarks kyrkohistoria.

Af

C. Sonnenstein Wendt.

Oaktadt de många och rika bidrag till upplysning af Danmarks reformationshistoria, hvilka, i synnerhet under de sednare decennierna, blifvit offentliggjorde, äger man likväl ganska knapphändiga underrättelser om flera af de dervid mest framstående personers närmare lefnadsomständigheter. Så har förhållandet varit t. ex. med Malmös reformator Claus Mortensen och med flera af dem, som medverkade vid reformationens införande i denna stad. Då jag vid genomgående af en mängd hittills obegagnade eller förbisedda handlingar för vinnande af upplysningar till Malmö stads historia funnit åtskilliga nya och obekanta drag ur flera af reformatörernas och de första lutherska predikanternas lif, har jag trott dem förtjena att här meddelas. Jag skall dervid endast i korthet, och så mycket som för sammanhangets skull är nödigt, vidröra hvad af tillgängliga skrifter förut är känt om reformationens införande i Malmö, och i synnerhet förutsätter jag såsom bekant den, i det hufvudsakliga, riktiga och förträffliga utredning af förhållandena dervid, hvilken Knudsen meddelat i *Annaler for Nordisk Oldkynd.* 1847, och i *Kirkehist. Saml. I. Band*, i sina anmärkningar till krönikan om Gråbrödernas utjagande ur Danmark. Denna sednare är den hufvudsakligaste, ofta

nog den enda, källan för historien om de första reformationsåren i Malmö, och, oaktadt den är skriven ifrån papistisk synpunkt, äger den, hvad de yttre händelserna angår, en omisskännlig prägelse af trovärdighet. Den är författad utan iakttagande af en ordnad tidsföljd, så att den ofta kastar händelserna om hvarandra, och med ett sjelfsvåld i personalöfvergångar, som gör, att man ibland har svårt att finna till hvilken af förut omnämnda personer en mening skall hänföras. Knudsen har med kritiskt skarpsinne ordnad och utredt det oklara i framställningen och från andra håll supplerat det fragmentariska deri, och jag har dervid funnit föga att ändra eller tillägga. Då såväl krönikans text, som Knudsens anmärkningar, i Samlingarnes 1sta Band äro meddelade, har jag i det följande begagnat den förra, som de sednare, utan att sådant för hvarje särskildt fall angifva. För en lättare uppfattning af min framställning, torde det vara nödigt att förutskicka några upplysningar om Malmö stad och dess kyrkliga inrättningar och stiftelser, så mycket mera, som oriktiga uppgifter derom hos de flesta författare förekomma.

Vid den tid, då Luther började sin kamp mot den katolska kyrkans missbruk och villfarelser, var Malmö en stor och betydande stad i Danmark. Först omnämnd i historien i tolfte seklet¹⁾, och då utan tvifvel endast en obetydlig bondby eller landförsamling, utvecklade den sig snart till en stor och rik handelsstad, i synnerhet genom det ymniga och vinstgifvande sillfiske, som mot slutet af

¹⁾ Det äldsta ännu bevarade dokument, hvori Malmö omnämnes, är den minnesbok eller det så kallade Necrologium Lundense, hvilket förvaras på Lunds Univ. Bibliothek och, som bekant, är sammanskrifvet under elfte till fjortonde seklen. Vid uppräknandet af de fjorton prebenden, som funnos i erkebiskop Eskils tid, således i medlet af tolfte seklet, förekommer „Malmö“, hvarifrån utgick en afgift till det af Eskil stiftade fjortonde prebendet, och, att dömma efter skriftdragen, är denna anteckning samtidig.

tolfte seklet flyttade sig från den nordtyska kusten till Öresund och den skånska kusten, der det under omkring fyra århundraden blef den förnämsta källan till de skånska städernas rikdom och gjorde dem till handelns hufvudplatser i denna del af Skandinavien²). Malmö, som i början låg något längre aflägsset från kusten, drog sig under det trettonde seklet småningom till dess nuvarande läge, der Sanct Petri kyrka grundlades 1319, och staden erhöll köpstadsprivilegier 1336³). Af Danmarks konungar under fjortonde och femtonde seklen särdeles omhuldadt och försedd med stora privilegier och förmåner, kom Malmö snart i den lifligaste förbindelse med Hansestäderna, Holland, Frankrike och Skottland, den tidens förnämsta handelsplatser för Norden, och vid ingången af det sextonde seklet företedde det bilden af en medeltidsstad med fullt utvecklade alla kyrkliga och borgerliga inrättningar, ägde ett rikt borgerskap och var genom sitt läge och sin befästning en af de vigtigaste städer i Danmark⁴). I för-

²) Hvitfeld, En kaart Chronologia I part. 65. Skånska Handl. för 1755, andra kvartalet, s. 56.

³) Hvitfeld, Konning Frederich den förstis Historie, 4to, s. 364, säger att Malmö erhöll „först Kiöbsteds Frihed“ 1336, men det är icke gerna tänkbart, att det icke förut skulle ägt köpstadsprivilegier. De äldsta privilegier, som ännu i original finnas i stadens Rådhusarkif äro från 1353, utfärdade af Magnus Smek.

⁴) Om den ungefärliga storleken af Malmös befolkning vid reformationstiden är man i tillfälle att kunna uppgöra en beräkning genom de fullständiga räkenskaper och skattelängder, som för åren 1517—19 ännu finnas i Rådhs. Arkivet. Medeltalet af skattdragande borgare var under dessa år 575, och då vanligen hvarje sådan anses representera en familj af fem personer, får man deraf borgerskapets familjer hafva utgjort omkring 3000 personer. Tager man nu i betraktande, att alla stadens och kronans tjenstemän med deras familjer, alla adelige, alla prester och munkar med deras tjenare, en stor mängd fattige, m. fl., voro fria från all skatt til staden, och samtliga deras antal torde kunna antagas såsom lika stort med borgerskapets, så finner man Malmös befolkning hafva utgjort omkring 6000 personer. Jag medgifver dock gerna, att denna be-

hållande till sin storlek ägde det likväl jämförelsevis få kyrkor och kloster, hvilket låter förklara sig af dess belägenhet på endast en och en half mils afstånd från metropolitastaden Lund. Der koncentrerade sig provinsens andliga lif, och vi finna Malmös borgare oftare ihågkomma Lunds kyrkor och andliga inrättningar, äfvensom andra danska kyrkor och kloster, såsom Roskild, Bosjö, m. fl. med gåfvor och testamenten, än sin egen stads.

Stadens sockenkyrka var helgad åt Sanct Peter och grundlades, som nyss nämndes, 1319⁵⁾. Ehuru den hvarken i storlek, rikdom eller anseende kan täfla med Lunds domkyrka, är den dock ännu i dag en af de i arkitektoniskt afseende utmärktaste och anseeligaste kyrkor i landet. Uppförd i en ren och utbildad spetsbågstil, vittnar dess storlek om betydelsen af det samhälle inom hvilken den uppstod. Liksom Lunds domkyrka ägde den under medeltiden flera kapell- och altarstiftelser, och dess egodelar voro vid reformationens införande icke obetydliga. I borgmästaren Jep Nielsens Disputats med Cantor Adzer af Lund, om hvilken mera längre fram, heter det, att »60 altare och flera» voro nerbrutne i Malmö, men detta är tydligen allt för öfverdrifvet, så vida det icke härleder sig från ett tryckfel. Lunds domkyrka ägde icke flera än om-

räkning är temligen osäker. Köpenhamn hade ungefär samtidigt enligt Pontoppidan (Origin. Havniens. s. 184) 811 skattgifvande borgare.

⁵⁾ Erkebiskop Birgers bref af den 29 Maj 1514, enligt Brunius, Skånes Konsthistoria, s. 265. Originalen finnes i Riks-Arkivet i Stockholm bland den mängd handlingar, som Carl XI så orätmätigt beröfvade kyrkan och kapitlet i Lund, och hvilka i mera än 100 år inpackade i tvenne säckar lågo instuckna under en gammal trappa. Om Peterskyrkan i arkitektoniskt afseende hänvisar jag till Brunius l. c. 265—280. Den har under de sednare åren undergått en grundlig restauration till sitt inre, som så vidt möjligt varit blifvit återställt i sitt ursprungliga skick, men tyvärr har församlingens storlek gjort det nödvändigt, att i sidoskeppen uppföra läktare, hvilka, naturligtvis, misspyda och störa intrycket af denna herrliga kyrkobyggnad.

kring 60 altare, och det är icke möjligt att ett lika stort antal skulle funnits i Malmö, synnerligast som i kyrkans räkenskaper och handlingar spår efter endast ett betydligt mindre antal kunna uppletas. Under fjortonde och femtonde seklen fick kyrkan sex kapeller tillbyggda, som icke tillhöra den ursprungliga byggnaden, och af hvilka de fem ännu qvarstå. På södra sidan af kyrkan låg Sanct Annæ kapell, hvilket hade blifvit stiftadt af byfogden Oluf Person omkring 1500 och tillhörde Sanct Annæ Calente gille⁶). Norr om kyrkan låg »Vor Frue» kapell och öster om det samma »Helig Legoms» kapell, hvilket sednare tillhörde Helig Legoms gille. Öster om kyrkan och bakom korgomgången hade myntmästaren Henrik Dringenberg i medlet af femtonde seklet uppbyggt ett kapell och dertill donerat betydligt gods, hvilket kapell, benämndt »myntemesters» kapell, nedrefs 1792⁷). Om de båda öfriga kapellen är det obe-

⁶) Flensburg, Om S. Knutsgildet i Malmö, s. 17.

⁷) Henrik Dringenberg var myntmästare redan år 1456, då konung Christian I den 6 Dec. skänkte honom en kronans jord i Malmö, belägen invid St. Simonis et Judæ kapell (Origin. på pergam. i Malmös Rådhus-arkif). Det af honom uppbyggda kapell omnämnes först i gåfvobref af d. 15 Juni 1467, hvarigenom Niels Buch gaf en half gård till Svartbrödraklostret i Lund, hvilken låg nordvest från „Her Henrichs kapell“ (Monasteria scanensia, Ny Kgl. Saml. Nr. 407, in 8vo). Han förde i vapnet tre rosor och på hjelmen två till venster sammanlagda vingar, och i ett bref af 1497 kallas han „fordom myntmästare i Malmö“ (Geh. Ark.). I Lex. over Adel. Fam. i Danmark, I, 123, uppgifves oriktigt att familjen utdog med Henning eller Johan Dringenberg, som var sockenprest i Malmö. Åtskilliga af familjens medlemmar förekomma under hela sextonde seklet. Mester Staffan Dringenberg, som vid reformationstiden innehade det till myntmästarekapellet hörande vikarie, bevittnade d. 9 Nov. 1511 ett gåfvobref af Dorothea, Henrik Dringenbergs dotter (Skjøde og Gave Breve til Lundz Dom Capitel. Ny Kgl. Saml. Nr. 726, in folio), och han förekommer som notarius apostolicus i dok. 1532—33 (Langebeks excerpt. Fasc. 241, å kgl. Bibl.). En Henrik Dringenberg har som borgare i Malmö varit med vid utfärdandet af stadens hyllningsbref till konung Fredrik I. 1524 (Malmös Dom-bok). Peder Dringenberg var kannik i Lund 1563 (Geh. Ark.). Flera af släkten blefvo under samma tid begrafne i myntmästarekapellet (Kyrkans Räkenskaper).

kant hvad namn de burit. Af altaren har jag i kyrkans räkenskaper efter reformationen funnit följande omnämnda: St. Elisabeths, St. Hans, St. Trinitatis, Vår Frus Rosarii, St. Catharinæ, St. Josts, St. Nicolai, St. Jacobs, St. Olofs, St. Annæ, St. Birgittæ, Vår Frus, tvenne särskilda, af hvilka det ena kallas Vår Frus altare »vid stenkekarret«, men att äfven flera altare än dessa funnits, är utom allt tvifvel. De båda Vår Fru-altarnes vikarier innehades vid reformationen af tvenne lundensiska prelater, som sedermera gjorde sig bekanta såsom de ifrigaste motståndare af densamma, nemligen kantorn Adzer Pedersen och kanniken Hans Jacobson Ulf⁸⁾. En släkting till Henrik Dringenberg, mester Staffan Dringenberg, var förlänad med »myntemesters« kapells vikarie, mester Knut Karlsson, kannik i Lund, med St. Trinitatis, och Her Henrik Hvitsted med St. Catharinæ vikarie. Tvenne andra vikarier, obekant hvilka, innehades af mester Jens Kolling och Herr Michel Mand. Om äfven dessa sednare varit motståndare mot reformationen, kan icke sägas, då om dem intet förekommer i reformationsskrifterna. Sjelfva kyrkan var förlänad åt slottsskrifvaren på Köpenhamns slott Peder Willadsen, men han afstod densamma 1528 åt Henrik Hansen, hvilken blef den siste katholske sockneprest i Malmö⁹⁾.

⁸⁾ Om Adzer Pedersen se Dansk Mag. II, 109. Hans Ulf eller, som han äfven kallas, Hans Jacobsson, var född i Malmö, der fadren Jacob Ulf var borgare. Han förekommer redan 1503 som mester och degn i Malmö (Geh. Ark.). I Febr. 1521 förekommer han första gången som kannik i Lund (Langeb. Dipl.). År 1526 blef han förlänad med Stälvie Socken och förband sig att årligen betala cathedratum, altarhafre och alla andra erkebiskopens rättigheter af nämnde socken (Geh. Ark.). Enligt Magnus Matthiæ (Regum Daniæ Series, Thottske Saml. Nr. 778 in fol. m. fl.) dog han den 23 Maj 1541. Jemf. Dansk Mag. II, 106. Tredje Række III, 222.

⁹⁾ Den knapphändigå förteckning öfver presterna i Malmö före reformationen, som Cavallin meddelar i Lunds Stifts Herdaminne II, s. 2, är jag i tillfälle att kunna något öka. Nicolaus, „presbyterus de Malmöghæ öfra“, förekommer i en fullmakt d. 20 April 1303 (Dipl. Suec. II, Nr. 1394, s. 389). Rolandus, prest i Malmö,

Trenne särskilda kapeller eller mindre kyrkor funnos derjemte i Malmö, hvilka hvardera hade sina kyrkovärdar,

sålde 1340 en sin gård derstädes (Dipl. Capit. Lund. Nr. 294, Diplom. Svecanum IV, Nr. 3517). Nicolaus Marci (anförd af Cavallin) var curatus i Malmö 1348, då han af kon. Magnus förflyttades till Linköping (Bring, Saml. af Handl. och Påminn. I, 190—193). Joen Nielsson Little, mester och kannik i Lund och Roskild, systerson till erkebiskop Peder Jönsson, innehade 1351 Malmös sockenkyrka (Dipl. Capit. Lund. Nr. 342. Hvitfeld, Bispeskrön. fol. s. 75). Jens Jacobsen omnämnes som kyrkoherde i Malmö 1401 i ett gåfvobref af Drottning Margaretha (Orig. i Geh. Ark. Svenska Handl. Fasc. 14 a. Nr. 44). Claus Barnow (anförd af Cavallin) förekommer som prest i Malmö i ett köpebref af 1449 (Orig. i Geh. Ark. Svenska Handl. Fasc. 14 a. Nr. 77). Hans Fyrbom, son af borgmästaren i Malmö Ditmer Fyrbom, var pastor derstädes 1463 (Dipl. Capit. Lund. Nr. 299) och 1464 (Salubref af crast. Sti Mauricii. Lagerbrings samlingar på Univ. Bibl. i Lund). Morten Witsted omnämnes 1479 som prest i Malmö i ett bref hvarmed Caspar von Cassel emottager en gård i Malmö i „leye“ af Sörö kloster (Dipl. Arnæ Magn. Fasc. V. Nr. 22). Johan Dringenberg, son af myntmästaren Henrik Dringenberg, mester och kannik i Lund, nämnes som sockenherre i Malmö i erkebiskop Birgers fundats af 1519 (Suhms Saml. I, 3 H. 24). Kanniken i Roskild Otto Nicolai afstod i Dec. 1519 „per liberam resignationem“ Malmös kyrka åt Canutus Marci, konungens kapellan (Christ. II's registr. i Suhms Nye Saml. II, 3—4 H. 160). „Her Knud Kyrckeherrén“ omnämnes ock i Malmö Dombok för Tisd. eft. domin. quasimodog. 1522, men det är ovisst om dermed förstås Canutus Marci eller den Knut Andersen, hvilken flerstädes i kyrkans handlingar förekommer under benämningen „gamble Her Knutth paa kyrckegaarden“ och sannolikt äfven varit pastor i Malmö före reformationen. Kyrkan sålde 1529 en guldring, som den fått af Herr Knut, för 24 sk . På Borgmästare och Råds befallning fick han 1536 af kyrkans penningar 5 sk . Han dog 1539 och begrofs i kyrkan, hvilken efter honom fick „en gamble tröe“, som såldes för 17 sk 4 sk. Möjligen har han dock endast varit vikarie åt slottskrifvaren på Köpenhamns slott Peder Willadsen, hvilken, ehuru icke prest, var förlänad med Malmös kyrka. Han afstod densamma åt Henrik Hansen, som d. 26 Febr. 1528 fick „presentats paa Malmö Sognekirke per resignationem Petri Wilhadj eiusdem vltimi possessoris“ (Langeb. Dipl.). Henrik Hansen fick samma dag „bref pro seruitio facto et faciendo att myn herre gaff hannum lxx gylden til som handt vaar myn herre plygtlig aff hans

prester och egodelar, nemligen St. Jörgens, St. Gertruds och St. Simonis et Judæ kapeller. Man finner i stadens domböcker, af hvilka den äldsta ännu befintliga börjar 1503, att kyrkovårdarne årligen redogjorde för kapellernas inkomster och utgifter inför magistraten. Inkomsterna bestodo hufvudsakligen i jordskyld af en mängd gårdar i staden. St. Jörgens kapell låg på Södergatans östra sida, invid söderport, och har der, liksom i andra åt den helige Georg egnade kapeller och stiftelser, sannolikt varit ett hospital eller »spetelehus». St. Gertruds kapell låg på Östergatans norra sida, der det ägde en mängd gårdar och dess minne ännu lefver genom den gränd, som kallas St. Gertruds gränd. St. Simonis et Judæ kapell låg norr om den nuvarande Adelgatan, emellan denna och stranden, och invid stadens gamla torg eller tingsplats¹⁰⁾. Det omnämnes redan 1434, då Jep Petherson, rådman i Malmö, sålde till konung Erik en gård invid St. Simonis et Judæ kyrka¹¹⁾. Det begagnades af Gråbröderna intill 1489 som klosterkyrka, och man finner derföre i äldre handlingar ofta detta kapell och det gamla Gråbrödraklostret förblandade med

hielp handt haffuer uppeboret uti Skaane och Siellandt. Datum Gottorp Aske Odensdag 1528" (Reg. over alle Lande Nr. 3, fol. 334). Han var den siste katholske sockenherre i Malmö och resignerade kyrkan 1529 åt Claus Mortensen. — Af erkedjeknen Erland Erlandsons testamente af XII Kal. Novembr. (21 Oct.) 1269 (Dipl. Eccl. Lund. Nr. 361, aftryckt i Dipl. Svecan. I, Nr. 540 och i Suhm, Danm. Hist. X, 998) ser man att Malmö då hade två kyrkor, en i nedra och en i öfra Malmö; den förra kallas i ett testamente af kanniken i Lund och Roskild Nils Bunkeflo af 1346 (Dipl. Eccl. Lund. Nr. 385) „ecclesia beatorum Petri et Pauli in Malmöghe inferiori“.

¹⁰⁾ I ett bytingsvittne, utfärdadt af Malmö byting d. 14. Jan. 1437, omnämnes en gård, som låg „synden næst Adelgaden næsten twers öffver fraa graabrödre kloster“ (Dipl. Eccl. Lund, Nr. 173), och likaledes i skötebref af d. 8 April 1488 en gård „synden nest adelgaden tuert offuer fra Storum Simonis et Judæ kapell“ (Lagerbrings saml. på Univ. Bibl. i Lund).

¹¹⁾ Orig. i Geh. Ark. Svenska Handl. Fasc. 14 a. Nr. 58.

hvarandra¹²⁾. Utom dessa trenne kapeller omnämnas äfven St. Annæ, som af konung Erik skänktes till Gråbröderna, Helig Kors kapell, som låg utanför vesterport, och St. Mariæ Magdalænæ, som staden erhöll 1530 af konung Fredrik till ett »Byssehus»¹³⁾.

Kloster ägde Malmö endast tvenne, nemligen ett Gråbrödra- eller Fransiscanerkloster och ett Heligandskloster. Redan tidigt synes Gråbrödrarhafva funnits i Malmö. Erkebiskop Magnus visade vid sin vistelse i Malmö 1383 gifmildhet emot desamma¹⁴⁾, och 1415 förekommer Minoriterbrödernas hus i ett gåfvobref af presten Folqvin i Lund¹⁵⁾. Vanligen anses klostret stiftadt först 1419, då konung Erik skänkte bröderna klosterbyggnaden och St. Annæ kapell vid stranden. I detta kloster vid stranden (apud mare) blef Trugillus, episcopus Tranquillensis, begrafven 1440 eller 1469¹⁶⁾. Det låg då norr om nuvarande Adelgatan, bredvid St. Simonis et Judæ kapell, och dess byggnader sträckte sig derifrån emot strandmuren¹⁷⁾.

¹²⁾ I ett bref af erkeb. Jens Brostorp af d. 16 Jan. 1494 heter det: „ecclesia Symonis et Judæ Apostolorum, quæ ecclesia quondam erat monasterium fratris minorum“ (Dipl. Eccl. Lund. Nr. 316). Hans Mickelsen sålde 1508 en gård, som låg „ved gamle Graabrödre Kloster som nu er sanctorum Simonis et Judæ Kapelle“ (Dipl. Arn. Magn. Fasc. LXIV. Nr. 7). I Krönikan om Gråbrödernas utjagande ur Danmark (Kirkehist. Saml. I, 341) säges likaledes: „sacra edes diuorum Symonis et Jude ubi quondam locus fratrum minorum fuit, sed nimis angustus“.

¹³⁾ Script. Rer. Dan. V, 513. Orig. på papper i Malmös Rådhus-Arkif., dat. d. 12 Febr. 1530.

¹⁴⁾ Script. Rer. Dan. I, 315.

¹⁵⁾ Dipl. Eccl. Lund. Nr. 358.

¹⁶⁾ Script. Rer. Dan. V, 519.

¹⁷⁾ Knudsen (Kirkeh. Saml. I, 388, Anm. 24) misstager sig då han säger, att det kloster, hvarifrån Gråbröderna förjagades 1530, låg der stadens torg nu är och att det var det tredje stället hvarest Gråbröderne haft sit kloster i Malmö, äfvensom Falkman (Om Vattenledningen i Malmö, Tidn. Snällposten 1847, Nr. 31 och 33) lika oriktigt uppgifver, att det gamla Gråbrödraklostret varit der beläget. Båda hafva låtit vilseleda sig af Magnus Mathiæ, som

Detta kloster, i hvilket fransiskanerorden höll sitt provinsialmöte 1456, befanns snart vara för litet. Vid det ordenskapitel, som hölls i Köge 1487 af Laurentius Brandere, hvilken en lång tid hade uppehållit sig i Rom och erhållit fullmakt att reformera de danska fransiskanerklostren, rådslogs om inrättandet af ett nytt kloster i Malmö, emedan det gamla var för litet eller mindre lämpligt. Bröderna fingo också nämnde år några byggnadsplatser i vestra delen af staden och följande åren erhöles de af åtskilliga personer ytterligare några tomter invid vestra vallgravven. Klostret blef då reformeradt och bragt till observants eller den strängare klostertukten der införd, och bröderna intogade högtidligen i procession i den nya klosterbyggnaden annandagpingst (d. 8 Juni) 1489. Den dåvarande guardianen hette Laurens Persson¹⁸⁾. Detta kloster var, som nämnt är, beläget i vestra delen af staden, invid nuvarande vester- och gråbrödragatorna, och dess tomter med byggnader och trädgård sträckte sig derifrån långt åt vester emot gravven. Dess kyrka låg deremot på andra sidan och

(Ciuitatum quarundam Schaniæ brevis descriptio. Gamle Kongl. Saml. Nr. 2336 in 4to) berättar, att Malmös vid torget belägna rådhus blifvit uppbyggt sedan ett närbeläget Fransiskanerkloster förut blifvit nerbrutet. Men genomläser man hans kapitel: „de Malmogia“ till slut, så finner man honom längre fram omtala, att af klosterbyggnader på hans tid ensamt kvarstod Heligandsklostret i vestra delen af staden, hvilket då var förändradt till hospital för de fattige. Nu vet man likväl bestämdt, att det var Gråbrödraklostret, som blef 1530 gjort till hospital, och att Heligandsklostret, hvilket låg der torget är, nedrefs 1538. Magnus Mathiæ skref detta 1587, således omkring femtio år efter klostrens förändring, och det är derföre lätt förklarligt, att han kunnat förblanda de uppgifter han erhållit om deras belägenhet. Emellertid har Falkman derpå grundat sitt alldeles oriktiga antagande, hvilket blifvit biträddt af Brunius (Skånes Konsthist. s. 355), att Gråbröderna anlagt vattenledningen i Malmö, och att deras kloster varit beläget der nu vattenreservoiren är.

¹⁸⁾ Script. Rer. Dan. V, 519, 521. I det förut (Not. 10) omnämnda köpebref af 1488 omnämnes Laurens Persson, guardian i Malmö, som då hade i byggning ett kloster af St. Francisci orden.

norr om vestergatan, der dess torn qvarstod ända till 1678. Orden höll i detta kloster sit provinsialmöte vid St. Jörans fest 1507. Af Konung Hans synes det hafva blifvit visadt frikostighet¹⁹⁾. Vid reformationen hette guardianen Gabriel Povelsen och viceguardianen, Jacob.

Ett Helgeandshus i Malmö omnämnes redan 1384 i ett gåfvobref, hvilket bevittnades af presten Jonas, föreståndare för Helgeandshuset i Malmö, äfvensom i ett annat af 1394, hvarigenom Margareta Strangesdotter till Lunds domkyrka skänker en gård, belägen snedt emot Helgeandshus i Malmö²⁰⁾. Troligen var det då icke ännu ställdt under några klosterreglor, ty Christiern I säges uttryckligen i ett bref af Christiern II hafva stiftat detsamma. En Heligandskyrka fanns äfvenledes före 1411, ty då gaf biskop Johannes af Laodicea, såsom fullmäktig för erkebiskopen i Lund, i ett bref dat. Falsterbo d. 16 Sept., 40 dagars förlåtelse åt dem, som med ord eller gerningar hulpo till att ånyo uppbygga Helgeandskyrkan i Malmö, hvilken under loppet af tvenne år två gånger blifvit af våldeld alldeles förstörd²¹⁾. Måhända var denna kyrka äldre än St. Petri kyrka och möjligen är det bilden af densamma, som finnes i Malmö stads äldsta sigill, sådant det var före 1437, då

¹⁹⁾ Hvitfeld, Kong Hansis Krönicke, s. 300, säger, att konung Hans lät 1512 bygga Gråbrödrakloster i Köge, Malmö och Halmstad. Men detta kan, hvad de två förstnämnde angår, icke vara riktigt, ty Köge kloster fanns redan 1485 och Malmös, som vi sett, långt förut. Sannolikt har han endast donerat desamma.

²⁰⁾ Dipl. Eccl. Lund. Nr. 108 och 174. Lib. Dat. Lundens. IX Kal. April. Marg. Strangesdotter gaf då för sin årsbegängelse en gård i Malmö, „sitam ad occidentem a domo sancti spiritus angularem, videlicet versus aquilonem ad communem magnam plateam“. Lagerbring (Monum. Scanensia II, 60) har alls icke kunnat läsa ordet „angularem“ och Langebek (Script. Rer. Dan. III, 499) har oriktigt läst „anglorum“ och dervid kommit till den slutsatts, att i Malmö funnits ett engelsmännen tillhörigt Helgeandshus.

²¹⁾ Bring, Saml. af Handl. och Påminnelser I, 133, der brefvet är aftryckt efter en afskrift, meddelad af rådman Flensburg från Malmös Rådhus-Arkiv, men originalet är derifrån längesedan förkommet.

staden af konung Erik af Pommern erhöill ett griphufvud till vapen. Detta äldre sigill föreställer en enskeppig kyrka med torn och hög spira, samt tvenne mindre spiror, hvilken tydligen är en helt annan kyrka än St. Petri. På högra sidan å sigillet är en sexuddig stjerna och på den venstra en nymåne i första kvarteret. Att den nerbrunna kyrkan blifvit ånyo uppbyggd är emellertid visst, ehuru den sannolikt varit mindre ansenlig. Så väl Helgeandskloster som kyrkan låg på den plats der stadens stora torg nu är, nordvest på detsamma, så att det som nu utgör norra och vestra sidorne deraf, före torgets anläggning straxt efter reformationen, kallades heliggeiststråde²²⁾. År 1494 d. 18 Nov. finnes brodern Thorchill, föreståndare i Heligandsklostret i Malmö, hafva utfärdadt ett qvitto för 12 Lybske Mark, som han emottagit för en silfverskål, skänkt till klostret af Herr Niels Agesen och hans fru Sophia, och hvilka penningar han straxt öfverlemnade till Dirich Guldsmid för ett »monstransion»²³⁾. Påfven Julius II gaf 1512 åt klostret, som i den af honom utfärdade bulla kallas Heligands hospital af St. Augustini orden, samma privilegier som hans företrädare Sixtus IV, Innocentius IV och Alexander VI hade gifvit Helgeandshospitalet i Köpenhamn, med hvilket det i Malmö nu sattes i närmare förbindelse, och klostret i Malmö erhöill alla de friheter, som varit beviljade andra hospitaler af samma Heligands congregation. Båda skulle stå under en prior, men då man med visshet vet att hospitalet i Malmö hade sin egen prior, är det sannolikt att denne skolat subordinera under den i Köpenhamn, hvilken åter skulle lyda under det stora Heligandshospital i Sassia vid Rom²⁴⁾. Konung Christiern II gaf d. 18 April 1520 åt klostret i Malmö Oxie sockenkyrka invid

²²⁾ Handl. i Malmös Rådhus-Arkif.

²³⁾ Orig. i Geh. Arkif. Svenska Handl. Fasc. 14 a. Nr. 71 d.

²⁴⁾ Orig. på perg. med dubbelt blysigill, dat. Romæ XIII Kal. Septembr. 1512, i Geh. Arkif.

staden, med all dess ränta och rättighet, till priorns och conventsbrödernas och fattiga sjuka människors hjälp och tröst, som voro i klostret, med vilkor, att tvenne begäringar årligen för hans förfäder, konung Christiern I och hans fader konung Hans skulle hållas, samt böner för honom själf, hustru och barn och efterkommande²⁵⁾. Prior var 1524 Herr Jörgen, men han synes hafva lemnat denna befattning, ty d. 12 Maj 1541 fick Hans Spandemager, då predikant i Lund, för sig och sina efterträdare, ett kronans vikarie i Lunds domkyrka, kalladt Vår Fru Gyntheris, »som Her Jörgen fordom prior vdi wor stad Malmö sist i were haffde»²⁶⁾. År 1527 var Anders Jensen prior, och han fick upplefva Helgeandsklostrets förstöring under reformationen²⁷⁾.

Ett Svartbrödra- eller Dominikanerkloster uppgifves också hafva funnits i Malmö, men sannolikt har det icke varit något sjelfständigt sådant, utan tillhört dominikanerna i Lund. År 1333 sålde Niels Jacobson, borgare i Malmö, till predikarebröderna i Lund fem bodar med tillhörande områden i grannskapet af klostrets gård och kapell i Malmö²⁸⁾. Predikarebrödernas kapell omnämnes äfvenledes i ett gåfvobref af år 1385²⁹⁾. Det synes hafva upphört redan långt före reformationen, då man för öfrigt saknar alla underrättelser om detsamma. Det förekommer icke i Henning Brostorps testamente af d. 21 Nov. 1503, hvilken tydligen haft för afsigt att med någon gåfva ihågkomma alla kyrkor, kloster och kapeller i Malmö, der han utvalt sitt grafställe i Gråbrödraklostret³⁰⁾. Ännu långt in i sextonde seklet förekommer dock i stadens handlingar »sorte-

²⁵⁾ Suhm, Nye Samlinger II, 3 H. 174.

²⁶⁾ Langebeks Excerpter på Kgl. Biblioth. Fasc. 81 & 82. Reg. over alle Lande, Nr. 4, fol. 242 verso, i Geh. Arkif.

²⁷⁾ Handl. i Malmö Rådhus-Arkif.

²⁸⁾ Diplom. Svecan. IV, nr. 2965.

²⁹⁾ Liber. Dat. Lundens. XVIII. Kal. Dec.

³⁰⁾ Orig. i Geh. Arkif.

brödrestråde« och »sortebrödrehus«, men det är icke möjligt att med säkerhet angifva dess läge. Visserligen finnes å en pennritning öfver Malmö från 1580 talet, som tillhört Anders Vedels samlingar, en uppgift, att Svartbrödraklostret då var stadens tyghus, och i så fall skulle det möjligen kunna hafva varit det St. Mariæ Magdalenæ kapell, som Fredrik I. 1530 gaf Malmö till en tyghus, men då denna pennritning i öfrigt innehåller andra oriktiga uppgifter, kan man icke heller anse denna för tillförlitlig³¹⁾.

Liksom i andra medeltidsstäder funnos äfven i Malmö en mängd andliga och verdsliga lag eller gillen. Det förnämsta af dessa var St. Knuts gille, hvilket hade en egen gård vester i staden. Af andra sådane omnämnas: Helga Lekamens, St. Nicolai, St. Catharinæ (ködmangerlaugets), St. Birgittæ, St. Olofs, St. Jacops, St. Josts, Vår Frus, och St. Annæ Calente gillen. De ägde alla sina egna altaren i Peterskyrkan, men för öfrigt förekommer intet om deras inrättning och stadgar, hvilka kunna antagas hafva varit liknande dem man finner i andra städer under katholska tiden. Endast Knutsgillels statuter hafva blifvit till våra dagar bevarade, och detta gille existerar ännu³²⁾. Några särskilda egenheter, utmärkande Malmö, som kunnat förtjena att här anföras, har jag icke funnit. I allmänhet äro de dokumenter rörande Malmö, hvilka från medeltiden kommit till oss, af den beskaffenhet, att de lemna föga upplysningar om de kyrkliga inrättningarne i staden. I det följande äro alla de uppgifter, för hvilka ingen särskild källa anföres, hemtade ur i Rådhus-Arkivet befintliga handlingar, hufvudsakligen stadens domböcker, hvilka, som nämnt är, börja 1503, och kyrkans och de andlige godsens räkenskaper, som finnas i behåll från 1532 och, med få undantag, ända intill våra dagar.

³¹⁾ Gamle Kgl. Saml. Nr. 2336 in 4to.

³²⁾ Lagerbring, Monumenta Scanens. s. 203. Flensburg, Om St. Knutsgildet i Malmö.

I. Om Claus Mortensen och Reformatörerna i Malmö intill Kyrkoordinansens tillkomst 1537.

Claus Mortensen var född i Malmö af ringa föräldrar omkring år 1500³³⁾. Fadren var en obemedlad borgare, som hette Morten Wernickesen och vid sin död endast kunde efterlemna ett arf af fyra mark åt hvardera af sina barn, Claus, Christoffer och Anna. Modren hette Birgitta Johansdotter och hon gifte sedermera om sig med Oluf Bödker, en mera förmögen och ansedd borgare i Malmö, som ofta omnämnes, dels som kyrkovärd och hospitalsföreståndare, dels som närvarande på rådhuset³⁴⁾. Det är efter honom som Claus Mortensen stundom blifvit kallad Bödker eller Töndebinder³⁵⁾. Om hans ungdom

³³⁾ Födelseåret kan icke med säkerhet bestämmas. Han lefde ännu 1575 och blef, enligt inskriften å grafstenen i St. Petri kyrka i Malmö, 76 år gammal, alltså kan han icke vara född tidigare än 1499. Han var deremot redan afiden 1578, då hans efterträdare som pastor i Husie och Skreflinge fick tillstånd att bo i Malmö (Skaanske Register I, fol. 236 i Geh. Ark.), och kan således icke vara född sednare än 1502.

³⁴⁾ Modren dog 1556 och hennes grafsten, som ligger framför altaret i St. Petri kyrka, har följande inskrift med ingjutna messingsbokstäfver: N[icolaus] M[artini] MDLVI obiit mater eius Birgitta Johannis filia Spes mea Christus. Emellan N och M står Claus Mortensens bomärke. I kyrkans räkenskaper heter det: „Aff her Claus for Knuds klockinn blef Ringtt for hans modir lij ƥ. Enndth for iii mrc wox bleff brentt 12 sk.“ Före kyrkogolfvets omläggning 1833 låg denna hennes grafsten på sidan om altaret under den i muren af Casper Bartholin öfver sin fader insatta minnestafila, hvilket föranledt Friberg (Malmö Stads Historia, s. 208) till det oriktiga antagande att grafstenen tillhörde den Bartholinska släktens stammoder. Vid kyrkogolfvets omläggning 1858 har grafstenen ånyo blifvit flyttad, jemte altaret, längre i öster. — Oluf Bödker dog 1539, då i „siele gaffue“ för honom gafs 50 ƥ till hospitalet och 20 ƥ till kyrkan, samt för grafställe och klockor 20 ƥ.

³⁵⁾ Sjelf kallade han sig Claus Mortensen eller Nicolaus Martini, och likaså benämnes han alltid i de i Malmös Rådhus-Arkif befintliga handlingar, der jag ingen enda gång funnit honom under namnen Bödker eller Töndebinder, oaktadt de mångfaldiga gånger han der förekommer mellan åren 1524 till 1575. Det torde derföre hufvud-

sakna vi alla underrättelser. Sannolikt har han, som det vill synas, af naturen väl utrustad, tidigt blifvit satt i någon klosterskola, antingen i Malmö eller Lund, och derefter ordinerad till prest i Lunds stift. Antaga vi, att han då innehade den canoniska åldern, så har detta skett tidigast 1524, hvilket år han också första gången förekommer i Malmö's dombok under benämningen »Her Claus Mortensen»³⁶). Samtidiga papistiska krönikor öfverensstämma i berättelsen om hans okunnighet, men säkerligen har denna icke varit större än mängdens af prester på den tiden. Det heter, att han derföre begaf sig till Köpenhamn, der theologiens studium blomstrade, och just detta, att han sökte universitetet, antyder ett kunskapsbegär, som med en så grof okunnighet ej låter förena sig. Sannolikt har han begifvit sig till Köpenhamn 1526, och fick der snart kunskap i Luthers lära, liksom han gjorde sig bekant genom sin vältalighet och sina ovanliga utförsgåfvor. Krönikan om Gråbrödernas utjagande berättar, att han »uppträdde vanligtvis på predikstolen i Vår Fru kyrkan och predikade med en icke ringa öfvermod's förhäfning, ty han var begåfvad med en god och ljudelig stämma». Då han icke i Köpenhamn innehaft någon presterlig befattning, har det sannolikt varit någon af presterna vid nämnde kyrka, som uppdragit honom att i sitt ställe predika. Af uttrycket »vanligtvis» (plerumque) torde kunna slutas att dessa hans predikningar någon tid fortfarit, möjligen några månader, men då biskopen i Roskild, Lage Urne, fick kunskap om, att han dervid utfor emot presterskapet och utspridde »några af lutherska partiets irrläror, förböd han honom samtliga predikstolarne i sitt stift». Med förutsättning af att

sakligen varit hans papistiska modståndare, som begagnat dessa benämningar för att dermed antyda hans ringa härkomst.

³⁶) Han var då måndagen näst före St. Thomæ apost. dag (d. 19 Dec.) på rådhuset jemte sin styffader Oluf Bødker och ställde borgen för sina syskons fädernearf, som var åtta mark, att samma skulle dem oförskingrade tillhandahållas.

Claus Mortensen icke länge derefter qvarstadnat i Köpenhamn, kunna vi med temlig säkerhet antaga, att det var om våren 1527 som detta Lage Urnes förbud gjorde ett slut på Claus Mortensens både studium vid universitetet och verksamhet som predikant i Köpenhamn. Att han då begaf sig tillbaka till sin födelsestad Malmö, låter lätt förklara sig, äfven utan den kallelse dertill, som han, enligt krönikans berättelse, emottog af borgmästaren Jörgen Kock, »som också sjelf, fastän hemligen, var full af lutherska lärans villfarelser»³⁷).

Att vid denna tid mycken mottaglighet för reformationen och Luthers lära funnits i Malmö, visar sig af hvad som sedermera der skedde. Hans Mickelsen, som hade så mycken del i Christiern II's planer till reformer i kyrka och stat, hade, som bekant, varit borgmästare i Malmö, der han qvarlemnade sin familj då han följde sin konung i landsflyckten³⁸). Att han derunder med de sina stått i liflig förbindelse, är utom allt tvifvel, och det torde kunna antagas, att Hans Mickelsens öfversättning af Nya Testamentet till en stor del öfver Malmö funnit vägen till Danmark. Med Hansestäderna och Holland stod Malmö i den lifligaste handelsförbindelse, dess marknader besöktes alltjemt af ett stort antal köpmän, deribland »bogeförere», äfven från det inre af Tyskland, hvilka medförde underättelser om Luthers framfärd och trosstridens gång derute. Malmös egna köpmän finnas också ofta hafva gjort resor till tyska handelsorter, och en af dess medborgare, den be-

³⁷) Kirkehist. Saml. I, 340—342.

³⁸) Hvitfeld (Fredr. I's Hist. quartuppl. s. 30) säger visserligen, att Hans Mickelsens måg Nicolaus Liusener eller Lickzener följde konung Christiern till Nederländerna 1523, men detta är ej riktigt. Nicolaus Lickzener har som en af de förnämsta borgarne deltagit i utfärdande af Malmös hyllningsbref af Kyndelmessoafon 1524 (Malmös Dombok) och han förekommer under de följande åren ända till 1528 såsom varande qvar derstädes. Men att han vid den tiden begifvit sig till Nederländerna, är troligt.

kante Henrik Smith, hade studerat i Wittenberg och Leipzig och der varit med vid tryckningen af Hans Mickelsens Nya Testamente³⁹⁾. Kännedom om Luthers lära saknades således icke, liksom tillfälle gifvits att på nära håll erfara allt kyrkans elände och förfall, prelaternas öfvermod och de lägre presternas uselhet, klostrens förfall och munkarnes sedeslöshet, aflatskrämeriets skändlighet och allt det onda, mot hvilket de nya predikanterna drogo i härnad⁴⁰⁾.

Den förnämste borgmästaren och man i Malmö var då Jörgen Kock, den bekante myntmästaren, i besittning af betydliga rikdomar och stort anseende och inflytande. Vi finna honom af sina samtida skildrad — och historien jäfvar icka detta dess omdöme — som en äregirig, magtlysten, i hög grad djerf och förslagen man, med en moralitet, som icke var den bästa eller så nogräknad i valet af medel för att vinna sina syften, och med en förmåga, som söker sin like, att under alla omständigheter kunna vända sakerna till sin fördel. Att han, vare sig af verklig öfvertygelse eller af politiska skäl, allt ifrån början omfattade reformationens sak och med sin vanliga slughet, djerfhet och kraft verkade för densamma i den stad, hvars allrådande styresman han var, har säkerligen haft ett stort inflytande på innevånarnes tänkesätt, betydligt bidragit till

³⁹⁾ Henrik Smith eller Weiger var född i Malmö, der fadren Peyter Weiger synes aflidit 1518, men modren Bengte lefde många år sednare. Henrik blef, som bekant, vågmästare (weiger) i Malmö, hvilket var en mycket lönande befattning. Han dog i pesten 1563.

⁴⁰⁾ Arcemboldus vistades personligen i Malmö i April 1518, då på väg till Sverige. „Lögerdagen nest fore dominica quasimodogeniti“ (d. 10 April) utbetalade staden 2 X 4 sk. till sex namngifna män med hästar och åkdon „fore the förde then yperste legate till Lund Som kaldis engillen“, och ytterligare 7 sk. till en annan, som förde „ij wor naadige herres Sendebud till Lund till erkebispenn och till forscr^{ne} legate samme dag“ (Stadens räkenskaper för 1517—19). Den 7 April hade konung Christiern i bref befallt Henrik Krumedig, embetsman på Warbergs slott, att emottaga Herr Angelus Arcemboldus, som i Påfvens ärender drager in i Sverige (Orig i Geh. Ark.).

reformationens framgång och till den hastighet, hvarmed vi finna att sakerna i Malmö utvecklade sig. Med samma benägenhet för reformationen möter oss den öfriga stadens magistrat, af hvars medlemmar borgmästaren Jep Nielsen, äldre än Jörgen Kock, men mindre både rik och ansedd, sedermera sjelf med pennan deltog i striden mot kämparne för den gamla sakernas ordning. Också egde magistraten nu ett högre anseende och inflytande än någonsin förut. Jörgen Kock hade 1526 blifvit upphöjd i adeligt stånd, och samma år förordnade konung Fredrik, att i Malmö, liksom i Köpenhamn, skulle vara fyra borgmästare och tolf rådmän. De tvenne då tillblifne borgmästarne voro Jens Clausen Fynbo och Hans Jensen⁴¹⁾.

Naturligt var således, att Jörgen Kock och Claus Mortensen vid denne sednares återkomst till Malmö blefvo ense derom, att han äfven der skulle uppträda och med sin predikan angripa de papistiska villfarelserna. Men Claus Mortensen var utan presterlig anställning, och med sin vanliga slughet vågade Jörgen Kock icke låta honom genast uppträda i någon af stadens kyrkor eller kapeller. Han höll derföre sin första predikan utom staden i ett öde kapell på den så kallade Rådmanstvången d. 29 Mai 1527⁴²⁾. En stor myckenhet sammanströmmade der för att höra, som krönikan säger, »denna nya och ovanliga predikan»,

⁴¹⁾ Orig. på perg. i Malmös Råd. Ark. dat. d. 29 Nov. 1526.

⁴²⁾ Detta öde kapell har sannolikt varit en lemning af det gamla eller vestra Malmö, som med temlig visshet kan antagas hafva legat just der nu en del af magistratsjorden är, i närheten af egendomen Rönneholm, och icke, som Friberg (Malmö Stads Historia s. 3) m. fl. anföra, i Vestervång vid stranden. Att detta öde kapell legat i den så kallade rådmanstvången, ses både af företalet till Hans Thomissöns Psalmbok och af Magni Mathiæ Regum Daniæ Series, mscr. ad. ann. 1527. Hos den sednare heter det: „Hoc anno apud Malmogenses primum publice docere coepit Nicolaus Martini filius . . . prima concione extra Malmogiam habita in septo seu prædio consulari vulgo dicto Raadmandzvongen“.

som på en gång var glödande och försigtig, då Claus Mortensen »blandade deruti föga eller intet af sitt villfarande kätteri». Då han der predikat tvenne dagar med åhörarnes bifall, väcktes klagan öfver grässets nedtrampande omkring kapellet, och han fick derföre uppträda i Helig Kors kapell, som låg närmare staden⁴³). Någon tid predikade han der, hvarunder han något mera lät förnimma sina lutherska tänkesätt. Slutligen sammankommo så många åhörare, att kapellet på långt när icke kunde inrymma desamma. Tillstånd begärdes då, troligen genom stadens magistrat, af Konungen att få begagna St. Simonis et Judæ kyrka, hvilket kort derefter erhöles. Der inrättade Claus Mortensen nu gudstjenst på lutherskt vis, danska psalmer sjöngos och messan förrättades på danska, och nära nog hela staden lopp till för att deltaga i denna gudstjenst. Äfven denna kyrka blef snart för trång, och man vände sig då till socknepresten i St. Petri kyrka med begäran, att han skulle upplåta densamma åt Claus Mortensen på eftermiddagstimman⁴⁴). Om tillåtelse härtill erhöles och Claus Mortensen nu kom att der uppträda, är ovisst, ty ungefär vid denna tid blef han af den från herredagen i Odense återvändande erkebiskopen i Lund, Åke Jepsen Sparre, i September 1527

⁴³) Helig Kors kapell låg vester invid staden, utanför vesterport, i närheten af Malmöhus slott. Det synes hafva varit ett mindre anseeligt kapell, och så väl detsamma som de dertill hörande gårdar och byggnader, för hvilka i jordskyld 1532 erlades 30 X , blefvo nedrifna 1538 för att lemna rum för den nya slottsbyggnaden, som då af Christian III uppfördes i stället för den af Malmöboarne i grefvefejden förstörda.

⁴⁴) Med „hora postmeridiana“ i Krönik. om Gråbrödr. utjagande (Kirkeh. Saml. I, 342), utan vidare bestämning, förstås utan tvifvel: Kl. 12 till 1; längre fram förekommer: „hora prima postmeridiana“. På en eftermiddagstimme i allmänhet, skulle hetat: hora quadam postmerid. — Vi se häraf, att Malmös kyrka varit stängd middagstimmarne (öppnades troligen åter till vesper), såsom bruket ännu är vid katolska kyrkor, utom vid de mycket stora (t. ex. Peterskyrkan i Rom), hvilka stå alltid öppna.

förbjuden att vidare predika⁴⁵⁾. Han begaf sig då till Haderslev och tog med sig en munk af Heligandsklostret vid namn Hans Olufson Spandemager, som affallit från papismen och liksom Claus Mortensen var född i Malmö⁴⁶⁾. I Haderslev förblefvo de nästan ett helt år, och allt hvad vi veta om deras vistande derstädes inskränker sig dertill, att de der gjorde sig än mera hemmastadda uti Luthers lära och derifrån medförde ett förråd af psalmer på danska.

Detta är i korthet den berättelse, som meddelas uti Krönikan om gråbrödernas utjagande om Claus Mortensens första uppträdande som predikant i Malmö. Att han derunder med vältalig djerfhet och mod angripit de papistiska villfarelserna, är säkert, liksom han redan då började disputera med gråbröderna och heligandsmunkarne om klosterlefnaden och munklifvets otillbörlighet. En förebråelse, som brodern Jacob, viceguardian i Gråbrödraklostret, dervid slungar emot Claus Mortensen, att han använt tre dagar på rus med en sköka (*tres dies expenderit in crapulas cum scorto*), synes mig antyda, att han redan då, eller 1527, gift sig, ty papisterna betraktade alltjemt presternas giftermål som skörlefnad och deras hustrur som skökor.

Om hvad som tilldrog sig i Malmö under den tid af nära ett år, som Claus Mortensen var borta derifrån, från

⁴⁵⁾ Det heter väl att Claus Mortensen blef fördrifven (*fugatus*) från Malmö (Kirkeh. Saml. I, 342), men jag tviflar på att erkebiskopens magt sträckt sig längre än till ett förbud att predika och hålla gudstjänst på lutherskt vis.

⁴⁶⁾ Hans Spandemager förekommer i alla handlingar från den tiden nästan alltid under detta namn. Fadren, Oluf Spandemager, lefde ännu 1519. Cavallin (Lunds Stifts Herdaminne I, 216) uppgifver, att Hans Spandemager hade genom Luthers egen undervisning i Wittenberg blifvit bekant med den rena evangeliska läran, men jag vet icke hvarifrån han hemtat denna sin uppgift, som för öfrigt är föga sannolik. Lyscander (*De scriptor. dan. i Westphalen*, Monument. III, 474) säger om honom: „a Thausanio de erroribus Pontificiis edoctus“, men han är i allmänhet icke tillförlitlig.

Sept. 1527 till Aug. 1528, sakna vi nära nog alla underättelser. Att de frö han genom sina predikningar nedlagt i borgarnes sinnen, spirade upp och frodades, finna vi af den följande tidens händelser, och Jörgen Kock var sannolikt under tiden icke överksam. I synnerhet visar sig hos borgarne en fiendtlighet emot klosterbröderna och munkarne, så att dessa icke mera fingo de vanliga almosorne eller understöddes med lifsmedel och penningar. I ett bref af 1528 (dagen oviss) klagar priorn i Heligandsklostret, Anders Jensen, för Henrik Krummedig på Månstorp öfver klostrets stora nöd och fattigdom »besynderligen på fetallie mad och drijcke», och att »thet gaar nu saare skrackelige till for ooss», samt beder honom om hjälp och bistånd⁴⁷⁾. Snart kunde också Jörgen Kock för konung Fredrik inberätta, att Gråbrödra- och Heligandsklostren i Malmö voro högeligen utarmade och att presterne och bröderna började att gifva sig derifrån, hvarföre han, på menighetens vägnar, begär Gråbrödraklostret till ett hospital för fattiga och sjuka och Heligandshus till ett rådhus⁴⁸⁾. I Heligandshuset var redan förut ett hospital, och att detta begärdes till rådhus, visar att magistraten redan nu hyste den plan, som först sednare gick i verkställighet, att göra den plats der Heligandshuset med dess kyrka voro belägna till en nytt stadens torg.

Ungefär i Augusti månad 1528 återkommo Claus Mortensen och Hans Spandemager till Malmö, nu försedda med kungliga skyddsbref (regia priuilegia), hvars innehåll vi visserligen icke känna, men kunna förmoda hafva varit en tillåtelse, att uppehålla sig i Malmö och der fritt predika det heliga evangelium. Att de också icke dröjt att deraf begagna sig, är otvifvelaktigt. Ett af Claus Mortensens första åtgöranden har sannolikt varit, att från trycket utgifva den

⁴⁷⁾ Orig. i Geh. Ark.

⁴⁸⁾ Konung Fredriks bref till Malmö d. 10 Oct. 1528, om hvilket mera längre ned.

samling af danska psalmer, som han medförde från Haderslev, och hvilken vi af Hans Thomissöns vittnesbörd veta såg dagen i Malmö 1528 och ånyo upplades följande året. Ty Malmö hade under Claus Mortensens bortovaro erhållit den ganska vigtiga tillökningen i vapen emot papismen uti ett eget boktryckeri, ditsfördt från Söderköping, hvilket hade tillhört den i Sveriges historia bekante biskop Hans Brask ⁴⁹).

⁴⁹) Som ett icke oviktigt redskap för reformationens framgång och de nya sanningarnes spridande till folket, förtjenar boktryckaren Olof Ulriksen att vid sidan af reformatörerna här ihågkommas. Han var till börden svensk och hade varit prest i Söderköping i Linköpings stift. Biskop Brask hade der 1523 låtit inrätta det, så vidt känt är, första pappersbruk i Sverige och derjemte ett boktryckeri, som blef ställdt under presten Olof Ulriksens uppsigt. Flera detta år derstädes af honom tryckta skrifter äro dels till sina titlar kända, dels ännu i aftryck tillgängliga. Å Upsala Univ. Bibl. finnes ett exemplar, ehuru defekt, af ett 1525 tryckt, „Manuale Ecclesie Lincolpensis“, å hvars sista sida står: „Hoc opus Manualis finem accepit feliciter Impressumque Sudercopie procurante reverendo in Christo patre et domino domini Johanne braske episcopo Lincolpense in edibus Olavi Vrici presbiteri Anno domini millesimo quingentesimo uigesimo quinto Octavo die Mensis Maij Laudesque deo etc.“ Midt i dessa rader står Olof Ulriksens bomärke (afbildadt i Ny Kirkeh. Saml. I, 674), detsamma, som vi sedermera finna använt på flera af de af honom i Malmö tryckta skrifter, och hvilket sätter utom allt tvifvel indentiteten af presten Olof Ulriksen i Söderköping och den i Malmö uppträdande boktryckaren af samma namn. Några andra på biskop Brasks föranstaltande utgifna skrifter misshagade dock konung Gustaf, som d. 9 Nov. 1526 skrifver till Brask: „Är icke heller wor willie at något prenteri skal upprättis i Söderköping, thet prenteri till förfong, som nu i Stocholm med stor kost upprettat är, förty thet ena kommer thet annat till forderf“. Biskop Brask svarade d. 9 Dec. derpå, att han med tryckeriets upprättande icke haft någon annan afsigt, än att det honom „synthes nyttigt vare att nagre vore i rykett som embetet kunna när the Tysche fore hem med thet the her förwerfvitt hafve“. Af ett sednare konung Gustafs bref, dat. 2 Febr. 1527, finner man emellertid att tryckeriet blifvit flyttadt till Köpenhamn. Troligen har det genom köp blifvit Olof Ulriksens egendom och han med detsamma öfvergifvit prestembetet. Af hans verksamhet i Köpenhamn finnas inga spår, och möjligen har han redan 1527 kommit till Malmö. Följande året var han der säkert, ty då fick

Nu fingo reformatörerna åt sig upplåten för sina predikningar St. Petri kyrka, men då detta skulle ske den katolske prestens rätt oförkränt, så har det till en början troligen endast varit om eftermiddagstimmarne, och den katolska gudstjensten derjemte ännu någon tid fortfarit att hållas. Men om Claus Mortensen under sitt första uppträdande hade iakttagit någon återhållsamhet i sin strid mot den katolska kyrkans missbruk, så var det nu slut med all sådan, och från predikstolen och annorstädes angrep han densamma i alla de punkter, hvarigenom reformationens anhängare skiljde sig ifrån catholicismen, dervid understödd af sin »vidunderliga« vältalighet och magt öfver modersmålet, som väl varit ovanlig, då hans motståndare icke kunnat undgå att egna den sin beundran. Nästan hela staden (tota pene Malmogia, säger Paulus Eliæ) afföll snart från den katolska kyrkan, och Claus Mortensen uppreste i St. Petri kyrka ett högt bord, vid hvilket han utdelade nattvarden på lutherskt vis, och började att döpa, viga och jordfästa döda. Möjligen utkom redan detta år den första danska messboken: »Thet cristelige messze embedhe paa dansche«, som hufvudsakligen handlar om nattvarden och ceremonierna vid dess utdelande. I ett företal till läsaren heter det: »Her haffuer thu christelige læsere y thenne lylle boegh christi werdyghe affthenn maaelthidtz eller nathworis indsættilsze form och ordinerings, meth szine fry ceremonier skyck och brughe, som hollis y Mallmø y cristhen forszamlings nærwærilsze (huilke som bör at* brughis quith oc fry wdhenn conscientziens

han af kyrkans penningar låna 100 £, emot 5 £ i årlig ränta, för hvilka bland andra Claus Mortensens styffader Oluf Bødker gick i borgen. Af de af honom tryckta skrifter har utan tvifvel endast minsta antalet hunnit till våra dagar. Hans dödsår har jag icke kunnat finna, men på 1550 talet upphör han att omnämnas och 1560 förekommer hans enka Carine Clemitsdotter. Jemf. Alnander, *Historiola artis Typogr. in Suecia*, Ups. 1722. Troil, *Skrifter och Handl. etc.* III, xxv, och Schröders *Doctorsprogramm, Incunab. artis Typogr. in Svecia*, Ups. 1842.

eller samwittighedszens knur och bekyömrilsze, oc then cristhelighe fryhetz forkrenckilsze (effther cristhen kyrkis læiligheth och tidthszens wæsszen oc bequeemmelighedh et Cetera. Uale Lector⁵⁰⁾.

På borgarnes begäran om Gråbrödraklostret till ett hospital och Heligandsklostret till ett rådhus svarade konung Fredrik genom ett bref af d. 10 Oct. 1528, hvori han beviljar deras begäran, dock att de först, »nar the preste oc brödre szom nu ere vdj forne clostere ere alle wde«, få taga klostren i besittning till de uppgifna ändamålen, »saa att preste oc brödre i forne clostere icke skulle nödis eller trengis ther vd vdj noger maade⁵¹⁾. Att dessa vilkor icke voro öfverensstämmande med borgarnes önskingar och afsigter, är tydligt, och vi få också se, att de behöllo vilkoren för sig sjelfva och handlade på ett sätt, som var allt annat än i enlighet med desamma.

Hvad som nu skedde i Malmö kunde naturligtvis icke blifva obekant för den utvalde erkebiskopen i Lund, Åke Sparre. Han skildras som en from och lärd man, men tidens svårigheter har han icke varit vuxen eller förstått att ställa någon uppehållande dam emot reformationens ström. Åtföljd af några riksråder, kapitelmedlemmar och

⁵⁰⁾ Den finnes å Kongl. Bibliotheket och är tryckt i octav, utan år och ställe angifvet. Titeln inneslutes inom en tumsbred ram och å densamma finnes, eget nog, samma figur i träsnitt, som i borgmästare Jep Nielsens Disputats med Cantorn i Lund är begagnad som en bild af cantorn Adzer Pedersen och finnes aftryckt i Dansk Magazin II, 127. Att den är tryckt i Malmö och af Olof Ulriksen, ses så väl här af, som af att samma typer äro begagnade som i flera andra af Olof Ulriksens tryckta arbeten. Den innehåller 23 blad, med endast linier för noterna, hvilka i bibliothekets exemplar äro vid två psalmer med bläck tillskrifna.

⁵¹⁾ Orig. på perg. i Malmös Rådhs. Arkif, dat. „Löffuerdagenn nest effther Sanctj Francisci dag Aar etc. 1528“. Finnes äfven i Reg. over alle Lande Nr. 2 fol. 467 och Nr. 3 fol. 341 i Geh. Ark., dock der dat. Thorsdagen eft. Francisci dag. Är tryckt i Annal. for Nord. Oldkynd. 1847, s. 153. Reuterdaahl (Hist. Tidsskrift IV, 560) uppgifver oriktigt brefvets datum vara d. 4 Oct.

andra lärde och i skriften förfarne män, begaf han sig i November till Malmö och lät kalla Claus Mortensen och Hans Spandemager inför sig, för att de skulle bevisa hvad de i sina predikningar lärde och »de mange ketterlige Artickle, som de met oprørt hafve denne gode Almuge til mange usedvонlige Anslag oc ny sedvaner«. Men de infunno sig icke, väl vetande, hurudan erkebiskopens och hans följes dom skulle utfalla, och under de trenne dagar erkebiskopen dröjde i Malmö, väntande på deras inställelse, fortforo de att predika ifrigare än förut, dervid synnerligen utfarande emot prester och andliga personer. Allt hvad erkebiskopen kunde uträtta, var att d. 21 November till Malmö inne-vånare utfärda ett bref, hvori han uppräknar alla de kätterier och villfarelser, som de (Claus Mortensen och Spandemager) dagligen predika och hvilka han hade haft för afsigt att högtidligen i menighetens närvaro förklara »ketterlige att vere, dersom samme Kættre mödt hafde, som wi formodit«. Han råder och bjuder menigheten, att noga taga sig till vara för dessa kätterier och icke emottaga sacramenten af någon annan än deras rätta sockneprest eller hans kapellan, och att icke »acte eller skødde deris ny Fundt oc ohörlig Skick, som de nu begynde at bruge uthi thet hellige Messeembede og Guds Legomis Deelagtighed«. Han varnar för Guds hämd, om all denna otillbörlighet icke snart afskaffades, och råder menigheten att sörja för sin själs salighet⁵²). Ett mera öppet erkännande af det andliga våldets vanmagt, än detta bref af den danska kyrkans öfverhufvud, kan man näppeligen tänka sig. Att det också skulle blifva utan all verkan, är tydligt. Reformatörerna, och med dem magistraten och den större delen af menigheten, fortgingo på den en gång beträdda banan. Att de katholska andlige å sin sida predikade så godt de

⁵²) Danske Mag. III, 236. En öfversättning af brefvet på latin finnes i Langebeks Excerpter å Kgl. Bibl. Fasc. 241, och är troligen samtidig.

förmådde för att försvara sin lära, kunna vi lätt föreställa oss, äfvensom att de hade ett parti i staden, som ännu var dem troget, ehuru väl det redan nu var betydligt underlägset de lutherskt sinnade. Oenighet och strider borgarne emellan kunde naturligtvis under sådane orons dagar icke undgås, fastän den omständighet, att magistraten och stadens myndigheter afgjort stodo på lutheranernas sida, väl förhindrade hvarje våldsammare utbrott. Men i samma mån, som oron blef större och rörelsen vexte, behöfdes det ökade krafter för att styra och reglera densamma, och det är lätt att fatta, att Claus Mortensen och Hans Spandemager snart icke mera skulle vara tillräckliga för allt det som gjordes behof, för att ordna och till en lycklig fullbordan bringa den reformatoriska rörelsen i en så pass folkrik stad som Malmö. Sannolikt har magistraten insett detta, och derföre kallades Frans Wormorsen och Peder Laurensen till Malmö, och ingalunda, som Paulus Eliæ säger, emedan Jörgen Kock och Jep Nielsen insågo, att Claus Mortensen och Hans Spandemager af brist på lärdom icke kunde försvara den nya religionen⁵³).

Frans Wormorsen var vid den tiden anställd som lector vid carmelitercollegiet i Köpenhamn och hade om hösten 1528, med biträde af Paulus Eliæ, utgifvit sin öfversättning af Davids psalmer. Detta deras gemensamma arbete antyder, att Frans Wormorsen då ännu icke med bestämdhet uttalat sig till förmån för reformationen eller lagt lutherska tänkesätt i dagen. Men omedelbarligen derefter synes han i sin offentliga lärareverksamhet hafva uttalat sig på ett sätt, som icke lemnade något tvifvel om hvilket läger af de stridande partierna han tillhörde, och han blef också om vintern 1529 genom kannikernas sorl och rop från lärostolen fördrifven. Han kom till Malmö dagen efter kyndelmessodagen eller d. 3 Februar 1529, dit kallad af stadens magistrat, och förordnades, enligt hans egna ord,

⁵³) Chronicon Skibyense i Script. Rer. Dan. II, 584.

till predikant i den rena evangeliska läran⁵⁴). Om hans första verksamhet veta vi intet, utan igenom berättelser af hans papistiska modståndare. Af dem vill det synas, som om han till en början uppträdte på ett medlande sätt; han begaf sig till erkebiskopen i Lund, för att af honom erhålla tillåtelse att predika, och af honom vänligt emottagen, så att han till och med erhöi en föräring af fyra eller sex gyllen, lofvade han att predika Guds rena ord och att i Malmö blifva den rena sanningens förkunnare. Han skulle också bilägga den osämja bland borgarne, som uppkommit af predikningarnes olikhet⁵⁵). Får man tro Paulus Eliæ, så har han »till en början låtsat som om han ville mildra och rätta enligt kyrkolärans föreskrift det som genom de förra predikanternas fräckhet insmugit sig i Malmös församling». Huru härmed förhållit sig kan numera icke afgöras. Antagligt är, att han ställt sig på en moderatare grundval och i sina predikningar och framfärd i öfrigt uppträdte på ett lugnare och mera sansadt sätt, än den häftige och eldige Claus Mortensen, hvars styrka, i likhet med så många andra folktalares, legat uti att med sin vältalighets

⁵⁴) Vi veta det af hans egen anteckning (Suhm, Nye Saml. III, 81). Krönikan om Gråbrödr. utjagande säger: „circa festum purificationis deipare virginis Marie“ (Kirkeh. Saml. I, 345), hvilket kan anföras som ett bevis för dess trovärdighet. Fredagen näst efter midfasto söndag (d. 12 Mars) var „lector ffrens predicker“ på rådhuset och fick af magistraten låna följande böcker: „corpus biblie oc vor fem böger och tuenne andre biblier thenn ene met annotationibus ieronomini oc thenn andre cum concordanciis veteris et novj testamenti Item apostoli pauli cum commentariis Jacobi Frabrii“. Han fick äfven låna ett slagbord, som stod på prestgården. År 1541, måndagen efter trinitatis (d. 13 Juni), återlemnade han de fem första böckerna på rådhuset, likasom han hade återlemnat slagbordet, „men the andre iij böger siger han ney fore“ (Malmös Dombok).

⁵⁵) Midt i berättelsen härom är ett blad utrifvet ur handskriften af Krönikan om Gråbrödernas utjagande, men det felande suppleras till någon del genom Pauli Eliæ berättelse i Chronicon Skibyense (Script. Rer. Dan. II, 584).

magt hänföra och draga med sig, men saknat förmågan att ordna, regelbinda och sammanhålla. Det kan i de följande händelserna ingalunda spåras, att Frans Wormorsens och Peder Laurensens ankomst till Malmö på något sätt verkat hämmande eller tillbakahållande på den reformatoriska rörelsen, utan snarare tvertom.

Om Peder Laurensen samtidigt med Frans Wormorsen kommit till Malmö, vet man icke, men visst är, att det skett icke långt derefter. Paulus Eliæ säger, att han gjordes till stadens sekreterare (*civitatis cancellarius*) eller, som det då kallades, byskrifvare, men denna uppgift får icke tagas efter orden⁵⁶). Af Malmös dombok ser man, att byskrifvaren under reformationstiden hette Sven Laurensen, och något som antyder Peder Laurensens penna i det för de åren upptecknade, finner man icke. Men det är mer än sannolikt, att Peder Laurensen blef den egentlige författaren till de utan tvifvel många skrivelser, som stadens myndigheter i eget och menighetens namn låto utgå i och för ordnandet af de kyrkliga angelägenheterna, och till dess försvarsskrifter för de nya sakernas ordning, synnerligast som han utan jemförelse var den skrifkunnigaste af alla reformatörerna. På denna grund har han, icke utan skäl, kunnat af Paulus Eliæ kallas stadens »*cancellarius*«, och sannolikt har hans första uppdrag af denna art och hans första sysslande i Malmö varit författandet af »Et kort svar paa thet Sendebreff, som werdighe fadher Archielectus til Lund Her Aage Jepsen sendhe til erlige mend Borge-mestere oc Raad y Malmö«, hvilket utkom 1529, men numera icke finnes till. Vi känna således icke dess innehåll, men afgifvandet af detsamma kan rimligen icke sättas sednare än våren 1529. Ett besvarande af erkebiskopens i November afgifna sändebref synes längre fram på året

⁵⁶) *Chronicon Skibyense* i *Script Rer. Dan.* II, 584. Münter, *Reform. Hist.* II, 85, har alldeles oriktigt uppfattat Pauli Eliæ ord, då han säger, att Peder Laurensen sedermera blef byskrifvare i Lund.

hafva varit utan ändamål, vid betraktande af den raska utveckling händelserna fingo allt ifrån vartiden 1529.

Till denna tidpunkt, eller våren 1529, antager jag böra hänföras berättelsen i Krönikan om Gråbrödernas utjagande om kapellernas nedrifning, presternas fördrifvande, altarnes och helgonbildernas förstöring, och uppresandet af ett nytt altare i St. Petri kyrka. Det visar sig likväl mycken öfverdrift i denna berättelse. Kapellerne qvarstå ännu i dag i dess ursprungliga byggnadsform från medeltiden och det kan endast hafva varit deras inre anordning, som blifvit störd eller nedbruten. Att de många altarne blefvo nedrifne, helgonbilder och målningar förstörde och brände, är nog troligt, men om detta skett under våldsamma uppträden i öfrigt eller om en verklig bilderstormning ägt rum i Malmö, kan icke afgöras. Att icke allt af kyrkans katolska prydnader blifvit förstördt, synes deraf att kyrkovårdarne kunde på kyrkans vägnar i Juni 1530 sälja taflo för 500 fl till tvenne namngifna personer, hvarför Willem Raffn och Christopher Matsen (Christiern Pedersens hustrus förste man) gingo i borgen. Presternas fördrifvande har väl inskränkt sig till ett förbud för dem att vidare befatta sig med gudstjensten. Att den lutherska delen af menigheten nu uteslutande tog i besittning både St. Petri kyrka, Heligandskyrka och Gråbrödrakyrkan och der anordnade gudstjensten enligt sitt ritual, är säkert. I menighetens namn inberättade magistraten, sannolikt i Maj månad, att de nu hade annammat det heliga evangelium och läto i staden predika guds ord, och begärde, då de nu hade aflagt alla messor, vigilier och dylik gudstjenst, att alla de hus, tomter och gårdar i staden, som voro gifna till altaren, vikarier och gillen för uppehållandet af de nu aflagde messorne och gudstjensten, skulle af dem få tagas i besittning för underhållandet af ett hospital för sjuka och fattiga, aflönandet af socknepresten och inrättandet af en skola eller gymnasium för den heliga skrifts lärande. Den 5 Juni utfärdades konungens svar härpå. Han medgifver

och tillåter deri, att de må annamma de ifrågavarande gårdar, hus och tomter och den deraf utgående ränta, för att använda till stiftelsen af ett hospital och dess underhåll, att de må »holde en christelig predicke fader som thennom lærer och predicker gudts ordt fore«, och att de må »vprette een Schole vdj theris by, som mwe holde tre eller fire lærde mend vdj, som læse oc lære andre simpelle och enfoldige Klercke thend hellige schriff«, hvilka alla skulla lönas af räntan af de andliga godsen, »dogh met saadant skell, at thee prester, som nu haffue saadanne althere oc vicarier som saadane Jordegodts och hws tilligge, oc thennom er forlændt theris liiffs tiidh, mwe och schulle thennom nyde oc beholde theris liiffs tiid effther theris breffs lydelsse, vdhenn Borgemesthere och Raad kunde saa handle met thennom tiil myndelighet ath the thennom wille offuergiffue«⁵⁷). Man finner att konungen här, så väl som i gåfvobrefvet af de båda klostren till hospital och rådhus, har velat bevara de närvarande innehafvarnes rätt, och det vill synas, som om borgarne, åtminstone till en del, uppfyllt de framställda villkoren. Den katholske socknepresten Henrik Hansen, hvilken hade konungens bref på besittningsrätten till Malmös kyrka, tillfredsställdes med en penningssumma för afståendet af densamma. Måndagen efter St. Dionysii dag (d. 11 Oct.) var Henrik Hansen på rådhuset och öfverlemnade till Borgmästare och Råd sitt afsägelsebref, dat. d. 29 Sept., af innehåll, att han öfverlät och resignerade till dem Malmös St. Petri kyrka, så att de hädanefter sjelfva kunde utvälja och tillsätta en sockenherre och »predickefader«, hvilken dem bäst tycktes, som christligen predikar och lærer menigheten Guds ord och den heliga skrift, »ock ministrerer ock gör almugen anden christeligen tiillbörlig thieniste,

⁵⁷) Orig. på perg. i Malmös Rådhs. Arkif, dat. „Lögerdagen nest effther octauas corporis Christi“ 1529. Finnes äfven i Reg. over alle Lande Nr. 3. fol. 351 i Geh. Ark. Är tryckt i Annal. for Nord. Oldkynd. 1847, s. 158.

hues thennum bör atthaffue, paa thett att menige almugæ vthij Malmöe motthe thes bedre kommæ wnnder en christelige endrectiig kærlighet ock forszamling«, efter det Kongl. Maits brefs lydelse, som de derpå innehade ⁵⁸⁾). Henrik Hansen försvinner dermed aldeles från skådeplatsen, och Claus Mortensen, som då väl redan länge varit den egentlige predikanten och själasörjaren i St. Petri kyrka, blef ordentligen insatt till sockenprest i församlingen. Af de förut nämnda innehafvarne af altargods och vikarier finner man flera, som ännu länge efter reformationen uppburo inkomsterna af desamma, såsom mester Jens Kolling (död 1545), Michel Mand, Henrik Hvitsted och mester Knut Karlssen. Deremot befinnas de båda lundaprelaterna Adzer Pedersen och Jacob Ulf hafva lemnat de af dem innehafda altargods, men om de för dem erhållit ersättning eller icke, har jag ingenstädes funnit upplyst. Båda voro de reformationens ifrigaste motståndare, och vid betraktande af det sätt, hvarpå borgarne, som vi få se, satte sig i besittning af de båda klostren i Malmö, förefaller det troligt, att desse för bibehållandet af altargods och vikarier fordrat som vilkor, att innehafvarne icke skulle, som de uttryckte sig, »staa emodt gudts ordts framgang lönlige eller aabenbarlige«, något hvartill Adzer Pedersen och Jacob Ulf väl icke velat förbinda sig, då det, ifrån lutheranernas synpunkt, var liktydigt med att icke stå emot reformationen. Vi äro för öfrigt i saknad af handlingar, som upplysa om det sätt, hvarpå kapitlet i Lund emotgick reformationen i Malmö. Väl finna vi åtskilliga af dess medlemmar betecknade som synnerligen fiendtliga mot reformationen, men om de ingripit deremot annorlunda än genom disputationer med

⁵⁸⁾ Orig. på perg. i Malmös Råd. Arkif, dat. Sancti Michaelsdag 1529. Å baksidan finnes med samtidig hand tecknad: „Breff huorledis att Borgemestere oc raadt affköfste Sogneherren sin rettighed han hafde till sancti Peders Kirke saa att de haffue selfue macht att kese thennum Sogneprest“. Brevet är aftryckt i Annal. for Nord. Oldkynd. 1847, s. 168.

reformatörerne och skrivelser till magistraten, kan ej sägas. Så väl kapitlet som domkyrkan i Lund ägde ett stort antal gårdar och tomter i Malmö, som voro bortfästade till borgarne emot erläggande af ett årligt landgille eller jordskyld. Att det var kapitlet angeläget, att detta skulle ordentligt erläggas, är tydligt, och det vill synas som om tvister härom uppstått. I Augusti 1528 hade magistraten och menigheten erhållit konungens bref derpå, att de å de inom Malmös portar belägna kyrkliga tomter och jordar skulle få åtnjuta alla de friheter och privilegier, som blifvit öfverenskomna emellan kapitlet och menigheten i Köpenhamn angående kyrkans och kapitlets tomter derstädes, och hvilken öfverenskommelse blifvit af konungen och rikets råd bekräftad⁵⁹⁾. Denna hade blifvit ingången i Sept. 1524 och innehöll en mängd bestämmelser angående landgillet fastställande, beskaffenheten af de hus, som innehafvarne voro pligtiga uppbygga och underhålla, samt den vigtiga och för borgarne fördelaktiga förändringen, att då bortfästandet förut endast skett för innehafvarens lifstid, utsträcktes det nu äfven till hans arfvingar under obegränsad tid⁶⁰⁾. Denna angelägenhet blef nu också på samma sätt reglerad i Malmö. Lördagen efter St. Georgii dag (d. 24 April) 1529 voro fullmäktige från kapitlet och domkyrkan i Lund, nemligen mester Claus Urne, prost, mester Torbern Bilde och mester Holger Skaldre, kanniker, på rådhuset i Malmö och jemte magistraten och menigheten bekräftade det konungens och riksrådets bref, »lydendis at Malmös borgere sculle nyde theris bygninge ffrån arffuing oc tiill arffuing Som the bygge paa kirckenes oc closternes gotz Oc ther fore haffuer borgemestere oc raadt loffuet oc tilsagt thennom igen at the sculle skicke thennom

⁵⁹⁾ Reg. over alle Lande Nr. 3, fol. 333 i Geh. Ark. Lika lydande bref fingo sedermera Trelleborg och Lund.

⁶⁰⁾ Hvitfeld, Fredrik I's Hist. qvartuppl., s. 84. Orig. finnes bland Arnæ Magn. Dipl. på Univ. Bibl. Fasc. IX, Nr. 5.

rett offuer thennom Som icke vdgifue theris landgille inden iii dage effther sancti ægidii dag om the bliffue tillsagde«.

Om det sätt, hvarpå de kyrkliga angelägenheterna i Malmö nu ordnades, har Peder Laurensen meddelat underättelser i en, hittills obekant, liten skrift, som har till titel: »[O]rsagen oc een [kor]tt forclaring paa then ny Reformats, ordinerung oc seick om messzen, predicken oc anden rett Gudts tienneste oc christelig dyrckelse som begyndt och giort er vdi then Christelige Stadt Malmö Anno Domini MDxxix«, hvilken är skriven i November nämnde år och utkom i Januari 1530⁶¹⁾. Det är den så kallade »Malmöbogen«, hvars tillkomst man väl känt, men som ansetts som förlorad. Peder Laurensen talar der i hela menig-

⁶¹⁾ Af denna oskattbara, hittills som förlorad ansedda, lilla skrift har jag funnit ett exemplar i Univ. Bibl. i Lund, undagömdt emellan tvenne andra böcker (Krok, Calendarium, Upsala 1690, och De Astrologia, auct. Levini Lemnio, tr. 1563), som med henne i ett band blifvit sammanbundna. Den är en liten octav, signerad in 4to, från Aj till ddij, och innehåller 107 särskildt signerade folier. Af titeln är ett stycke bortrifvet, så att det ofvanföre inom parentes inneslutna är borta. Af företalet, dat. „Malmogie die diuo Andree sacro anno 1529“, ser man att Peder Laurensen är dess författare. Å sista sidan står: „Tryckt i Malmö hoss meg Oluff wlicksen xxvij Dag Januarij etc. Aar efter Christi wor Frelsermandts byrd Mdxix“. Den har för svenska författare icke varit, till titeln åtminstone, obekant, ty den omnämnes, såsom den första i Malmö tryckta bok, i Alnanders Historiola artis Typographicæ in Suecia, Ups. 1722; han anförer titeln riktigt efter ett exemplar, som då fanns i Olof Celsii (domprost i Upsala) bibliothek. Äfven Sjöborg (Saml. till Skånes Hist. I h., s. 116) och Wieselgren (Sveriges Sköna Litterat. I, 141) anför den, den sednare troligen efter exemplaret i Lund, ty det heter hos honom: „Orsagen oc een rett forclaring“ etc. Exemplaret i Lund har tillhört Stephanus Johannis, som å titeln skrivit sitt namn och: „Hafnie 1621 Postr. Cal. Novembr.“ Bokens tillvaro har, som bekant, äfven varit känd genom Olivarius (De vita et scriptis Pauli Eliæ, s. 157), men särdeles har uppmärksamheten blifvit fäst på densamma genom Pauli Eliæ motskrift: „mod Malmöbogen“, som, af Cand. Brandt funnen i Stockholm, är tryckt bland Pauli Eliæ danske Skrifter. Äfven „Malmöbogen“ förtjenade i hög grad att ånyo utgifvas.

hetens namn, och stödd på bibelns ord, som ständigt anföras, söker han ådagalägga alla de papistiska villfarelserna i följande afdelningar: »The hoffuetsager til wor lange wildfarelse oc blindhet etc. Messzen. Predicken. Sacrament. Dob. Egteschaff. Penitents. Jordeferd. Tyende. Hospitall. Closterne. Leytzer y schriften. Scolen. Kiiste til fattigt folck. Om Ringen«. Han försvarar lutheranernas lärosattser och kommer slutligen i hvarje afdelning till det praktiska resultat, hvartill reformationen i Malmö fört. Med afseende på detta sednare meddelas här några utdrag, som derom äro särdeles upplysande.

Uti en inledning i företalet söker han visa, att efter allt det onda, som en långt tid hade varit, och efter det babyloniska fängelse, hvari menniskorna så länge hade varit fångne, hade nu ändtligen Guds rena ord blifvit känt och uppenbaradt.

. »Oc forthi att the Erlige Christne mend Borgemestere Raad Predickere oc lærere her i Malmö, haffwe y sandhet forfared oc er rettelige wnderwiist aff then hellige schriff, oc hendis wnderstand oc mening, att the haffwe wæred i stoor oc groffue wildfarellser oc gwds tiennestes oc sacramentis wanbrugelse i lang tiid, i the merckelige stöcker siellen anrörendis er, oc salighet Tha haffwe the (i thet Bisper oc kirckens forstandere ere her eblandth försömmelige giort een skick oc ordineriing, huilken gwds ord oc retthe tienneste oc dyrckelse kand komme till sin tilbörliche ære oc brwgelse igien, huilken ther oc saa haffwer biistand oc grwnd i then hellige schriff, huilken oss alleneste bör att rette oss effter i gwds tienneste oc wor salighets weye«.

»Reformatz oc forbedring om gotz oc renthe som laa til messer oc anden gwds tienneste i Kirckene etc.»

»Saa haffwe wi i thett hellige Trefoldighets naffn mett wor Kiereste Naadige Herris Kongelige Maiestatis tilladelse, villie oc samtycke anammet thet altere gots oc then lawss

renthe som wor til orckelösse prester att holde wp mett, then haffwe wi skicked til rett gwds tienneste oc the sande gwds tempel oc altere wpp att holde met oc forsee, som ere fattige faderlössze börn, viduer, gamble folck, siwge oc saare, icke alleneste i hospital, men anden sted her i wor by Malmö som nöttörfftige ere«.

»Item een part aff forneffnde kircke oc altere gots aff samme Kongelige Maiestatis willie oc samtycke, haffwue wi skicked wore læse mestere till lön, huike som for menige klercke oc studentere som hiid komme oc kommendis worde skulle læse oc wdlegge then hellige schrift, oc wdi andre bogelige konster oc wnderuiisning thennom behielpe, mangel mand (nesth gudts hielp) her i rigett til forbedringh och gaffn«.

»Item een part aff forneffnde renthe sculle the haffwe hielp oc forsyun aff, som skulle christelige predicke oc forkynde almwæn gudts ordt, hworlwnde the skwille redelige leffwe oc rettelige i aand hierte oc mett mund dyrke oc tienne then alsommectigste gwd oc tacke oc loffwe hannom«.....

*»Om christelig skick paa christi nadwore som nu
kallis Messen«.*

..... »Oc ther faare haffwe thet Erlige Raadt mett læremesters, predickers, oc menige almwis willie, samtycke oc begering her i Malmö afstillet the serdelis messer oc misbrwg, som wchristelige i wroor winckel oc hiörne haffwer wæret holden, fattige menneske wforstandige oc wdelactelige, alleneste til att menig mands penninge oc gots kunde komme orckelössze bwge til hielp oc gaffn, oc fattige simpel folck til een falsk tröst och tilliidt, att the skulle ther bliffue gode oc rettuise aff, om the enthen saae eller hörde messe, hwilken the icke kunde forstaa oc icke wiste huad thet wor Thenne forneffnde messe, then siger oc tracterer wore prester obenbarlige for menig forsamlingh paa wort eghet danske tungemaal erlige christe-

lige oc tilbörliche i Kircken. Tha schal dog huer legghē wind paa att lære almindelige att loffwe gwd i forsamling, paa thet maal han kand forstaa oc forbedris aff Hwad skick sang oc ceremonier wi haffwe ydermere wdi vor danske messe, kand hwer mand forfare som wil höre eller læse i the böger, som ere wdgangne om thet christelige messe embede⁶²).

»Om skick paa christen predicken oc loffsang i kirckens församlingh«.

. »I Then stedth messes brwgelse her till dags haffuer wæret brwget i Closter och Kircker her vti Malmö, er ther nw christelige skicked predicken oc gwds ordt, som almwē kommer til, oc kand haffwe hielp oc tröst, hob oc hwsuale aff, oc læris then sande guds tienneste oc dyrckelse i aand oc hierte, wden falst skin oc ögenskalckerii, som i wantro oc wanuittighet her til er brwget Oc paa thet wi kunde thess bedre komme til then rette christne gudts dyrckelse oc kende then benedide gud oc wor salighet iesum christum, haffwe forneffnde Erlige mend Borgemester oc Raad her i Malmö skicked hwer sögn dag iii predicker Först om morgenen emellom fem och sex eenn predicken i graabrödre, emellom sex oc siw then anden i hellegestis,

⁶²) Peder Laurensen syftar här, utan tvifvel, på den förut omtalade messboken, som jag förmodat utkom redan 1528, men hvilken endast handlar om nattvarden. Af hans yttrande längre fram, då han talar om dop och brudvigsel, ser man, att ritualer äfven för dessa kyrkliga ceremonier voro af trycket utgifne 1529, men om de varit tryckta hvar för sig eller i en handbok förenade, kan ej sägas. Hans ord vid kapitlet om äktenskap kunna ej gerna hafva afseende på Chr. Schrocks „Sermon om then Hellige stadt Egteskaff“, som med företal af Peder Laurensen under titeln: „Een föge forclaring oc beuiisning aff skriffen att then hellige stadt Egteskaff tilstedis oc icke forbydis Prester eller klerckeriid“, etc. (Titeln fullständig hos Petersen, Bidrag til den danske Litt. Hist. II, 209) utkom hos Olof Ulriksen den 18 Sept. 1529, då denna endast handlar om presternas äktenskap

then tredie emellom siw oc otte til S. peder Saa att hwilken icke kand komme til then ene enn tiidt, han kand enn anden tiid komme til then anden och höre then deel hans salighet er anrörendis, siwng oc loffwe gud met hierte oc mund, oc bede siine serdelis gudelige böonner hwad gud giiffuer thennom i hu oc sind«.

»Siwngis oc her paa danske christelige psalmer oc hymner, gud til loff oc almwen til opueckelse i gwds kerlighet etc. somme faare predicken oc somme effter som leyligheden seg giffwer«.

»Om Söndagen oc store högtidis dage, er her iiii predicken faare middag, oc ii eller iii effther, met aftensang oc natsang, oc om morgenen ottesang met hymer oc psalmer som tha kand wære forsamlingen til gaffn oc forbedring etc.«

»Om Dob«.

. . . . »Oc paa thet att forskreffne Sacramentis handel skal icke allenesthe wære börn nötteligt oc gaffnligt, men oc saa att gamble folck kand ther aff komme ihw, hwad the ere oc hwad the haffwe loffwet gwd Tha handle oc tractere wi samme dob paa danske, thet maal almuen kand forstaa, met nogle faa ceremonier met faddere oc forloffwere, som en part seduan haffwer wæret tilforn Oc paa thet flere kand thet höre paamindis oc forbedris ther af, tha holde wi thenne dob nest effther predicken i menighedts forsamling Thi att Sacramentene bör att brwgis i almwis nerweerelse mange til gaffn oc paamindelse, som sagt er Oc thenne Ceremonie oc skick er oc tilforn wdgangen paa vort danske maal«.

»Om Egteskaff oc then Ceremonie.«

. . . . »Thenne Ceremonie eller brudwielse holle wi oc paa danske for mange gode artickel oc lerdом skyld, som hwn indeholder, huilken oc nw kortt tiidt tilforn er wdgangen oc prenthet menig mänd til gaffn oc forbedring, Som thw christne læsere maa sellff læse oc offwerfare, hwor thw

finder möghet gott oc erligt om egteskaff wddraget aff
schrifften Huilket som er allis wore saligheds regel oc
sand wnderuissning til himmerige»

»Om Iordeferd oc christelige begengelse for the dödhe«.

»Nar gwd will kalle wor kiere mettrödre af thenne
verdsens vselhed oc elende til sin naade Tha gaar presten
til thend siuge, tröster oc huswaler hannom met guds ordt
oc rettuissheds oc saligheds foriätt, huilken wi haffwe i
christo iesu, och han i een hiertenns thro forlader seg paa
guds barmhiertighed oc christi pine oc död, som er een
fwldkommelig genlösselse oc bod for alle synder ehuor store
oc onde the kwnde være«.

»I thenne thro oc huswale giffuis hannom (om han er
thet begerindis) iesu christi legomme oc blod, till eeth
wist tegn oc pant paa synders forladelse, guds naade oc
wenskaff«.

»Thette werdige sacrament christi legomme oc blod,
consecrerar han inge hoss then siwge paa boret met erlige
kläder oc corporal, som ther till ere bequemme«.

»Nar then siwge er tha död i thenne tröst oc huswale
oc han bæris til graffwen, tha ringis klockerne oc folked
forsamlis, saa siungis ther nogle christne psalmer oc loff-
sang, huilke som kand wpuecke folket till att forsmaa
werdsens forfengelig handel, til attraa oc begering til thet
euige liiff etc.«

»Oc ther nest predickes ther nogett aff schrifften the
leffuende til huswale oc paamindelse om hob, tröst oc
salighed in Christo, att retth christne skwlle icke redis
döden, helffuede, synden eller dieffuelin, the kwnde christne
menneske inthet skade«.

»Om Ringen oc skilssmaall paa tiiden«.

»Somme sige paa oss atth wi haffue aldelis aflagt kloc-
ker oc ringen, att ingen kand her höre klocker, eller
wiide huor tiiden gaar Thett er well sandt, att wi ringe

icke til manghe Papiste messzer, wigilies oc processer, som tilforn wæret haffwer Men til christen messe, predicken oc lofsang, oc til predicken offuer döde, ther til lade wi ringe saa tiit som behoff giörs Her ringess aff wecth om maargenen, nar klocken slar try mett byes klocke Nar fire slar atther igien mett en anden for embets folk oc thienneste folkis skyld Nar fem slar klempter thet i helligestis, oc ther nest effther ringiss tre gange, liige saa oc til graabrödre, oc ther begyndes predicken i baade stederne Först til graabrödre oc siden til helligestis Item nar siw slar ringess til S. Peder iii gange oc nar viii slar begyndis predicken Nar xii slar, tha ringiss oc klemptis til S. Peder paa thet mand skal oc wiide hwor tiiden gaar Nar siu slar om afftenen ringiss til hellegestis for arbeydis folks skyld att mand skal wiide hwor tiidt thett er Om afftenen nar ix slar ringiss paa wect mett byes klocken Saa ringiss her, oc mere ringen haffwe wi icke behoff Enn part aff thenne ringen er til att kalle menig mandth tilhobe, som wille höre predicken oc gwds thienneste i menig kirckis forsamling, oc en part att mandt kandh wiide hwor tiiden gaar som sagdt er⁶³⁾. . . .

Tanken på inrättandet af en evangelisk läroanstalt i Malmö för blifvande prester har utan twifvel uppstått hos Frans Wormorsen och Peder Laurensen, hvilka väl insågo

⁶³⁾ Uti Jep Nielsens „Een liden Disputatz“ etc. heter det härom: „Vdi wor Kircke ringis aarlige Morgen Fem slaar om Winteren vdi een Kircke, vdi the tho andre strax Sex slaar, oc tilhobe kommer tha ther, huess Hierter Gud opuecker till at læse, siunge, oc loffue then almeztiste Gud endrectelige tilhobe, paa thet Tungemaal, the kunde forstaae oc faa Lærdom aff. Oc ther effter skeer ther een Predicken Siden högt mere paa Dagen ringes ther til Högmesse oc Predicken Thisligeste om Hellige Dage effter Midtag, strax xii slaar, saffnes the atter igen vdi stor oc eendrectelig Kierlighed till att loffue, prise oc bede Gud for sin Naade, oc saa at höre Predicken. Ther effter naar tu slaar, til Danske Aftensang, Predicken oc aandelig Psalmer oc Loffsang. Saadan ett Regemente haffue wi her vdi Malmö“ (Danske Magazin II, 119).

nödvändigheten af att bilda lärare och predikanter för de många församlingar inom provinsen, der reformatoriska rörelser visade sig och der menigheterna afföllo ifrån papismen, samt att genom denna läroanstalt ställa en motvigt emot domkapitlet i Lund, som gjorde allt sitt till för att motverka reformationen. Beslutet gillades och stadfästades af konungen, och blef genast satt i verkställighet. Mester Olof Gyllenmund, som då var lector vid universitetet i Köpenhamn och tredje dag pingst (d. 18 Maj) vid rectorsombytet hade uppläst den »Lamentatio ecclesiæ versibus exposita«, som han sedermera under sommaren utgaf, blef nu kallad till Malmö, och han, jemte Frans Wormorsen och Peder Laurensen, blefvo lectorer vid det nybildade gymnasiet⁶⁴). Hvitfeld säger, att äfven Andreas Ljung i samma egenskap der anställdes, men detta är mindre sannolikt; i alla händelser har det endast varit en kort tid, emedan han redan första halfåret 1530 var sockneprest i Landskrona⁶⁵). Man kan se läroämnenas fördelning lec-

⁶⁴) Olai Chrysostomi Lamentatio ecclesiæ etc. (den fullständiga titeln hos Petersen, Bidrag til den danske Litt. Hist. II, 73), med företal af Peder Laurensen och en efterskrift af Frans Wormorsen, trycktes af Olof Ulriksen in vigilia Assumptionis Mariæ (d. 14 Aug.) 1529. Exempl. på Kgl. Bibl. har jag icke varit i tillfälle att se.

⁶⁵) Berättelsen hos Hvitfeld (Fredrik I's Hist. qvartuppl. s. 175) lyder sålunda: „Den förste, som der vdi Malmö Predickede Euangelium, vaar Herr Claus Töndebinder, Hand blef nu gjort til Predicant oc Læsemestere. Der foruden bleff disse 3. met hannom tilforordnede, at forrestaa den Ny Euangeliske Skole, (Lector Anders, som hade forladt Muncke Cappen,) Lector Frantz Vormordus, en Carmelit Munk til Helsingör, födt til Amsterdam, Doctor Olauns Chrysostomus, siden Predicant til vor Frue Kircke vdi Kiöbenhaffn, oc Lector Theologiæ. Kom siden til Burglom, oc bleff Bisp vdi Wendtssyl. Den tredie vaar Lector Peder Lauritzsøn, siden Cannick oc Læsemester til Lund. Huilcke alle 4. læste den Hellige Skrift, vdi den ny Skole til Malmö, Oc vndertiden Predickede, Huor aff Euangelium vdi disse Lande vjide er vdspredt“. Man ser att här är en person till öfvers, hvilken synes sedermera blifvit tillskrifven, utan att Hvitfeld uppmärksammat, att framställningen då i sin helhet behöft ändras. Det förefaller mig, som om detta skulle vara orden

torerna emellan deraf att Peder Laurensen kallar sig: »in sacris literis lector«, och Olof Chrysostomus skref sig: »politioris litterature professor«. Frans Wormorsen, som blef gymnasiets föreståndare och väl var den språkkunnigaste, har sannolikt haft bibeltolkningen på sin lott. I förening med gymnasiets inrättande ombildades den egentliga skolan. Olof Chrysostomus blef »skolemester« och således den förste evangeliske rector vid Malmö skola, och jemte honom anställdes trenne underlärare eller hörare⁶⁶). Desse sednare voro utan tvifvel återigen lärjungar å gymnasiet och utgingo sedermera som prester, ty man finner under de första reformationsåren, att de mycket ofta ombyttes. Gymnasiet fick följande året sin plats i en af de till Gråbrödraklostret hörande byggnader, och skolan hade sedan katholska tiden sitt eget eget invid St. Petri kyrka belägna hus, som ännu kvarstår. År 1532 hade Frans Wormorsen i lön 200 ₣, Peder Laurensen 200 ₣, Olof Chrysostomus 100 ₣ och »end 50 ₣ for skolen«, Claus Mortensen 200 ₣, Hans Spandemager 100 ₣, Olof Jenssen (predikant i hospitalet) 100 ₣. Hvardera af hörarne hade 30 ₣. Om dessa båda evangeliska bildningsanstalter skrifer Peder Laurensen i »Malmöbogen«:

om lector Anders, hvilka jag inneslutit inom parentheses, och som tillkommit, då Hvitfeld förnummit, att Anders Ljung äfven varit anställd i Malmö, och då inpassat honom på detta ställe. Ty att han var sockenprest i Malmö från 1541 till sin död 1555, har jag icke hos någon författare sett omnämndt. Jag antager det äfven vara oriktigt, att Claus Mortensen blef „Læsemester“. Hans tid har nog varit fullt upptagen af det dagliga predikandet och sina sysslor som sockenprest, synnerligast som Malmö utgjorde en enda stor församling. I den tidens handlingar, då de evangeliske andlige omnämnas, heter det nästan alltid: „læsemesterne oc predickerne“, och jag har ingenstädes funnit Claus Mortensen kallad lector eller læsemester.

⁶⁶) Rietz (Skånska Skolväsendets Hist. s. 359) känner ingen rector före 1543; efter Olof Chrysostomus blef Povil Pedersen rector 1537 och var det till d. 24 April 1542, då han efterträddes af Olof Mortensen. Den siste katholske „skolemester“ hette Niels Perssen.

»Om leytzer i schriffen«.

.....»Tha haffwe Erlige mend Borgemester oc Raadt her wdi Mallmö, mett wor Kiereste Naadigste Herres Kongelige Maiestatis willie oc samtycke, skicket oc opreyst en Scole oc studium Oc ther til kallet oc indseet nogle lerdre oc wiise mend, baade y then hellige schriff oc anden bogelig konst oc lerdre, som skulle lære och wnderuise fattige klercke oc personer huilke hiid wille komme, saa att the skulle forgelfuis oc for wden penningis wdgiffuelse faa leytzer oc lerdre som thennom nyttelige oc bequemme kand wære, baade thennom self oc andre som the kunde i framtiden ther met framdelis behelpe oc lære«.....

»I andre bogelige konster oc leytzer her lessis beredis wnge folk oc klercke, oc göris bequemme til att forstaa then hellige schriffis meningh, grund oc dybhed, att rettelige acche hendis wilkaar effter gretske oc latiniske maal oc thale Forthi hun haffwer the stycke i seg paa tunge-maals wegne som hwn er schreffwen paa, att hwn haffwer hielp behoff aff andre mindre konster til at forstaas met, icke i seg self (thi hwn er fwlkommelig) men paa tunge-maals weyne som sagt er«.

»Ther faare haffwe the menighe land oc riige, oc fattige klercke til hielp (som icke haffwe möget gwld eller penninge att fare mett oc fortære wden lands) beskicket oc besörget forskreffne lerdre oc læremestere, at the kunde oc maa her höre oc lære, thennd deel thennom oc andre kand wære gaffnligt etc. icke som papister oc awendis menneske foracte oc i blindhed kalle bespottelige ketterii eller Luthers lerdre, men then reene oc obenbarlige hellige schriff oc gudts ord som kand beuiisses och bestaas hoss gud, oc for alle christen menneske som noget aff guds aande oc wiisdom haffue i seg«.

»Icke haffue wi heller kallet wor scole eller studium noget vniuersitet eller effther andres seed noget almindeligt studium, ther som köbis oc sellies store titell, Mesters oc

Doctores naffn, met stor omkaastning oc mange perninge, att bliffwe slig creatwr Men wi wille aff vor formue promouere oc behelpen wden guld oc penninge, fattige klercke at the sculle faa wnderstand i schriffen oc gaffn, naffnet acthe wi inthet The maa sellie i andre scoler, huor the wille«.

»Om Scolen«.

. »Oc ther faare er her paa nyes nu skicket scole, menig almuis börn vdi byen till hielp oc biistand, oc lerdem ther tilseet, som wille oc kwnde behielpe forskreffne börn met twet oc lerdom, huilcken thennom bequem er, efter theris tiidt och alder.

»Ther faare haffue oc Borgemester oc raad tilstedt, at fattige folkis börn, som til scole gaa och ville lære, maa gaa omkring byen efter mad til liifis föde, oc tage huad folk wil thennom giffue for guds skyld, oc haffwe the forbudet att nogen skal giöre thennom offuerlast eller forfang i nogen maade«.

Vi få likväl ingalunda föreställa oss, att under det att gudstjensten på detta sätt anordnades, gymnasium och skola upprättades och förseddes med evangeliska lärare, allt gick lugnt och stilla till, och att de nya anordningarna intet motstånd mötte bland menigheten. Många voro ännu anhängare af klostren och munkarne och tillgifna katholicismen, och emellan dessa och reformationens förfäktare förekommo många stridigheter och tvister. Bröderna i Heligandsklostret och tiggarmunkarne ledro mycken förföljelse af dessa sednare, så att många gifwo sig ifrån klostren, och de kvarblifwande hade det mycket knappt genom de vanliga almossornas aftagande för hvarje dag. Mellan reformatörerna och de mera framstående bland munkarne föreföllo ofta ordtvister om skriftens läror. Krönikan om gråbrödernas utjagande berättar, att reformatörerna hösttiden 1529, då

pesten rasade⁶⁷, alltid voro närvarande vid brödernas predikningar, för att gifva akt på deras tal, och att de slutligen »sammanskrefvo några antingen diktade eller förvända yttranden«, som bröderna haft, för att emot dem uppegga allmänheten. Att reformatörerna verkligen gjort en skriftlig framställning af munkarnes falska läror och villfarelser, bestyrkes af Peder Laurensen i »Malmöbogen«, af hvars berättelse det vill synas, som om en offentlig disputation med gråbröderna inför några af riksrådet och menigheten hade försiggått, hvarvid lectorerna och predikanterna öfverbevisat munkarne om deras lärors falskhet och stridighet mot den heliga skrift. Allt detta var nu (i Nov. 1529), säger han, »i schrift oc artickel bewaret oc skal snart utdgaa«, men om så skett, kan ej sägas. Magistraten och menigheten förbjödo emellertid gråbröderna att vidare gå omkring och tigga, predika deras falska läror och offentligen (obenbare for almwæn) hålla messor i klosterkyrkan; de skulle för sig sjelfva få hålla sin gudstjänst inom klostret uti klädkammaren (vestiarium). Det hade kort förut kommit till våldsamma uppträden, bröderna hade blifvit under messornas hållande ofredade och slutligen under stenkastning och rop fördrifna från kyrkan af den lutherskt sinnade delen af menigheten, hvars förbittring mot munkarne magistraten icke längre förmådde hålla inom tillbörliga gränsor. Att magistraten, som sedan förra året hade konungens bref på Gråbrödraklostret att använda till ett hospital, då alla munkarne voro ute, längtade att deraf snart komma i besittning, är lätt förklarligt, och den sökte derföre på hvarjehanda sätt att förmå bröderna att öfverlemna klostret, eller åtminstone någon del af de dertill hörande byggnader. Men då bröderna voro obevekliga,

⁶⁷) Se Magnus Matthiæ, *Regum Daniæ Series*, mscr. ad ann. 1529, (Thottske Saml. Nr. 788, fol. m. fl.) der det heter: „Eodem anno grassatus est per Daniam sicut et in multis Europæ regionibus morbus vulgo dictus Sudor anglicus“.

bemäktigade sig magistraten mot deras vilja tjenarnes byggnad (curia servorum) och frukträdgården, och uppbyggde i denna sednare ett hospital för de fattige, sedan ett annat sådant, troligen någon till Heligandshus hörande byggnad, förut blifvit nedrifyt⁶⁸⁾. Munkarne hade för sin

⁶⁸⁾ „Hospital oc almindeligt hwss er oc ydermere skal her skickis fattige siwge oc saare, gamble oc wanføre til hielp oc huille, met redelig thienneste oc forsiwn, aff thet gotz til alterne, lawene oc anden misbrwg tilforn haffwer wæret Oc huor thet icke kand recke till eller nock er, tha scal meenig mand her i byen, hielpe til att föde thennom, huer effther sin gode willie oc formue effter een christen kerlighed, som hannom bör att bewiisse emodt sin fattige broder huilcken gwd haffwer mischundelige sögt oc lagt sin hand wppaa, tennckendis hwer weed seg, att gwd hafwer then samme magt offwer hannom then han nw brwger mett the arme siwge etc. Item huilke arme menneske (serdelis fattige mend, quinner oc börn som her wdi byen ere oc haffwer boodt skattet oc hwillet byes tyngte) ther ere siwge oc saare, oc staar til att hielpe oc lægis, tha haffwer Borgemester oc raadt tilskicket læger oc badskeer huilke thennom skal smörie læge oc behielpe til karshed oc swndhed igien paa thet the kunde forsee oc behielpe seg selfwe siden Men kunde the icke bliiffwe till pass igen oc forwinde theris siwgdom tha leggis the ind i hospitalert om the thet ere begerendis Eller de faa hielp aff forschreffne penninge oc christen folckis almyssse att hielpe seg mett Tha skulle thet saa skickis i stederne oc anden stedt, att huer forsaae oc besörgede siine fattige gamble oc krancke, tagendes til hielp thet gots som misbruget er wnder gwds tiennestes naffn til altere lauff oc giilde etc.“ („Malmöbogen“). Torsdagen näst före jul (d. 23 Dec.) 1529 antog magistraten Christopher Nielssen till fattigläkare emot fri kost, boning och 20 sk till lön om året, hvarföre han skulle se de fattiga sjuka till godo, både de som lågo i klostret och ute i staden (Malmö Dombok). Han förekommer sedermera länge som hospitalsläkare med 100 sk i lön årligen (Hospitalets räkenskaper). Till hjälp för de många fattiga och sjuka i staden, som icke kunde inläggas i hospitalet, inrättades en fattigkista i kyrkan, hvari inlades det som hvarje söndag insamlades af menigheten dertill, hvilka penningar af trenne borgare och predikanterna en eller tvenne gånger om året skulle utdelas bland de fattige efter den förteckning öfver dem, som för hvar rote eller fjerding i staden skulle uppgöras („Malmöbogen“). Man ser, att bland magistratens första omsorger varit att införa en någorlunda ordnad fattigförsörjning.

del qvar åtskilliga andra af klosterbyggnaderna och fortforo der under hösten och vintern 1529 ännu att hålla sin gudstjenst och vanliga messor, dervid alltjemt ofredade af den mot dem fiendtliga menigheten.

Äfven bröderna i Heligandskloster blefvo afstängde från Heligandskyrkan och förbudne att predika och hålla några messor. De hade under sin omvårdnad de fattige och sjuke i Heligandshospital, och Peder Laurensen beskylldar priorn Anders Jenssen, »met nogre hans selschaff«, att hafva underslagit sig de almosor, som inom och utom staden blefvo gifna till hjelp och underhåll för desse, att de bortsålde gods och dyrbarheter (klenodie), som tillhörde de sjuke i hospitalet, och att de voro orsak till stor tvedrägt och split menigheten emellan. Den del af denna sednare, som ännu hängde vid papismen, var naturligtvis också i hög grad missbelåten med magistratens förbud mot alla messors offentliga hållande, och att munkarne underblåste denna sinnesstämning, är tydligt. Alla själars dag eller d. 2 November, då luthersk gudstjenst skulle hållas i Heligandskyrkan, kom det till ett af Heligandsbröderna anstiftadt upplopp och stort slagsmål emellan båda partierna, hvilket likväl synes hafva blifvit stilladt utan betydligare blodsutgjutelse. För att göra ett slut på all denna oenighet och tvedrägt, ingingo Borgmästare och Råd, jemte 40 borgare, till bröderna i Heligandskloster och på hela menighetens vägnar fordrade af dem, »att the brödre ther wære inde wille redelige skicke seg effter guds ordt oc rett christen lerdom som tilbörlikt wore, oc afflegge all wrang predicken, falst aflad oc bedregerii, giffue ingen ydermere orsage till oplöff oc trette Men reenlige predicke then pure oc sande gwds ordt, oc effther theris egen regel oc fundats thienne oc behelpe the siwge oc arme som thennom burde dog alligeuel att giöre effter guds louff, oc ther faare skulle the haffue erlig klede oc föde Men wille the icke, end thet giöre, att the icke wille thienne the arme

oc siuge, Tha motte the end dog bliffue i closteret oc haffue klede oc föde dog met vilkor at the skulle icke staa emodt gudts ordts framgang lönlige eller obenbarlige, oc ther ^{til} att the sculle ther effter skicke seg som christne mend bwrde att giöre«. Men munkarne ville icke underkasta sig dessa vilkor, och sannolikt har en viss betänketid blifvit dem förelagd, ty under de två eller tre närmast följande veckorna blefvo samma vilkor tvenne särskilda gånger ånyo framställda för dem. En del af munkarne underkastade sig då, och de öfriga blefvo af magistraten förvisade från klostret och tills vidare inqvarterade hos borgare i staden, af hvilka de förseddes med öl, mat och öfriga behof. Desse fingo en ytterligare betänketid af åtta eller fjorton dagar om de ville antaga de af magistraten och borgarne fordrade vilkor, i hvilket fall de skulle få återvända till klostret, men ville de icke detta, så fingo de draga hän hvar de sjelfva ville, med kläder, böcker, boskap och all annan deras egendom. Så skedde också, och att någon skriftlig handling härom blifvit utfärdad, synes af Peder Laurensens ord: »att saa ganget er haffue the selff beuiist met theris egen handschrift«. De, sannolikt till Lund, bortdragande munkarne erkände förmodligen i denna skriftliga handling, att de till Borgmästare och Råd afstodo Heligandsklostret⁶⁹).

»Saa«, säger Peder Laurensen, »er her i Malmö handlet met forschreffne wore closter oc muncke, hwo som christeligt forstand oc skell haffuer acthe oc rett dömme, hwad rett eller wrett her findis ebland. Vi motte well

⁶⁹) Man kan nu förklara Henrik Krummedigs yttrande i sitt bref till Eske Bilde af d. 30 Nov. 1529 (samma dag som Peder Laurensen daterade företalet till „Malmöbogen“), att „her j Malmö er alle Closter oc kirker fforstörnedh oc alle muncke fforjageth bade gra brödre oc helligesstes“ (Orig. i Geh. Ark.). Hvad gråbröderna angår, är det visserligen någon öfverdrift häruti, men brefvet var ofattligt så länge man icke kände huru det tillgått i Heligandsklostret.

effter wor orsage haardere handlet her wdi, i thett att wi wiide thennom att haffue wchristelige forleed oc bedrageit thenne ganske almwe etc. Men wi wille dog fare lempe- lige met thennom, om ther kand end nw wære haab til, att the kunde seg selff bekende nar gud wil giiffue thennom sin naade. Thette er kortelige sagdt paa thenne tiid om closterne, oc serdelis om tyggeclosterne, the som met treskhed wnder helligheds skyn, brwge sin handel oc köb- mands skatt, sellendis thet the icke selff haffwe etc.»

Peder Laurensens berättelse och försvar för reformationen i Malmö är nedskrifven midt under dessa händelser, hvilka påskyndade dess utgifvande. I en efterskrift till läsaren ber han denne »icke fortörnes ther offwer att hwn (boken) er icke saa well oc reenlige prenthet, eller oc saa redelige staffuet oc fordansket som hende bwrde, hun gick hastelige wd«. Magistraten synes också hafva varit angelägen att skyndsamt rättfärdiga sig för de mått och steg, som blifvit tagna, och för de åtgärder, hvarigenom den satt sig i besittning af Heligandsklostret. Måndagen efter Jungfru Mariæ afelse (d. 13 Dec.) tillskref magistraten konungen, att de voro undervisade af Guds ord, att de messor, som hållas för penningar och buksföda, icke hafva någon grund i den heliga skrift, och att de derföre hade förbjudit sådane messor att hållas i klostren i Malmö; och då Heligandsbröderna derföre hade anstiftat ett upp- lopp bland menigheten och derjemte sålt boskap, som till- hörde de fattige, och förskingrat kyrkans ornamenten och annat gods, så hade magistraten afsatt de munkar, som så oskickligt förhållit sig ⁷⁰⁾).

⁷⁰⁾ Hvitfeld, Fredrik I's Hist. qvartuppl. s. 177. Han anser detta bref äldre än konungens af d. 5 Juni om de andliga godsen, och för- blandar tydligen, som Knudsen redan anmärkt, Jungfru Mariæ af- else med Jungfru Mariæ bebådelse (d. 25 Mars). Att priorn i Heligandsklostret verkligen förskingrat af klostrets tillhörigheter, bekräftas deraf, att 1532 förekommer bland St. Petri kyrkas räk-

Det är tydligt, att »Malmöbogen«, som var färdig från trycket i slutet af Januari 1530, skulle förorsaka stor oro ibland papisterna, och genom den öppna och på saken gående framställning om reformationen i Malmö, som den meddelat, skulle åt denna vinna många anhängare. Peder Laurensen väntade icke heller, att den skulle blifva obesvarad. Han förväntar, säger han, att motståndarne »skwlle well giöre theris beste atth robe oc sige emodt thenne wor skriffth oc reformats wi haffwe her giort Oc maa well skee att the bewillie eller leye nogen prest eller munck till at han skall behelpe thennom met schriffth eller andhet att sware her till, paa thet the skwlle siwnis wiise att wære, oc haffwe noget skel oc redelighed met at fare«, och i denna sin förmodan misstog han sig ingalunda. Paulus Eliæ, som då vistades i Århus, hade redan i Maj månad en vidlyftig gendrifvelse af »Malmöbogen« färdig, nedskrifven på uppmaning af några af rikets prelater. Den är mer än dubbelt drygare än »Malmöbogen«, hvilken han än säger vara »wdganghen« af borgmästare och råd i Malmö, än kallar »then bog som the wnge Malmös mend lode prente oc wdga«, och är tillegnad samtliga rikets biskopar och prelater i en inledning, hvilken är daterad Christi himmelsfärds dag (d. 26 Maj) 1530. Stil och ton i densamma äro lugnare och mera passionfria än i andra Pauli Eliæ stridsskrifter. Med mycken grundlighet och vidlyftighet söker han punkt för punkt gendrifva de i »Malmöbogen« framställda trosläror, och med en liknande uppställning i formen behandlar han alla dennas kapitel, med undantag af de om »leijtzer oc scole, om kijsthe till fattige folck, om rijnghe oc om billede«, på hvilka han säger sig för närvarande icke hafva något synnerligt svar att gifva. Denna Pauli Eliæ motskrift har likväl näppeligen

skaper: „Item iij Ɔ 4 sk. som then kalck, dysk, brasse, ii par spende, oc iiii knappe vore better end thet the stode fore vti pant, oc prioren vti Helligestis haffde pantset Citze Suend skredderis“.

blifvit tryckt, åtminstone icke omedelbarligen efter dess författande⁷¹⁾. I den berättelse om herredagen i Köpenhamn 1530, som utkom i Malmö i October samma år och onekligen har Peder Laurensen till författare, förekommer ingenting som antyder, att denne då ägt någon kunskap om Pauli Eliæ skrift »emod Malmöbogen». Han nämner icke Paulus Eliæ bland dem, hvilka han namngifver såsom reformationens motståndare, utan endast i förbigående angifver han honom i bokens marginal såsom den der hade åt prelaterna uppsatt de 27 mot protestanterna på herredagen rigtade artiklarne. Deremot omtalar han broder Hans Nielsen, dominikanerprovinsial i Danmark, hvilken hade författat en skrift eller bref till biskopen af Odense, Knut Gyllenstierna, emot »then christelige skick oc reformatz som er giort vdy Malmö», hvilken han säger honom icke hafva förstått, oakadt den på danska skrifven var, och på hvilken »geckelige wforunstige» skrift han nu hade svar redo, som snart skulle komma honom tillhanda. Men hvarken Hans Nielsens bref eller Peder Laurensens svar derå har blifvit bevaradt till våra dagar. Äfven det bref, som cantorn i Lund, Adzer Pedersen, om våren 1530 sände till stadens äldste borgmästare, Jep Nielsen, och hvilket vi känna genom dennes svar derå, har väl närmast föranletts af »Malmöbogen», ehuru det är alltför kort för att kunna innehålla någon egentlig gendrifvelse af de i denna framställda lärosattser. Adzer Pedersen försvaret deri messan och den katholska gudstjensten, som nu blifvit aflagd i Malmö, och varnar för följderna af de införda förändringarne, som förorsakade buller och osämja bland menigheten. Ehuru han stödjer sina ord på mycket svaga grunder, ansåg sig dock Jep Nielsen böra besvara

⁷¹⁾ Den finnes nu tryckt i Povel Eliesens danske Skrifter, I, 343—509, efter en handskrift från sednare hälften af 1500 talet på Kgl. Bibl. i Stockholm, och utgifvaren anser den omständighet, att en så gammal afskrift är för handen, tala för antagandet att den aldrig varit tryckt.

detta hans sändebref genom den motskrift, som han utgaf i Juni månad under titeln: »Een liden Disputatz wdaff then hellige schriffte emellom Borgemester aff Malmö oc Her Cantor aff Lundt« etc.⁷²⁾. Punkt för punkt genomgår han Adzer Pedersens bref och i ett enkelt och okonstladt språk förebrår han prelaterna och det katholska presterskapet deras girighet, lättja och oduglighet, och i motsatts deremot framställer han huru det nu tillgick i Malmö med predikan och gudstjensten. Han försvarar sig och sina medbröder i rådet för de förändringar med de andliga godsens, som blifvit vidtagne, och hvilket Adzer Pedersen kallat »Kirckerow, Ran oc Sacrilegium«. De hade icke gjort sig så mycket som en skärf till gagn och hoppades att konungen och rikets råd skulle deras »Sag oc Handell rettelige besinde och offuerveye«. »Gud weed«, säger han, »huad thenne herssens Handel haffuer gjort oc end nu dagelige giör oss stor Möde oc Vmage, oc forhindrer oss storlig eblant med aff thet wi skulde tiene oss selfue med«.

Vintern emellan 1529 och 1530 förgick under jemna och dagliga fiendtligheter från den lutherska menighetens sida emot gråbröderna, hvilka ickeingo i fred hålla sin gudstjenst eller läsa sina »horæ canonicæ«. Magistraten och reformatörerna försökte på allt sätt att förmå de kvarvarande munkarne att öfvergifva papismen och besöka det theologiska gymnasiet, och läto till ock med hålla föreläsningar för dem i klostret, dock utan verkan. Vid påsktiden synes magistraten fattat det beslut, att göra brödernas öfvergång till lutheranernas lära till ett vilkor för deras kvarblifvande i klostret. Till hvar och en af dem särskildt framställdes den frågan, om de ville antaga lutheranernas tro och åhöra deras föreläsningar och predikan. Men bröderna stodo icke att öfvertala, och efter åtskilliga oroliga uppträden blefvo de en dag i fjerde veckan efter påsk,

⁷²⁾ Tryckt i Dansk Mag. II, 108. Exempl. å Kgl. Bibl. är en liten octav, sign. in 4to, bestående af 20 blad.

mellan den 8 och 14 Maj, tvungna att lemna klostret. Guardianen Gabriel Povelsen och vice guardianen Bernhard Povelsen, hvilka vägrade att utlemna klostrets fundations-bref och handlingar, blefvo tagna i fängsligt förvar. De blefvo dock samma dag utsläppte, sedan de synas hafva fullgjort denna begäran, samt lofvat att öfvergifva papismen ⁷³⁾. Gabriel Povelsen afkastade följande året munkkåpan och lefde sedermera många år i Malmö såsom en af föreståndarne i hospitalet. De flesta af gråbröderna begåfvo sig till Lund, men flera följde Gabriel Povelsens exempel, antogo lutheranernas tro och stannade kvar i staden. Sålunda tog magistraten klostret i odelad besittning, och det kan icke nekas, att sättet icke så alldeles öfverensstämde med konungens bref, att munkarne icke skulle på något sätt tvingas eller trängas. Men magistraten ansåg, och utan tvifvel med skäl, att så länge munkarne icke voro helt och hållet fördrifna från staden, skulle lugn och ordning icke stå att vinna bland menigheten. Nu först kunde också hospitalet blifva ordnad och inrättadt som sig borde, hvilket också under sommaren synes hafva blifvit verkställt. Omkostnaderna för det samma och de fattiges och sjukes underhåll bestredos af de indragna andliga godsen, men för att icke allt för mycket anlita dessa, vände man sig till den enskilda välgörenheten. I ett bref af d. 4 Juli uppmanar konungen almogen i de närmast omkring Malmö belägne härader, att med almosor och gåfvor understödja det upprättade hospitalet ⁷⁴⁾, och samma dag fingo borgmästare och råd bref, »att the muge lade the fattige Siuge mendiske till hielp vdi thet hospitall vdi theris bye besöge thet termynnt Szom presterne och brödre vdi thenndt Helliandtzs claaster och graabrödre vdi

⁷³⁾ Kirkehist. Saml. I, 346—350.

⁷⁴⁾ Origin. i Malmö Rådhs. Ark., dat. Kiöbenh. Mandagen effter Vor frue dag visitacionis 1530.

Malmö besögte⁷⁵⁾. En viss Claus Denne eller Dæne, hvilken förut varit föreståndare för hospitalen i Köpenhamn och Åhus, synes hafva medverkat vid hospitalets inrättande och de första åren der varit föreståndare.

Till den herredag, som sammanträdde i Köpenhamn Mariæ besökelses dag eller d. 2 Juli 1530, hade äfven de evangeliska predikanterna från hela riket blifvit kallade, jemte de katholska prelaterna. Der infunno sig också från Malmö: Frans Wormorsen, Peder Laurensen, Olof Chrysostomus, Claus Mortensen och Hans Spandemager, och de synas hafva uppehållit sig i Köpenhamn under hela den tid, som herredagen varade, eller under hela Juli och en del af Augusti månad. De presterliga angelägenheterna i Malmö handhafdes under tiden sannolikt af yngre, nybildade prester, af hvilka flera i den tidens handlingar omnämnas. Herredagen 1530 tillhör reformationens allmänna historia⁷⁶⁾, och jag har inga nya upplysningar till densamma att meddela; jag vill endast bemärka, att vid jämförelse emellan »Malmöbogen» och de bekanta 43 artiklarne, som utgjorde lutheranernas trosbekännelse, och andra skrivelser under förhandlingarne, förefinnes så mycken öfverensstämmelse i tankegång, språk och uttryck, att jag icke tvekar att anse som säkert, att Peder Laurensen varit den, som under herredagen hufvudsakligen fört pennan bland de evangeliska predikanterna. Likaså anser jag honom otvifvelaktigt hafva utgifvit den berättelse om herredagen, som utkom i Malmö i slutet af October under titel: »The artickle Scrifft oc handell . . . nu siste herredag i Köpnehaffn 1530»⁷⁷⁾, och

⁷⁵⁾ Reg. over alle Lande Nr. 3, fol. 367, verso, i Geh. Ark., dat. Köpueh. feria secunda post festum Visitationis marie 1530.

⁷⁶⁾ Om herredagen 1530, se Hvittfeld, Fredr. I's Hist. quartuppl. s. 197—225. Münter, Reform. Hist. II, 92—141. Engelstoft, Theol. Tidsskr. I, 2 h. 1—114. Sadolins Berättelse i Danske Magaz. I, 88—96.

⁷⁷⁾ Fullständiga titeln hos Petersen, Bidrag til den danske Litt. Hist. II, 207. Boken är en liten octav eller duodes, bestående af 52 blad, sign. in 4to, tryckt med samma typer som »Malmöbogen». Engelstoft I c. uppgifver oriktigt tryckningsdagen som d. 31 Oct. i

hvilken bär tydliga vittnesbörd om att hafva utgått från Peder Laurensens hand. Som bekant, innehåller denna berättelse en framställning om förhandlingarnes gång på herredagen och meddelar de dertill hörande documenter. Peder Laurensen får dervid tillfälle att omnämna flera af den evangeliska sanningens motståndare, såsom dominikanernas provinsial Hans Nielsen, Christiern Muus, lector i Århus, mester Jörgen Samsing, cantor derstädes, och de båda bekanta Lundaprelaterna, Adzer Pedersen och Hans Ulf. Med herredagens resultat var han icke belåten, då sakerna stodo på samma punkt som förut och för reformationen i sjelfva verket intet var uträttadt. »Wi haffde ment«, säger han, »att wi skulle fangett en godt christelig Reformatz oc thet sande gudtz ord skulle frilige hafft sin framgang vden all gensielse oc forfølgelse, Men thett kand icke saa skee, thett skal altiitd haffue aff lögn oc ögen skalckhedt gensielse oc aff the mechtige motstandelse«. Han klagar öfver biskoparne, att de »brwge (nw serdeliss siden herredagen vor) störe mactt oc forfølgelse, endt the giore til forn, the lade gribe, sætthe i fengsel, oc torn, the som predicke Ewangelion The fare tiil ting, the lade læse breff, the scriffue til købsteeder The spare ingen vmage eller omkostning Att the kunne forholle arme simpel wforstandige menniske, fraa sandhedz lærdom«. Denna skildring kan, hvad biskoparnes vådsammare framfart angår, dock icke afse Malmö och evangeliis förkunnare derstädes, hvilka mot det andliga våldets magt voro tillräckligt skyddade af stadens magistrat och borgarne, och ostörda

stället för den 29 Oct. Petersen l. c. omnämner Jörgen Jensen Sadolin såsom den der anses hafva författat denna berättelse, men det är väl i intet hänseende troligt, att han skulle på en gång hafva utgifvit om herredagen en berättelse i Malmö (d. 29 Oct.) och en med denna icke lika lydande i Viborg (d. 18 Nov.). Det är äfven felaktigt, då han uppgifver, att Sadolins berättelse, hvarur utdrag meddelas i Danske Mag. I, 88, finnes å Egl. Bibl. Langebek kände ett exemplar, men det finnes numera icke.

fortsatte sin verksamhet. Men erkebiskopen och kapitlet i Lund utfärdade utan tvifvel många skrivelser till stadens styrelse och menighet för att söka hämma reformationens gång, och de förut nämnde Adzer Pedersen och Hans Ulf synas i särskilda, ehuru ej tryckta, skrifter alltjemt hafva bekämpat reformatörernas lärosattser. Striden emellan båda partierna fördes under de följande åren i Malmö uteslutande med pennan, ehuru få af stridsskrifterna blifvit till våra dagar bevarade.

En af de förnämsta stridspunkterna var frågan om presternas äktenskap och dess enlighet med den heliga skrift. Claus Mortensen hade, som nämnt är, gift sig redan 1527. Hans hustru var af ringa härkomst från trakten af Malmö och hette Elisabeth Hansdotter^{7 8)}. Peder Laurensen gifte sig 1529 med Claus Mortensens syster Anna. Samtidigt härmed äktade Frans 'Wormorsen en flicka af ringa härkomst (puellam quandam) från Malmö, vid namn Elisabeth Pedersdotter. Paulus Eliæ säger, att det skedde emot hennes förmyndares och närskyldes bifall och samtycke, och han kan icke nog uttala sin förtrytelse deröfver, att Frans Wormorsen, som förut hade låtit förstå att han städse ville lefva ogift, nu hade ingått äktenskap^{7 9)}. Om äfven Chrysostomus och Spandemager voro gifta, kan jag icke med visshet säga, men sannolikt hade de följt de öfrigas exempel^{8 0)}. Emot presternas äktenskap hade en skrift, hvars författare icke angifves, utkommit 1530 hos Povel Ræff i Århus, hvilken icke osannolikt torde kunna

^{7 8)} Några författare säga, att Claus Mortensen gifte sig med Sadolins syster ifrån Viborg, men detta är alldeles oriktigt.

^{7 9)} Script. Rer. Dan. II, 584.

^{8 0)} Under de ordvexlingar emellan gråbröderna, magistraten och reformatörerna, hvilka föregingo de förras slutliga utdrifvande från klostret, yttrade guardianen Gabriel Povelsen, att predikanterna och lectorerna förde ett smutsigt lif, hvarpå Jörgen Kock svarar: „Hvad säger du? Är väl äktenskapet orent?“ (Kirkehist. Saml. I, 348). Detta utgör en bekräftelse derpå, att de flesta af reformatörerna redan då (våren 1530) hade inträdt i äktenskap.

tillskrifvas Paulus Eliæ. Den är endast bekant genom yttranden af Frans Wormorsen och Peder Laurensen i ett par af dessas skrifter, och den förre egnar den en särskild gendrifvelse i de sista bladen af »Een korth oc lydhen forklaring oc forskell paa then Euangeliske oc Papistiske predicken oc lærdom« etc., som han utgaf i början af Juni 1531⁸¹⁾ Denna Frans Wormorsens skrift är för öfrigt en jemförelse emellan de evangeliskes och papisternas lärosattser i dess förnämsta punkter, hvilket han afhandlar i följande kapitel: »Om en meglere oc patrone. Om vor egen magt oc fry vilie oc retsindige gode gerninger. Om vore egne gode gerninger. Om then hellige kirkes sacramente. Om thet hellige oc höguerdighe Messeembede. Om Lyffte. Om Closterlyffte. Om retsindige Christen bisper. Om skersildt. Om Kyrke godtz. Om belede oc effterlign«. Den synes närmast hafva varit föranledd af någon skrift af Paulus Eliæ, möjligen den »emod Malmöbogen«, och mundtliga uttalanden eller skrivelser af en Peder guardian i Lund, hvilken sednare för öfrigt är obekant, men sannolikt är densamme gråbrödrumunk, som sedermera (1533) omtalas af Peder Laurensen såsom reformationens motståndare. I företalet till läsaren talar Frans Wormorsen om »Pawel heliesön oc Peder gardian y Lundt, huilke medt mundt oc scrifft Beraabe oss (som nw kalles oc vdi sandhedt ere) ewangeliske predickere, være forledere, be- dragere, bantz kroppe oc kættere, Oc fordi tilhaab saffne oc wdscriffue nogre Article icke som vij thennom enten lære eller predicke, men the sige oss thennom at predicke oc

⁸¹⁾ Den fullständiga titeln hos Petersen, Bidrag til den danske Litt. Hist. II, 203. Den är i litet octavformat, 20 blad, sign. in 4to. Titeln omgifves af samma ram, som beskrifves i Ny kirkehist. Saml. I, 674. Frans Wormorsen talar deri om „then vnderuisning som prentett er aff paawell ræff y aarss nu snimen Om presteleffnet met giftemaal oc kyskhedt“ och Peder Laurensen i sin bok om prestembetet och presternas giftermål (1533) omnämner: „det wectelösshedz breff mod Presters Giftermaal som vor prentet i Aars 1530“.

läre, lögnactelige oc vdaff ett hadskt hiærte til oss, saa at man wel kan vnderstaa huess mening the haffue her vnder næder«. Han vill derföre med denna skrift sjelf framlägga deras predikan och lära i klara och lättfattliga ord, synnerligen i de stycken »om huilke vy ere weens kyffue, trætte oc berobe hin anden forledere, bedragere, oc kettere«. Slutet af boken är, som nyss nämndes, en gendröfvelse emot den i Århus utkomna skriften mot presternas äktenskap, och hvilken synes blifvit Frans Wormorsen bekant först sedan det föregående var nedskrifvet.

Paulus Eliæ berättar i den Skibyska krönikan, att Frans Wormorsen »två gånger utgaf en skrift om presters, munkars och nunnors äktenskap»⁸²⁾, och det är derföre möjligt, att denna redan före 1531 utkommit, och att det är dess andra upplaga vi äga i behåll, tryckt i November nämnde år under titel: »Een saare nyttelig oc alle thennom som gifte ere eller Giffthes ville, hugsualelig Disputatz, emellom Her Adzer Prelatt oc Cantor vdj Lundt oc Franciscum Vormordum Predickere vdhi Malmö»⁸³⁾. Den är tillegnad borgmästare oc råd i Malmö, och i företalet eller inledningen säger Frans Wormorsen, att han »er nw naagre faa dage forledhen kommet vdi snack om szamme ætetskabs leffnett, oc till een lüdhen Disputadtz mett ærlig Prelatte Her Atzer Cantor vdj Lwndt, hwilcken ieg nw for thi etther (som ere paa Kongelige Maiestadtz vegne forstandere udj thenne hanss Naadis by) tillscriffwer, att j læssindis henne, oc grandgiffwelige vel actendis, skwlle formercke oc forstaa, hwem vdaff oss hand Cantor oc Prelatt vdj Lwndt, heller ieg Predickere her vdj ethers by, nest gaar, och efftherföllgher, forscreffwne Kietteris forgiffliche lærdom oc skinindis falsk hellighedt«. (etc.) Att

⁸²⁾ Script. Rer. Dan. II, 584.

⁸³⁾ Exempl. Å Kgl. Bibl. är ett aftryck, taget af Hielmstierne 1762, af exempl. i Karen Brahes bibl. i Odense. I bokens slut står att den är tryckt i Malmö hos Olof Ulriksen onsdagen före „Katharine virginis dag“ (d. 22 Nov.) 1531.

presternas äktenskap var en synnerligen omtvistad punkt emellan de båda partierna, synes deraf, att äfven Peder Laurensen ett år sednare behandlade samma ämne i en skrift, som utkom i början af Januari 1533 med titel: »En sand oc ret christen vnderuisning om preste embede oc om deriss leffnitt Gifftermaal, oc ret kyskhed. Desligest om kloster folckis löfte och frihed, oc ath de mwe gifte dem effter Gudz ord, oc gammel kircke low«⁸⁴). Han ber deri läsaren icke förundra sig öfver att de så ofta tala och skrifu om ett christligt och ärligt äktenskap, och om den frihet, som var af Gud gifven alla menniskor att gifta sig, och icke tänka, att det, som afundsmän och sanningens motståndare säga, skedde dertfore »ath wi ere gifte eller wille giffis, Ath wi skulle der met synis aarsage«. Det synes hafva förutgått en skriftvexling emellan honom och en gråbrödrumunk i Lund, hvilken i domkyrkan derstädes hade predikat emot presternas äktenskap, och som Peder Laurensen kallar den »vblwe oc i Gudz sandhed vlærde Muncke«; hans ord synas vara rigtade äfven mot andra af gråbröderna i Lund, »som raabe skrige oc göö flux emod Luteraner (som de oss kalle) Oc saa meget som raad staaer till forhindre sandhedz lærdom som samme Muncke gøre deris beste fliit end paa denne dag diss wær«. Det är i denna bok, som Peder Laurensen omtalar »Malmöbogen« och hänvisar till densamma med orden: »hwilcket wi tilforn nw try aar siden haffue noget videre forklaret i den lille

⁸⁴) Titeln lyder vidare: „Ecteschaff er erligt iblant alle Men Skør-leffuere, bolere oc hordkarlle dem skall Gud dømme siger S. Pouil til de Hebre. i det. xiii. capi. Less först oc acte deth well, oc døm siden reth, wden had, wild och awind. Sat i Malmö“. Å sista bladet står: „Denne bog er Prentet i Malmö aff Johan Hogstrate Aar effter Gudz byrd. MDxxxiii Den fredag nest hellige Tre Kongers dag“ (d. 10 Jan.). Exempl. å Kgl. Bibl. är mycket defekt, så att af de 52 bladen, i liten qvart, sign. in 4to, hvaraf boken ursprungligen bestått, finnas endast 28, eller bladen 1—16, 37—40 och 45—52.

bog wi lode vdgaæ, Om den Reformatz oc omwendelse here i Malmö er gort«.

Det andra hufvudtvistämnet emellan lutheraner och katoliker var, som bekant, frågan om messan och nattvarden. Paulus Eliæ och Hans Tausen vexlade flera stridskrifter derom, och den sednares: »Suor til then falske oc vchristelige vnderuiisning som lector Powell screff til Raadet i Københaffnn Om then Papistiske Messe«, trycktes hos Olof Ulriksen i Malmö i slutet af Juni 1531⁸⁵⁾. En liten bok i detta ämne utkom i Malmö äfven samma år med titeln: »Een nyttelig bog for vnge oc gamle om Gudtz store miscundhed oc naadhe som han gör oss arme meniske och om ret Scrifftemol oc Christi legomiss Annammelse etc.«⁸⁶⁾, hvilken likväl icke är af polemiskt syfte,

⁸⁵⁾ Paulus Eliæ hade om hösten 1530 sändt sitt försvar för messan med ett bref till borgmästare och råd i Köpenhamn, med begäran att Tausen skulle svara derpå. Detta hade han ock gjort i en skrift, dat. d. 8 Dec. 1530. Den 21 April 1531 utgaf Paulus Eliæ sin bok om messan med ett svar på Tausens bref. Denne skyndade sig då att låta sitt sedan föregående år färdiga svar utgå, och af hvilket till följe af boktryckarens brist på tid endast den ena hälften utkom d. 1 Juli. I en efterskrift till läsaren, dat. midsommarsdagen, beklagar sig Tausen mycket öfver Paulus Eliæ, som hade låtit trycka svaret på Tausens skrift, innan denna hunnit utgå. »Thet er«, säger han, »oc enn konst, som höör hannom oc hanss liige til at bruge, saa at forraske enn anden, hade ieg vild saa taget ham med fordeel, som hand nu giör veed meg, tha kunde ieg vel lunge siden hagde ladet mine suar vdgoit paa prenteriidt, siden y aduent for Iwll the vore rede, för end nu hanss bog met then bagclick er nylig vdkommet«. Olof Ulriksens press har under första hälften af 1531 nog varit fullt upptagen af annat tryck, sednast af Wormorsens »Forklaring«, som blef färdig d. 1 Juni, och har det först då kunnat tagas ihop med Tausens skrift. — I Linds Fortegnelse over Karen Brahes Bibliothek finnes upptagen: »Messens Canon paa Dansk, Malmö 1531 in 4to«, men om denna skrift numera finnes till, har jag ingenstädes funnit upplyst. Det har troligen varit en öfversättning efter Luther.

⁸⁶⁾ Det nyligen funna fragmentet, utgörande de fyra första bladen, af denna lilla skrift, är beskrifvet och aftryckt i Ny kirkehist. Saml. I, 673. Jag har sedan dess i Kgl. Bibl. funnit tvenne yngre och

utan är en uppbyggelsebok för menigheten och synes såsom sådan hafva blifvit mycket begagnad ett helt sekel igenom. Dess hufvudsakliga del utgöres af en i ett varmt språk skriven framställning om skriftermål och nattvarden efter lutheranernernas uppfattning, afhandlad i följande afdelningar: »En christelig Bekiendelse oc Skrifftemaal for Gud. Om det hellige Christi Legoms oc Blods Sacramente, Oc huad Sacramentit er. Huorledis mand skal proffue sig for mand gaar til Guds Bord«. Till slut äro bifogade tvenne böner: »En Bön til Gud naar mand vil berettis« och »En ret Poenitentz Bön, at bede daglig Gud«. Författaren är icke angifven, och jag tilltror mig icke att afgöra hvilken af reformatörerna, som den bör tillskrifvas. Stilen och språket likna hvarken Frans Wormorsens eller Peder Laurensens, och måhända hafva vi här en skrift af Claus Mortensen, om hvars författareverksamhet så litet är oss bekant. En sådan nattvards- och andaktsbok, afsedd för menighetens behof, synes mig närmast äga samband med det fält, hvarpå han pröfvade sin skriftställareförmåga genom sin psalmbok och handböckerna. Ty jag har ingenstädes funnit något spår af att han deltagit i den litterära fejden emot papismen, eller uppträdt till reformationens försvar annorlunda än genom det mundtliga ordet från predikstolen och i det dagliga lifvet. Väl berättar Lyscander⁸⁷⁾, med

fullständiga upplagor af densamma. Den ena är tryckt 1592 af Matz Vyngaard (Hielmstiernes Saml. Nr. 742 in 8vo) och den andra af Henrich Waldkirch 1627 (Nr. 5162 in 8vo) båda bestående af 60 blad i litet octavformat och tryckta med stora och tydliga stilar. De äro ord för ord lika med fragmentet af 1531, med ett yngre stafningssätt och bibelspråken ändrade i enlighet med Fredrik II's bibel. Vid jemförelse emellan dessa yngre upplagor och det äldre fragmentet visar det sig, att den ursprungliga upplagan af 1531 endast har bestått af 14 blad. Det låter tänka sig att flera af de under sextonde och sjuttonde seklen gängse andaktsböcker, hvars författare äro okända, på samma sätt som denna leda sitt ursprung från reformationstiden.

⁸⁷⁾ De script. dan. i Westphalens Monum. III, 457.

sin vanliga frikostighet på beröm prisande Claus Mortensens lärdom, att han utgifvit flera skrifter till lutherska kyrkans försvar, men vi kunna icke anse detta för tillförlitligt. Mera tilltro skulle jag vilja skänka hans uppgift, att Claus Mortensen ifrån tyska språket öfversatt åtskilliga predikningar.

Reformatörerna fortforo sålunda att oförtrutet verka i sitt kall, och Malmö, som var den första fullt evangeliska stad i Danmark, blef genom det theologiska gymnasiet och skolan medelpunkten för reformationen i Lunds stift. Ifrån gymnasiet utgingo prester och lärare, hvilka uppträdde som predikanter och evangeli förkunnare i andra städer och på landsbygden, och skolans rykte var vidt utbreddt. Danmarks adel sände flitigt sina söner till Malmö för att der inhämta sin första bildning. Som predikanter i staden verkade företrädesvis Claus Mortensen i St. Petri kyrka, Hans Spandemager i Heligandskyrkan, och Olof Jenssen som hospitalspredikant i Gråbrödrakyrkan⁸⁸⁾, och vi hafva ofvannore sett huru flitigt der predikades. Jörgen Kock och magistraten å sin sida medverkade för de kyrkliga angelägenheternas ordnande. Alla de andliga godsens, som tillhört kyrkor, kapeller, kloster, lag och gillen, jemte andra kyrkornas inkomster ställdes under tvenne borgares omvårdnad, hvilka bestredo aflöningen af alla kyrkans tjenare och alla utgifter för kyrkorna och hospitalet. År 1532 voro inkomsterna 3624 fl och utgifterna 2922 fl . Till en början framkommo icke få anspråk af släktingar och arfvingar till personer, som skänkt gårdar och gods till kyrkorna och klostren för själamessor, att återfå desamma, då de numera icke användes enligt gifvarnes föreskrift, men de tillbakavisades alla med konung Fredriks bref, som tydligen tillät de andliga godsens användande på sätt som skedde.

⁸⁸⁾ Olof Jenssen förekommer från 1531 som hospitalspredikant, hvilket han förblef till sin död 1538, då han efterlemnade hustrun Christina och tre barn. För öfrigt vet jag ingenting om honom.

Ännu långt fram under Christian III's regering finner man domar i dylika tvister utfärdade, alla på enahanda sätt afdömde.

Man finner hos flera författare anmärkt, att konung Fredrik efter herredagen 1530 och under de sista åren af sin regering mindre sysselsatte sig med reformationens angelägenheter än förut, men befintliga handlingar motsäga ett sådant omdöme. När och hvar han det kunde, lemnade han sitt skydd och understöd åt det verk, som till en så stor del kan kallas hans. I början af 1532 fick Claus Mortensen ett protectorium, »at huem hannom haffuer noget till at thalle skulle the thalle hannom till for Kongl. Maiestet oc Danmarks Raad», och han ställdes sålunda lagligen utom erkebiskopens domsrätt⁸⁹⁾. Denne, den nu sextionioårige Åke Sparre, tyngd af sin ålder och af alla tidens svårigheter, nedlade i Juli månad detta år sin erkebiskopsstaf i kapitlets händer, med tillkännagifvande att han afträdde embetet till dekanen Torbern Bilde, som äfven blef af kapitlet vald till erkebiskop. Innan denne erhöll konung Fredriks stadfästelse af valet, måste han den 15 Juli utställa ett förpligtelsebref, hvori det, bland annat, heter: »at ieg vill och skall vdi Lunde sticht lade predicke sande Guds oord thet hellige Evangelium reent och klart som thet met then hellige scrift christeligen utdydes och bewises kan, then almeztiste Gud till lof oc ære och Christne mendiske till theris siæles salighets bestandt, oc ey met wold och urett therfore offverfalde them, som thet hellige evangelium predicke, som forscreffvit staar, besynnderligen udi Malmö och andre hans nadis Kiöbsteder. Oc

⁸⁹⁾ Danske Kong. Hist. Fasc. 14 i Geh. Ark. På samma ställe förekommer „eth breff till borgemester och raadt vthi rundeby att the schulle tilstede att lere oc predicke guds (ord) thersammestes“, och vidare: „eth breff till borgemesther oc raadt vti rundby att the schulle tilstede at ther mue vere tw euangeliske predickere vti theris by som kunne lere och predicke guds ordt oc thage thennom vti theris beskermellsse paa Kongl. Mai. vegne“ (1532).

ey met wold oc urett hindre prester paa theris gifftermoll, om ther ere nogre som them gifte vele och faa echte hustrwer«⁹⁰⁾. Det visar sig här af, att konungen varit synnerligen angelägen att värna om den hård för den evangeliska sanningens utspridande, som Malmö inneslöt inom sina murar.

Vid denna tid nedsatte sig i Malmö en annan reformationens vän och befordrare, den bekante Christiern Pedersen, som delat konung Christierns landsflyckt och nu, efter dennes misslyckade tåg till Norige, försonade sig med konung Fredrik och fick tillåtelse att bo i Malmö och der försörja sig med sitt »prenteri«⁹¹⁾. Man ser här af, att han egt ett eget sådant, hvilket ock bekräftas deraf att han några år sednare sålde boktryckeriredskap till Hans Winggaard i Köpenhamn för en icke obetydlig summa. Såsom föreståndare för hans tryckeri, eller möjligen bolagsman med honom, förekommer en Johan Hochstraten från Antwerpen, hvars namn finnes utsatt å en del af Christiern Pedersens i Malmö tryckta skrifter⁹²⁾. Om Christiern Pe-

⁹⁰⁾ Orig. på perg. i Geh. Ark., dat. Måndagen efter St. Knuts konungs dag 1532, med Torbern Bildes och hans löftesmäns, Tyge Krabbes, Anders och Claus Bildes sigiller. Jemf. Magn. Mathiæ Episc. Lundens. Ser. s. 235. Man ser att ordalagen äro ungefär desamma som i Joachim Rönnows förpligtelsebref för Roskilds stift 1529. Men lika litet som denne, fann sig Torbern Bilde deraf bunden i sina sträfvanden att hämma reformationens gång och förfölja de evangeliska predikanterna.

⁹¹⁾ Allen, Breve og Aktstykker, I, 497, noten 2. Ännu Söndagen Judica (d. 17 Mars) 1532 hade konung Fredrik till en borgare i Malmö öfverlåtit en gård derstädes, som kanniken Henrik Conradus (Hvidstet) hade pantsatt till mester Christiern och hvilken pant tillfallit konungen „epther thi att for^{ne} Mester Christiern haffuer giffuet seg indt tiill riigenns fyenndne Konning Christiern Och bruger affuendt-skuldt emodt riigett“ (Reg. over alle Lande Nr. 3, fol. 375, i Geh. Ark.). Möjligen kan detta antyda, att han varit med på tåget till Norige, hvarom man är oviss.

⁹²⁾ Vid jemförelse emellan de af Johan Hochstraten tryckta och de af Chr. Pedersen i Malmö utgifna skrifter, å hvilka boktryckarens namn ej är angifvet, finner man obestriddigen, att de utgått från samma boktryckeri. Hochstraten använder samma titelram med

dersen, som det uppgifves, redan om hösten 1532 i Malmö utgifvit någon skrift, kan ej med säkerhet afgöras⁹³⁾, men d. 10 Jan. 1533 var, som förut är nämnt, Peder Laurensens: »En sand oc rett christen vnderuisning» etc. färdigtryckt af Johan Hochstraten, och den efterföljdes i Mars af Christiern Pedersens: »Hundrede och halffierdesindztiwe merkelige och ret Christelige spörssmaall» etc.⁹⁴⁾,

unionsvapnen och samma initialer med de olika vapnen och c p, som finnas i Chr. Pedersens både i Antwerpen och i Malmö tryckta skrifter. En Michael Hochstraten förekommer som boktryckare i Antwerpen under åren 1495 till 1536, och möjligen är Johan Hochstraten en son af honom, hvilken af Chr. Pedersen föränletts att med honom öfverflytta till Danmark. Men härvid företer sig den omständighet, att Johan Hochstraten i Aug. 1531 i Lybeck tryckte Bugenhagens: „De Sacerdotio Christi“ (inom samma titelram och med samma typer som Wormorsens: „Apologia aduersus Lundens. Canon.“ Malmö 1533), hvaraf ett exempl. finnes på Kgl. Bibl., och d. 9 April 1532 dersammastädes: „Ioan. Amstelredami (Alnardi) aliquot capita præcipue ac vere theologiæ“ (Panzer Annal. Typograph. VII, 274). Har det varit med Chr. Pedersens tryckeri på väg till Danmark, som han tryckt dessa skrifter, eller har Chr. Pedersens förening med Johan Hochstraten inträffat först efter det misslyckade tåget till Norige och såsom en följd af detta? Dessa frågor återstå att besvara. Kanske är Lyscander icke så illa undermåttad då han säger, att Chr. Pedersen i Lybeck på danska öfversatte Savonarolas „In Psalm. 80 meditationes“, om hvilken skrift af Chr. Pedersen man eljest icke vet något.

⁹³⁾ Lyscander (De script. dan. i Westphalens Monum. III, 454) och efter honom sednare författare anför bland Chr. Pedersens skrifter: „De gratia divina et confessione“ såsom tryckt i Malmö 1532. Sannolikt har Lyscander dervid haft för ögonen den ofvanföre nämnda lilla boken från 1531 om Guds stora miskund och nåd och om skriftermål m. m., hvilken han ansett vara af Chr. Pedersen. Vid anförandet af årtal är han, som bekant, ej alltid noggrann, med det är icke omöjligt att i slutet af denna bok verkligen har funnits som tryckningsår 1532, oaktadt å titelramen står 1531, ty samma titelram finner man äfven använd å „Catechismus Pueris in templo et scholis recitandus“, som i slutet har tryckningsåret 1538.

⁹⁴⁾ Chr. Pedersens Danske Skrifter, udg. af Brandt, IV, 211—232. Exempl. å Kgl. Bibl. är en liten octav, bestående af 48 blad, sign. in 4to. Titeln är innesluten inom en ram med unionsvapnen.

och midsommarsafton samma år utkom hans »Legebog». Den lifliga litterära verksamhet, som Christiern Pedersen utvecklade under de sista åren af sitt vistande i Nederländerna, i synnerhet året 1531, syntes han nu vilja fortsätta i Malmö. Följande året utgaf han sin bok: »Om Vrte Vand» (i Mars), »Keyser Karlis Krönicke» och »Kong Olger danskis Krönicke». Möjligen är han äfven utgivare, om icke författare, till: »Huorledis hwert Christet menniske skall berede sig mod döden» etc. (1533)⁹⁵), och öfversättare af Luthers: »Om mand maa fly for döden oc Pestilentze» etc. (1534)⁹⁶), och »Om den gamle Gud oc om den ny Gud» etc. (1535)⁹⁷), hvilka alla äro från samma boktryckeri utgångne. Antagligen medförde han också tal-

Sista sidan prydes med en figur, stående på ett rullande hjul, med omskrift: occasio, och denna figur förekommer på flera från samma boktryckeri utgångna skrifter.

⁹⁵) „Huorledis hwert Christet menniske skall berede sig mod döden Oc tage orloff aff denne verden Och haffue sig i sin lifvues tid oc dötzens nöd, mod synden döden oc helffuede Sat i Malmö“. Å sista sidan står: „Denne Bog er Prentet i Malmö aff Johan Hochstraten, Aar efter Gudz byrd MDxxxiii, Den xxv dag i Nouembri“. Exempl. på Kgl. Bibl. är en liten octav, bestående af 30 blad, tryckt med samma typer och initialer, som finnas i Chr. Pedersens i Antwerpen tryckte småskrifter. Ett defekt exempl. utan slutet finnes å Kgl. Bibl. i Stockholm (meddeladt af Bibliothek. G. Klemming).

⁹⁶) „Om mand maa fly for döden oc Pestilentze En Christelig vnderwisning Martini Lutheri Anno. M.D. xxxiiii sat i Malmö“. Exempl. å Kgl. Bibl. är defekt i slutet. Det är en liten octav, sign. A—D, men bladen 1, 4, 5 och 8 af D saknas. Vid jemförelse med Luthers original (ett exempl., tryckt af Hans Barth i Magdeburg 1527, finnes å Kgl. Bibl.) finner man, att öfversättningen ej utgjort mera än 32 blad. Titeln är omgifven af unionsramen och typerna Hochstratens vanliga.

⁹⁷) „Om den gamle Gud oc om den ny Gud Om den gamle Tro oc om den ny Tro Om den gamle lerdom oc om den ny lerdom och huorledis alt afguderer er först opkommet Sat i Malmö. Aar MDxxxv“. Titeln omgifves af ramen med unionsvapnen. Exempl. å Kgl. Bibl. är en liten octav, bestående af 58 blad. Å sista sidan står figuren: occasio, och bland initialerna förekomma de med danska vapnen och c p.

rika exemplar af sina i Antwerpen utgifna småskrifter, af hvilka icke mindre än sju särskilda blifvit till våra dagar bevarade, förutan hans öfversättning af Psaltaren och en ny upplaga af Nya Testamentet, hvilka likaledes utkommo derstädes 1531 och nu spriddes i Danmark. Såväl genom dessa, som genom sina i Malmö utgifna skrifter af andeligt innehåll, har Christiern Pedersen icke litet bidragit till att befästa den evangeliska tron i folkets sinnen och än vidare utbreda densamma. Rätt märkligt är, att hans: »Den rette vey till hiemmerigis Rige» etc. öfversattes på engelska af John Gau, en emigrerad skottsk protestant från Perth, och trycktes i Malmö af Hochstraten i October 1533⁹⁸⁾.

⁹⁸⁾ Utdrag af denna bok, hvaraf endast ett enda exempl. är känt i England, äro meddelade uti: „The Bannatyne Miscellany; containing original papers relating to the History and Litterature of Scotland“. Edinb. 1855. Vol. III, s. 345—367. Titeln är: „The richt vay to the Kingdome of heuine is techit heir in the y commandis of God, And in the Creid, and Pater noster, In the quhilk al chrissine men sal find al thing yat is neid ful and requirit to onderstand to the saluation of the saul“, hvilken är innesluten inom samma ram, som finnes å Wormorsens Apologia m. fl. af Hochstraten tryckte skrifter. I slutet står: „Prentit in Malmw, Be me Ihone Hochstraten the xvi day of October Anno MDxxxiii“. Originalen är en liten octav, sign. A till P, och af det meddelade facsimile ser man, att typerna äro alldeles desamma som i Chr. Pedersens „170 Spörssmaall“. Den har länge varit bekant för författare i Skottlands litteraturhistoria, och Chalmers (Caledonia, London 1807, II, 616) anser den såsom den första protestantiska skrift derstädes. Man vet dock der icke annat än att Gau sjelf är författare till densamma, och flera auser tryckningsorten såsom diktad af boktryckaren för att undgå förföljelse, hvilket vi naturligtvis kunna inse icke är fullt. Öfversättningen är, att döma efter de meddelade utdragen, i det närmaste ordagrann efter Chr. Pedersens bok, men slutet utgöres af en „epistol to ye nobil lordis and barons of Scotland“. Öfversättaren, John Gau, var en af de många skottska protestanter, som under trosförföljelserna, efter Patrick Hamiltons martyrdöd på bålet 1528, flyktade till fastlandet och deribland flera till Danmark. Han hade studerat vid universitetet i St. Andrews, bland hvars determinanter han nämnes 1510, men sedermera vet man ingen-

Emellertid inträffade konung Fredriks död i April 1533, och med honom förlorade protestanterna sitt förnämsta stöd. Det katholska partiet med biskoparne i spetsen reste ånyo sitt hufvud. Med biträde af de lika sinnade adlige i riksrådet genomdrefvo desse på herredagen i Köpenhamn i Juli månad, att bestämmelserna i Odense Recess af 1527 skulle upprätthållas, att biskoparne ensamt skulie hafva rättighet att tillsätta prester, att alla kyrkor och kloster skulle blifva vid deras fulla magt, att messan skulle ånyo hållas, med flera mot reformationen fiendtliga förordningar. Torbern Bilde i Lund var icke den minst verk-samme härvid, och på sjelfva årsdagen efter utfärdandet af sitt förutnämnda förpligtelsebref var han med om att an-klaga och domfälla Hans Tausen⁹⁹⁾. Hvad de evangeliske predikanterna i Skåne hade att vänta, var häraf lätt att inse, och innan Torbern Bilde, som öfvervarit herredagen och ännu i början af September var kvar på Seeland¹⁰⁰⁾, hemkommit till Lund, hade kapitlet redan börjat förföljel-serna emot evangeliï förkunnare inom stiftet. Ty redan i Augusti blef först socknepresten i Helsingborg, Olof Biug, och straxt derefter de lutherska predikanterna i Landskrona (Anders Ljung) och Trelleborg domfällde af kapitlet såsom

ting om honom förr än han 1533 uppträder i Malmö som utgifvare af „The richt vay“ etc., hvars hela upplaga han sannolikt hemsändt till Skottland med något af de många fartyg, som dåförtiden årligen gingo mellan Malmö och detta land. John Gau qvarstagnade i Danmark, gifte sig i Malmö och förekommer sedermera som prest i Köpenhamn. Det är öfver hans hustru Birgitta, med hvilken han hade varit gift i 15 år, som Peder Palladius hållit det liktal, som meddelas i Ny kirkeh. Saml. I, 683.

⁹⁹⁾ Domen öfver Hans Tausen är, liksom Torbern Bildes bref, dat. måndagen efter St. Knuts konungs dag och är utfärdad i närvaro af, bland andra, „Borgemester och nogle Raadmend aff Malmö“ (Hvitfeld, Christ. III's Hist. quartuppl. fol B ii, verso).

¹⁰⁰⁾ D. 1 Sept. 1532 var Torbern Bilde närvarande i Roskild vid utfärdandet af ett bref från Danmarks biskopar till kardinalerna i Rom angående confirmation för Joachim Rönnow å Roskilds stift (Knudsen, Joach. Rönnow, s. 157).

kättare och tvungne att, åtminstone för någon tid, lemna sina kall. Sannolikt hafva de då sökt sin tillflykt i Malmö, hvilken stad ju, enligt Pauli Eliæ ord, var en »omnium desperatorum et apostatorum asylum». Peder Laurensen var genast färdig med pennan till deras försvar och öfversände till kapitlet i Lund ett bref på latin, dat. d. 10 Sept. 1533, hvori han på ett värtaligt språk med utförlighet emotgår den orättvisa dom, som nyligen blifvit fälld öfver de nämnda predikanterna. Man ser af hans försvar, att de förnämsta brott, hvarföre de blifvit dömda såsom kättare, varit att de tagit sig äkta hustrur (legitimas uxores) och utdelat nattvarden på lutherskt vis. På detta hans bref afgaf kapitlet d. 28 Sept. ett kort och bestämdt svar, hvori kapitlet vidhåller rättvisan af den dom, som utgått. Med en betydligt ökad skärpa i språk och uttryck upprepade Peder Laurensen sitt försvar i ett nytt bref af d. 2 Oct. och utgaf båda sina bref, jemte kapitlets svar, under titeln: »Expostulatio ad Canonicos Lundenses» etc.¹⁰¹). I sitt sista bref säger han om sig sjelf: »Sum autem (si scire libet) Petrus Laurentii, Ciuis Malmogiensis, et eius Academiæ in sacris literis lector, et harum iuxta mensuram et donum spiritus dei, interpret. In domino legitimus coniunx, Christiani ordinis et nullius factionis homo». Äfven Frans Wormorsen uppträdde till de förföljdes försvar och utgaf samtidigt en till Rikets råd ställd »apologia aduersus Lun-

¹⁰¹) „Epostvlatio Petri Laurentii Malmogiensis, ad Canonicos Lundenses, aduersus temerarie latam exillii sententiam et condemnationem in quosdam uerbi Dei precones, contra manifestum Dei uerbum ueterum consiliorum canones, Et sanctorum patrum et ueræ ecclesiæ doctrinam. Osee V. . . . Addita est epistolæ eorundem canonicorum, qua suo more ad Expostulationem respondent, una cum eiusdem Epistolæ responsione etc. Malmogie Anno MDxxxiii“. Det är en liten octav, 32 blad, sign. A till D, särdeles illa tryckt med samma typer som Hochstraten begagnat i Lybeck 1531. Å Kgl. Bibl. finnes två exempl., hvaraf det ena tillhört biskop Olof Celsius i Lund.

denses *Canonicos*«¹⁰²⁾, hvari han, liksom Peder Laurensen, försvarar deras lära om sakramentet, om äktenskapet och öfriga lutherska lärosattser.

Att Torbern Bilde och kapitlet i Lund äfven rigtade sin förföljelse emot reformatörerna i Malmö, finner man af Hvitfelds berättelse, att »Mester Torben Bilde *Electus* til Lund, lod giöre nogle Euangeliske Predicanter vdi Malmö oc vdi Wæ i Skaane efter den Tredie Artickel vdi Kiöbenhaffns Recess Fredlöse, for de Predickedede den reformerede Lærdom«¹⁰³⁾. Äfven i den konung Christians klagoskrift emot biskoparne, som upplästes på herredagen i Köpenhamn 1536, heter det om erkebiskopen: »Saa hafver hand og i Malmöe tilladt imod hans egen Forbundt og Recess, de sande Guds Ords Predikantere med Ild, Band og Stene at beængstige, ofverslaae og forfølge«¹⁰⁴⁾, men vidare underrättelser härom saknas. Det är svårt att afgöra huru långt denna förföljelse sträckt sig, eller i hvad mån Torbern Bilde förmått att i Malmö genomföra sina utfärdade domar, hvarigenom både predikanter och borgare förklarades i bann och fredlösa. Föga troligt synes det mig vara, att han kunnat med våld angripa de evangeliska predikanterna i Malmö, och att borgarne, som voro fullkomligt herrar i staden, skulle hafva sådant tillåtitt eller icke

¹⁰²⁾ „Ad Generosissimum iuxta atque sapientissimum, illustrissimi Danie regni Senatum, procures atque magistratum et pia et erudita, Francisci Vormordi, Amstelredami, apologia adversus Lundenses Canonicos Ad Libellvm Apologeticum in publicum exiturum Carmen Phaleucium. Olavo Chrysostomo, hæryngiano authore“. Å sista sidan står: „Ex urbe uestra Malmogia, pridie Kalendas Nouembres. Anno salutis MDxxxiii. Vester in domino uobisque omnibus addictissimus Franciscus Vormordus, Amstelredamus“. Exempl. å Kgl. Bibl. är en liten octav i 12 blad, hvilket tillhört biskop Olof Celsius i Lund. Titeln är innesluten inom samma ram, som finnes å Bugenhagens af Hochstraten i Lybeck 1531 tryckta skrift, hvilken titelram äfven finnes å John Gaus öfvers. af Chr. Pedersens Väg till himmelriket.

¹⁰³⁾ Hvitfeld, Chr. III's Hist. quartuppl. fol. B. 4.

¹⁰⁴⁾ Nye Danske Mag. III, 15.

förmått att skydda sina predikanter. Då det i klagoskriften emot biskoparne vidare säges om Torbern Bilde, att han hade låtit besätta alla vägar till Malmö, hindra tillförseln till staden och fängsla en och annan af borgarne, så visar detta, att Malmöboarne stängt sina portar och att erkebiskopen förhindrats att företaga något inom desamma. Något våld emot de evangeliske predikanternas personer omtalas för öfrigt ingenstädes, och att intet sådant öfvergått dem, bekräftas också af Hvitfelds ord, hvilken, efter att hafva omtalat huru Hans Tausen en månad efter sin förvisning fick återkomma till Köpenhamn, yttrar: »der til mett haffde Kiöbenhaffns oc Malmös borgere, icke heller hafft behoff, at beskiule deris Oprør oc Skalckhed met Religionen, som de siden gjorde, effter de icke haardere bleffue trengde» ¹⁰⁵). Han syftar på den förevändning, som Jörgen Kock och magistraten i Malmö togo för sitt förbund med Lybeck och sin öfriga framfärd vid grefvefejdens början om sommaren 1534, att de icke sågo sig på annat sätt kunna försvara Guds ord och evangelium, som de omfattat, och hvarför de ville våga »blod, hals, lif, gods, hustrur och barn och all denna verldens timliga egendom». Men så väl i Jörgen Kocks som i magistratens skrivelser omtalas endast, att erkebiskopen hade »fordeelt oc hugget freden til landzting aff alle euangeliske predicanter her i Landet oc aff alle them, som thennom oppeholle», och att borgarne hade nerbrutit slottet, emedan de frucktade, att erkebiskopen och hans anhängare skulle derigenom kunnat komma in i staden och »taget ved halssen huem thennem haffde löst, oc straffet thervdoffuer ved lif oc gods» ¹⁰⁶). Reformatörerna i Malmö blefvo således icke afbrutna i sin verksamhet eller trängde ifrån de platser de

¹⁰⁵) Hvitfeld, Chr. III's Hist. quartuppl. fol. C. ii.

¹⁰⁶) Magistratens och menighetens i Malmö skrivelser till magistraten i Köpenhamn, dat. d. 1 och 4 Juni 1534 (Afskrifter i Geh. Ark.). Jörgen Kock till Eske Bilde d. 6 Juni 1534 (Orig. i Saml. till Adelsn. hist. i Kgl. Bibl. Fasc. 35).

som lärare och predikanter innehade. Den inbrytande grefvefejden, hvari Malmö, som bekant, spelade en så betydlig rol, gjorde för öfrigt snart slut på Torbern Bildes förföljelser mot enskilda evangeliska predikanter.

Peder Laurensen berättas hafva 1533 utgifvit en skrift med titeln: »Lerdom imod de papistiske Biscoppers satter»¹⁰⁷⁾, hvilken innehåll är oss obekant. Efter all sannolikhet har den varit rigtad emot »Menige Danmarkis Rigis Biscoppers och Prelaters christelige geenswar till de Lutherianske artickle» på herredagen i Köpenhamn 1530, hvilket nu först genom Paulus Eliæ blef från trycket utgifvet hos Povel Ræff i Århus. Lyscander omnämner äfven en annan skrift från 1533 af Peder Laurensen, hvilken han kallar: »Fundamenta doctrinæ Lutheranæ», men han behandlar vanligen boktitlar med en sådan frihet vid deras återgifvande på latin, att det är omöjligt att veta, om dermed kan åsyftas någon nu förlorad skrift eller om bakom denna titel döljer sig någon af Peder Laurensens ännu tillgängliga skrifter, af hvilka en och hvar på ett eller annat sätt afhandlar lutherska lärans hufvudsattser. Att flera reformationsskrifter från detta och föregående år gått förlorade, antager jag som säkert, då endast en enda af Olof Ulriksen tryckt bok från denna tid blifvit bevarad, nemligen en öfversättning af Otto Brunsfells *Practica*¹⁰⁸⁾, hvilken,

¹⁰⁷⁾ Nyerup og Kraft, Litt. Lex. s. 339, m. fl. Uppgiften är troligen hämtad från Lyscander (*De script. dan. i Westphalens Monum.* III, 485), som kallar den: „*Doctrina statutis Pontificiis opposita*“.

¹⁰⁸⁾ „Een practica practizereth aff de hellige och elste Astronomie böger xxxiii. och mange flere effterfølgende aar Salige ere alle de som henne læse oc beuare, oc seg der effter rette, Thi det er nw tid ath mand haaffuer stor aeth paa denne practicam thi gud vill self regere offuer sitt folck. Math. xi Huo som haaffuer ören at höre med han höre. Para. xxxvj. De bespottede Guds sendebud oc foractede hans ordt, och hulle hans prophetor for dorer Saa lenge till Guds vrede kom offuer hans folck, oc der vor ingen salighet meer. etc. Aff Otto brunfell paa tyske, oc siden paa danske formeret oc forbedrett“. I liten octav, 28 blad, sign. in 4to. I slutet

endast bestående af några blad, omöjligen kan vara allt hvad som dessa år utgått från hans tryckeri. Af de flera satiriska skrifter, som religionsstriden framkallade, trycktes i Malmö 1533 af Hochstraten den från tyska öfversatta och lokaliserade: »Dialogus En greselig ond tiende som Pauen fick till Rom om den Papistiske Messe» etc.¹⁰⁹⁾, hvori messan föreställes såsom en hjälplöst döende person. Bland deri förekommande personer äro: Doctor Johan Ulf och Herr Cantor, hvarmed utan tvifvel åsyftas de i Malmö välbekanta mester Hans Jacobsen Ulf och cantorn Adzer Pedersen. Äfven en prost i Borlunda (i Frosta härad) omtalas, och häraf torde det kunna slutas, att bearbetaren varit skåning och malmöbo. Det är dock föga sannolikt, att någon af reformatörerna har del i denna skrift, och jag vet ingen i Malmö att gissa på som öfversättare och bearbetare af densamma mera än Henrik Smiths broder, Herman Weiger, hvilken då ännu var borgare och rådman

står: „Satt i Malmö 1533“. Typerna äro Olof Ulriksens. Kgl. Bibl. har tvenne exempl., hvaraf det ena saknar det sista bladet.

¹⁰⁹⁾ „Dialogus En greselig ond tiende som Pauen fick til Rom om den Papistiske Messe som er det ypperste höffuitsticke i hans oc Anthechristens Kircke, Och huad suar hand oc hans hellige aandelige selffskaff der til svaret haffue M, D, xxxili“. En liten octav, bestående af 20 osign. blad. Typerna äro uppenbarligen Hochstratens. Aftryckt i Danske Mag. II, 53, 84, 103. Det är en rimmad omskrifning af ett tyskt prosaiskt original, som härstammar från Schweiz och först utkom 1528 under titeln: „Ein klegliche Botschafft dem Bapst zukommen, antreffend des gantzen Bapsthums weydung, nit des viehs, sunder des zarten völcklins, vnd was sein heydischeit darzu geantwort vnd thon hat. . . . In wegen vnd messen ist der gröst falsch gesessen“. Strobel, som aftryckt det i sina „Neue Beyträge zur Litt. d. 16 Jahrh.“ I, St. 2, s. 25, kallar det: „Die kranke und sterbende Messe“. I den danska bearbetningen äro ställen och personer lokaliserade och den följer i öfrigt troget originalet, men personernas antal är något inskränkt, och för att kunna i rim återgifva alla originalets tankar, har den poetiska byggnaden blifvit betydligt mångordigare och mycken fyllnadskalk här och der inskjuten. Det hela vittnar dock om mycken fyndighet och en icke ringa magt öfver språket.

derstädes och sedermera gjorde sig bekant som tolkare på danska af Reinicke Fuchs¹¹⁰). Äfven en annan liten skrift: »Vigilies» etc., som på rimmad vers satiriskt behandlar de papistiska ceremonierna och presterskapets laster, är med all sannolikhet ungefär samtidigt tryckt af Hochstraten¹¹¹).

Det är naturligt, att under de för Danmark olycksdiga åren, då i den så kallade grefvefejden det borgerliga kriget med full låga rasade och Malmö alltjemt, så att säga, var i belägringstillstånd, reformationens angelägenheter skulle skjutas åt sidan och träda i bakgrunden för de politiska händelserna. Det evangeliska gymnasiet och skolan fortgingo väl, men dess verksamhet inskränktes genom kriget och oroligheterna. Till följe af fiendtligheterna mellan Malmö och adeln tog denna sednare sina söner från skolan. Att sinnena då voro upptagna af annat än religionens angelägenheter, visar sig också af de få skrifter vi äga

¹¹⁰) Herman Weiger förekommer som borgare i Malmö flera år före grefvefejden, under hvilken han var en af Jörgen Kocks förtrogne och såsom rådman utförde åtskilliga beskickningar till Nederländerna och Tyskland. Efter 1536 synes han, liksom Jörgen Kock, hafva mistat sitt embete och då nedsatt sig i Köpenhamn, ehuru han fortfor att äga fast egendom i Malmö. Hans hustru hette Anna Diriksdotter från Landskrona, och af det arfskifte, han efter henne 1539 gjorde med sin son Peder, ser man, att han var en förmögen man. Utan tvifvel hade han, liksom brodern Henrik, studerat i Tyskland.

¹¹¹) „Vigilies Vigilies paa danske haffuer dw her Som dig skal lere om hyckeler“ etc. Aftryckt i Danske Mag. II, 150. Exempl. å Kgl. Bibl. är en liten octav i åtta osign. blad, tryckt med samma typer, som Chr. Pedersens småskrifter, och hänföres der till 1529, förmodligen enligt Langebek (Vidensk. Societ. Hist. Alman. 1764). Men detta kan icke vara riktigt, så vida den icke, hvilket dock är föga sannolikt, skulle vara tryckt i Antwerpen före Chr. Pedersens återkomst till Danmark. En noggrann jämförelse i typografiskt hänseende mellan de olika boktryckeriernas producter under reformationstiden ådagalägger, att ingen annan dansk boktryckare begagnat sådana typer och initialer, som Chr. Pedersen och Hochstraten, hvarföre de från deras boktryckeri utgångna skrifter äro lätt igenkännliga.

från dessa år. Den eljest så flitige Peder Laurensen synes helt och hållet hafva nedlagt sin penna. Det sista spår, som vi finna af hans litterära verksamhet, är en öfversättning af konung Christierns latinska bref till borgmästaren Vetelant i Danzig, hvilket Hans Michelsen så olägligt för konungen hade allmängjort 1526¹¹²⁾. Nu, då man förde i skölden att åt konung Christiern söka återvinna hans förlorade riken, har detta bref, hvari konungen talar om sin tro och religiösa öfvertygelse, blifvit ansedd som ett passande program, att dermed för honom vinna anhängare bland protestanterna i landet. Det utkom 1534 med följande titel: »Höyborne oc mechtige Fyrstis Kong Christierns Sende Breff til Her Johan Vetelant Burgmester til Dansken, som siden bleff ihielslagen for Jesu Christi Ord skyld, met nogre Artikle oc christelige Vilkaar, huilcke Hans Naade forplikter sig til, om han met Siöstedernis Hielp kan komme igien til sit Rige. I huilcket han hiertelige bekenner sin fordum Vildfarelse, oc Gudz Gunst oc Naade, som nu i hans Elendighed haffuer hannem opliust met sit hellige Ord oc Euangelium, oc giffuet hannem it bedre Sind end hand tilforn havde; Skreffuet i Lire vdi Flandern 5 December 1525. Fordansket aff Peder Laurensön«¹¹³⁾. Af Claus Mortensen ombesörjdes 1534 en ny upplaga af Psalmboken, med tillhjelp af Spandemager och Arvid Pe-

¹¹²⁾ Hvitfeld, Fredr. I's Hist. quartuppl. s. 119. Allen, Breve og Aktstykker, I, 374, 426, 458.

¹¹³⁾ Titeln är anförd enligt Langebek (Vidensk. Societ. Hist. Alman. 1765), hvilken obestriddigen haft ett exemplar framför sig. Jag har icke varit i tillfälle att se det fragment, utan början och slut, af detta bref, som finnes å Kgl. Bibl., då en jemförelse med annat Malmötryck från den tiden möjligen skulle kunnat afgöra huruvida detta fragment tillhör Peder Laurensens öfversättning. Ty Allen, (Breve og Aktstykker, I, 458, noten 3) har visat, att brevets egentlige författare, Poul Kempe, äfven öfversatt detsamma på danska. Den latinska upplagan af 1526 finnes i Hielmstiernes Saml. å Kgl. Bibl. och är aftryckt i Script. Rer. Dan. VIII, 489.

dersen, sockenprest vid St. Ibbs kyrka på Bornholm¹¹⁴⁾. Sannolikt är Claus Mortensen äfven utgifvare af: »Een handbog som indeholder det hellige Euangeliske Messe embede med sine formaninger oc brug som nu hollis y den Christne kircke Med Doben, Brudeuelse« etc.¹¹⁵⁾, som trycktes af Olof Ulriksen i Augusti 1535. Förut hade man en särskild handbok för nattvarden och en annan för dop och brudvigsel, båda utgifna 1528 eller 1529, men det är icke omöjligt, att en annan, numera förkommen, upplaga af en fullständig handbok äfven före 1535 kan hafva utkommit¹¹⁶⁾. Af Frans Wormorsen har man från denna tid en liten skrift: »Een oc Tiue de alder sköniste oc hwgswaleligste Article« etc.¹¹⁷⁾, hvilken, först utgifven i Malmö 1534, sedermera följande året omtrycktes i Köpenhamn. Det är en liten bok för folket i korthet framställande den evangeliska trons lärosattser, och att den med begärlighet blifvit emottagen visar sig af de tvenne tätt på hvarandra följande upplagorna. De nu nämnda skrifterna äro allt hvad vi veta om reformatörernas verksamhet under åren 1534 till 1536. Att de voro anhängare af det fredsparti, som efterhand bildade sig bland borgarne i opposition emot Jörgen

¹¹⁴⁾ Hans Thomissön i företalet till Psalmboken af 1569.

¹¹⁵⁾ Fullständiga titeln hos Petersen, Bidrag til den Danske Litt. Hist. II, 202. Exempl. å Kgl. Bibl. är ett af Hielmstjerne 1762 taget aftryck af exempl. i Karen Brahes Bibl. i Odense, med utelemnande af de musikaliska noterna och en del psalmer.

¹¹⁶⁾ Den ännu befintliga äldsta handboken handlar, som förut är nämnt, endast om nattvarden, men af Peder Laurensens yttrande i „Malmöbogen“ veta vi, att då (hösten 1529) redan voro utgifna handböcker för de öfriga kyrkliga ceremonierna. Langebek har också känt en sådan, som han kallar: „Handbog om Brude-Vielse oc Døbelse. Malmö 1529, in 4to“ (Vidensk. Societ. Hist. Alman. 1764). Men denna finnes näppeligen icke mera.

¹¹⁷⁾ Upplagan af 1534 anföres af Langebek i Vidensk. Societ. Hist. Alman. 1764, men denna finnes troligen icke mera. Den fullständiga titeln å uppl. af 1535 hos Petersen, Bidrag til den Danske Litt. Hist. II, 204. Exempl. å Kgl. Bibl. är en liten octav, bestående af 8 blad, sign. in 4to.

Kock, kunna vi väl antaga som säkert. Krigets olägenheter drabbade äfven dem, och de löneinkomster, som de åtnjoto, synas hafva blifvit för dem otillräckliga i följd af den dyra tid, som kriget och stadens belägring framkallade. På borgmästare och råds befallning erhöll Frans Wormorsen 1536 i »hielpenninge» 100 fl , Claus Mortensen och Spandemager hvardera 25 fl och Olof Gyllenmund 10 fl . Att Peder Laurensen icke hugnades med någon dylik hjälp, härrör troligen deraf, att han af konung Christian III d. 1 Aug. 1536 fick »presentatz, ad vitam, cum clausulis consuetis» på Oxie sockenkyrka, belägen invid Malmö, hvilken eljest tillhörde hospitalet¹¹⁸⁾.

Efterhand som grefve Christoffers i början lyckliga stjärna bleknade och det af Jörgen Kock förespeglade målet, Malmös oberoende såsom fri handelsstad, alltmer genom händelsernas utveckling omöjliggjordes, bildade sig, som nyss nämndes, ett fredsparti i staden, hvilket önskade att göra slut på kriget och öfverlemnade Malmö åt konung Christian III. I spetsen för detta parti stodo borgmästarne Jep Nielsen och Jens Clausen Fynbo, jemte flera af de anseddaste borgarne. Det vann snart för sig den större delen af menigheten, och d. 2 April 1536 begåfvo sig de nämnde borgmästarne jemte två rådmän och sex borgare till Helsingör såsom fullmäktige på stadens vägnar att underhandla med konungens ombud. Den 6 April kom man till en öfverenskommelse, hvarigenom Malmö öfverlemnade sig åt konungen, hvilken bekräftade stadens äldre privilegier och friheter. I det fördrag härom, som utfärdades och hvilket derjemte innehåller flera andra bestämmelser angående staden, heter det rörande religionsangelägenheterna: »Och effter thii att forne wore vndersotte

¹¹⁸⁾ „Actum wdi leigrit for Kiöbinghaffn S. Petri dag. Anno 1536. Relator M. Johannis Alberti Regiæ M^{tie} concionator“ (Reg. over alle Lande Nr. 4, fol. 125, i Geh. Ark.). Olof Jenssen fick samma år 9½ aln „engilsth“ till en „kiortill“, hvaraf alnen kostade 8 fl .

vdi Malmiö er aff oss begerendis att the mue bliffue wiidt gudts ord och Euangeliske leere Wille wii thennom therom ther huos handtholle beskiötte och beskerme Saa the icke schulle trengis therfraa aff geystlige eller werdtzlige eller aff nogenn i nogenn maade Och schulle the heer effter sielff fuldt magtt haffue at vdtuelge thennom the Euangelische predicantere som thennom rettelige mue och kunde predicke och lere thett hellige Euangelium och Reene gudts ordt Som the mett thenn hellige schreffit beuise och beuere kunde Dogh schulle the ingen predicanter vduellie vddenn the som wii Confirmere och samtycke paa thet att handt schall examineris om handt er goedt och nyttigh therfore bode i sitt leffnitt och leerdome; om Lunds domkapitels gods i Malmö vill konungen låta »handle» och göra sin flit, att kapitlet kunde få åtnjuta dem i enlighet med konung Fredriks bref¹¹⁹⁾. Den 11 April höll konung Christian sitt intåg i staden och två dagar derefter svuro borgarne honom tro och huldhetsed¹²⁰⁾. Ett särskildt

¹¹⁹⁾ Krag, Christ. III's Hist. II, 29, efter registranten i Geh. Ark. Originalen på pergament finnes i Malmö Rådhus Arkif. Att kapitlet haft stor svårighet att kunna indrifva landgillen och jordskyld för sina många egendomar i Malmö under religionsstriden, visar sig af de ofta förekommande förhandlingarne derom. Utom den år 1529 ingångna öfverenskommelse med kapitlet, hade borgmästare och råd i en särskild förlikning med adeln, som ingicks d. 7 Dec. 1534, lofvat att erkänna kapitlets besittningsrätt till dess egendomar. (Orig. på perg. i Malmö Rådhus Ark. med en mängd vidhängande sigiller) Konung Christian tillförsäkrade derjemte kapitlet i ett särskildt bref, dat. Köpenh. Vårfru dag conceptionis (d. 8 Dec.) 1536, att det skulle få åtnjuta all sin ränta och rättighet, så väl i köpstäderna, som på landet (Afskrift i Lagerbrings saml. på Univ. Bibl. i Lund). Både 1539 (Malmö Dombok) och 1541 (Orig. på perg. i Malmö Rådhus Ark. dat. d. 10 Aug.) ingingos emellan kapitlet och staden förnyade öfverenskommelser i samma angelägenhet.

¹²⁰⁾ Hvittfeld, Christ. III's Hist. quartuppl. A a, verso. Han öfversätter der, som på så många andra ställen i sin krönika, nästan ordagrannat Magnus Mathiæ i Reg. Daniæ Series. Denne sednare har återigen i sin nämnda skrift här och på många ställen ordagrannat öfversatt Henrik Smiths krönika, hvilken numera är förlorad, men

hyllningsbref utfärdades sedermera d. 5 Juni ¹²¹⁾. Jörgen Kock, som icke haft någon del i stadens öfvergång och alltjemt vistades vid grefve Christoffers sida i Köpenhamn, förlorade sitt borgmästareembete, och borgarne valde Oluf Bager till hans efterträdare.

Den nya sakernas ordning, som inträdde efter Köpenhamns slutliga öfvergång, biskoparnes fängslande och beslutet på riksdagen i Köpenhamn d. 30 Oct. 1536, föranledde i Malmö många förändringar. Den reformerade kyrkoläran var blifven erkänd som statsreligion och kyrkoväsendet skulle nu helt och hållet omordnas. Till mötet i Odense Heligtrekungars dag (d. 6 Jan.) 1537 af landets lärdate män och representanter från rikets domkapitler för att »beskrive en christelig Ordinants» hade från Malmö blifvit kallade Frans Wormorsen, Peder Laurensen och Olof Chrysostomus ¹²²⁾. Sedan utkastet till kyrkoordinansen blifvit utarbetadt och öfverlemnadt till konungen, återvände de båda förstnämnda till Malmö, men Olof Chrysostomus staden i Köpenhamn ¹²³⁾. Om han mer än de andra haft

hvarur åtskilliga utdrag äro bland annat införda i en codex, som finnes i De la Gardieska manuskriptsamlingen på Univ. Bibl. i Lund, med öfverskrift: „Memorabilia et notatu digna ex Cronicis Heud. Fabri Malmog.“, och hvilka utdrag äro gjorda i slutet af sextonde seklet. Man finner der åtskilligt, som genom Magnus Mathiæ sedermera ordagrant öfvergått till Hvitfeld.

¹²¹⁾ Malmö Dombok. Originalen till hyllningsbrevet, dat. Måndagen efter pingst 1536, finnes derjemte i Geh. Ark., försedd med stadens och en mängd borgares och embetens sigiller.

¹²²⁾ Kirkehist. Saml. II, 586.

¹²³⁾ Olof Chrysostomus har visserligen undertecknat kyrkoordinansen såsom „politioris litterature Malmogie professor“, men med 1536 års slut upphörde han att såsom lector vid gymnasiet och rector vid skolan draga lön. Hans efterträdare såsom rector vid skolan, Pouil Perssen, fick 25 X för den tid han tjänstgjorde före påsk 1537 „ther mesther oloff kom til Koffnehavn“, och då hans årslön från påsk till påsk utgjorde 100 X visar detta, att Olof Chrysostomus från den tid mötet i Odense ägde rum icke tjänstgjort i Malmö. Han uppbar icke heller löningsåret 1536—1537 mera än tre fjerdedelar af sin vanliga aflöning som lector, hvilket emotsvarar tiden från påsk 1536 till årets slut. Han ägde

att syssla med kyrkoordinansen, är svårt att afgöra, men det är icke osannolikt, att hans krafter blifvit använda för ordnandet af reformatjonsverket, som alltjemt var i arbete under året, tills kyrkoordinansen den 2 September blef laga kraftvunnen genom konungens underskrift. Efter universitetets återupprättande samtidigt härmed blef Olof Chrysostomus professor derstädes i grekiska språket samt sockenprest vid Vårfrukyrkan. Frans Wormorsen och Peder Laurensen synas åter under året fortfarande hafva verkat i Malmö, tills med de nya anordningarnes inträdande i September det theologiska gymnasiet helt och hållet upplöstes. Frans Wormorsen blef superintendent i Lund och med honom följde Peder Laurensen såsom theologiæ lector eller »læsemester» vid domkapitlet derstädes, och Hans Spandemager såsom sockenprest vid domkyrkan. Deras öden tillhöra icke längre Malmös kyrkliga historia, men innan vi helt och hållet lemna dem, torde följande små bidrag till deras sednare lefnadshistoria förtjena att meddelas.

Frans Wormorsen, som fortfarande vanligen blef kallad »lector Frans», utmärkte sig såsom biskop eller superintendent genom rastlös verksamhet vid genomförandet af den nya ordinansen och de kyrkliga angelägenheternas ordnande inom sitt stift. Det i sig sjelf vanskliga häruti försvårades utan tvifvel derigenom att han vid sin sida hade ett domkapitel, som ännu till det mesta vidhängde catholicismen och stod i opposition mot den nya läran. Han visiterade flitigt i stiftet; hvarje år kom han till Malmö, ofta flera gånger om året, då skolan inspecterades och kyrkliga frågor handlades och afgjordes. Han tog då vanligen in hos någon af de förnämsta borgarne, någon gång hos en af presterna, och underhåll för honom och hans hästar bekostades dervid alltid af kyrkans medel. En och annan gång finner man honom vara närvarande på rådhuset då

en gård i Malmö, hvarför han sedermera i många år uppbar årligt landgille af kyrkan, emedan skolmästaren bodde i densamma.

äktenskapsmål förekommo. Till ledning hufvudsakligen för sockenpresterna i landförsamlingarne, hade han 1537 utgifvit en öfversättning af Luthers lilla Cateches¹²⁴⁾, och bland hans skrifter anföres äfven en bok öfver fattigvård, med titel: »Underviisning hvorledis Fattige skal medhandles og besörges«, såsom tryckt i Malmö 1539¹²⁵⁾, men det är tvifvelsamt huruvida han verkligen utgifvit någon sådan skrift. Hans sista arbete var: »En skön liden Bönbog«, hvilken utkom 1551¹²⁶⁾ och sedermera flera gånger blef omtryckt. Samma år dog han d. 19 December. Hans hustru, Elisabeth Pedersdotter, med hvilken han icke synes haft några barn, öfverlefde honom och gifte snart om sig med en viss mester Niels; hon hade med denne en son, Frans Nielssen¹²⁷⁾.

¹²⁴⁾ „Den lille danske Catechismus, huilken aff alle sogne Prester efter predicken, om söndagen besynderlige, for Almuffwen fortellies scall, ordt fra ordt, som effter screffuit staar, oc er fordanskedt wdaff Francisco Wormordi Sat I den kongelige stad Malmö MDxxxvii“. Exempl. Å Kgl. Bibl. är en liten octav, sign. in 4to, och mycket defekt. Endast arken A—C, och E2 finnas. Typerna äro Olof Ulriksens. Det är till en del en öfversättning efter Luther, men dock i mycket derifrån afvikande. Då så mycket af densamma fattas, är det svårt att döma om dess plan i sin helhet. I handboken af 1539 säger han, att catechesen med Luthers förklaring skulle snart blifva tryckt i samma format och stil, som handboken, men om han dermed syftar på en ny upplaga af denna cateches, är ovisst.

¹²⁵⁾ Anföres af Langebek i Vidensk. Societ. Hist. Alman. 1765, men är eljest icke bekant. Möjligen är det en förvexling med andra upplagan af Pauli Eliæ arbete med samma titel, som äfven uppgifves vara tryckt i Malmö 1539 in 4to. Langebek anförer dem båda bredvid hvarandra, dock synes han själf icke hafva sett Wormorsens skrift.

¹²⁶⁾ „En skön liden Bönbog, vd dragen aff den hellige Schrifft, oc aff nogre Vdkorne Davids Psalmer, Fordansket aff Francisco Vormorsön (etc.) Anno 1553“. På Kgl. Bibl. i helt litet format, utan början och slut. Företalet är dat. 1551, hvilket år första upplagan trycktes. Den omtrycktes sedermera i Magdeburg 1556, Lybeck 1569, Rostock 1575, m. fl.

¹²⁷⁾ Anteckning i Registr. Villæ Malmog. mscr. på perg., fol. 41, verso, Å Univ. Bibl. i Lund.

Peder Laurensen blef, som nämnt är, lector i theologien vid domkapitlet i Lund, hvilken nya befattning enligt kyrkoordinansen nu blef inrättad. Han skulle underhållas af kannikerna och »paa latine offuerliust lesse den hellige schrift, bode for Canicker, Scholedegne, oc forstandige borgere, Oc andre som did wille söge, Denne samme Lessemester skal stundom paa-nogen forskicket tiid predicke, Men dog saa at ingen wanlig Predicken der med forhindres«¹²⁸⁾. Denna syssla synes tillkommit för att såsom prestskola till en början ersätta det upphörda theologiska gymnasiet i Malmö, och bland de viktigaste angelägenheterna var väl också att skyndsamt kunna förse församlingarne med lutherska prester¹²⁹⁾. Peder Laurensens verksamhet i Lund har sålunda varit ungefär enahanda med den i Malmö. Som skriftställare uppträdde han dock icke mera¹³⁰⁾. De, mot hvilka han företrädesvis förut hade kämpat med pennan, hörde nu till hans dagliga omgifning, och säkerligen har hans första vistande i Lund varit en

¹²⁸⁾ Kyrkoordinansen i Krag, Christ. III's Hist. I, 599.

¹²⁹⁾ Helveg yttrar i sin „Den Danske Kirkes Hist. efter Reform.“ s. 27, att den i reformationstiden stiftade skolan i Malmö länge fortfor att såsom prestskola täfla i anseende med det 1537 återupprättade universitetet, men jag har icke funnit något spår af skolans verksamhet såsom bildningsanstalt för prester efter kyrkoordinansens införande, och Malmös egna prester hämtades från andra håll. Möjligt är dock, att en och annan af hörarne vid skolan, hvilka ofta ombyttes, utgått som prest till landtförsamlingarne.

¹³⁰⁾ Lyscander (De script. dan. i Westphalens Monum. III, 484) anförer bland Peder Laurensens skrifter: „De reformatione Missæ, ceterarumque Ceremoniarum Ecclesiast. Malmog. edit. anno 1539“, hvilket upprepas af Langebek, Worm, Nyerup och andra författare i litteraturhistorien. Detta är dock uppenbarligen en omskrifning af „Malmöbogens“ titel, hvilken, enligt hvad förut meddelats, lyder: „Then Reformatz om messzen oc anden rett Gudts tienneste som gjort er vdi Malmö Anno Domini 1529“. Sannolikt har uti Lyscanders manuscript stått 1529, till hvilket antagande man får ökad anledning derigenom att den anföres före skrifterna af 1533, och saken är då klar.

fortsatt disputationsakt. Ännu en lång tid bortåt hängde kannikerna vid sin gamla tro, men efterhand ser man en efter annan af dem förlika sig med den nya sakernas ordning, gifta sig och emottaga andra presterliga befattningar. Om Peder Laurensen såsom lector i Lund fick behålla Oxie kyrka, är ovisst. Deremot innehade han Sanct Anne altares vikarie vid domkyrkan med dess residens, hvilket han med konungens tillstånd 1541 afstod till sin son Laurids Pedersen; denne fick samma vikarie sig tillagdt för lifstiden, med vilkor att han skulle hållas till skola, god tukt och boklig lärdom, och sedermera antingen tjena vid universitetet eller skolan, eller också residera vid domkyrkan och göra tjenst med de andra kannikerna; lemnade han skolan eller gaf sig till något yrke, som ej anstod en kyrkans tjenare, hade han förverkat sin rätt till nämnde vikarie ¹³¹⁾. Peder Laurensen dog 1552. Utom den nyss nämnde sonen Laurids efterlemnade han hustrun och tvenne minderåriga söner. Anna Mortensdotter gifte 1555 om sig med en barberare Gerdt von Flensburg, borgare i Lund, men detta äktenskap synes hafva blifvit särdeles olyckligt. Redan ett halft år efter dess ingående hade hustrun, enligt mannens uppgift, genom öfvertalande af brodern Claus Mortensen, lupit från hemmet, dervid medtagit kläder och annat, hvilket enligt Gerdts till konungen ingifna klagoskrift upprepats tolf gånger; Gerdt hade också af Claus Mortensen blifvit kastad i fängelse och illa behandlad. Saken förevar flera gånger inför borgmästare och råd och domkapitlet i Lund, samt slutligen inför konungen, hvilken dömde, att då domkapitlet icke funnit någon giltig orsak att åtskilja makarne, så borde de komma tillsamman igen,

¹³¹⁾ Reg. over alle Lande Nr. 4, fol. 244, verso, i Geh. Ark. En Laurids Pedersen förekommer sedermera i början af nästa sekel som prest i Lund och Ystad, men jag är oviss om denne var den nämnde sonen af Peder Laurensen.

och Claus Mortensens handlingssätt ogillades, emedan han icke varit systemens rätte förmyndare¹³²⁾.

Hans Spandemager hade, innan han lemnade Malmö, d. 25 Nov. 1536 erhållit »presentats» på Hyby kyrka i närheten af Malmö. Icke desto mindre synas hans ekonomiska omständigheter hafva varit, liksom de öfriga reformatörernas, mindre goda, ty staden måste vid afflyttningen till Lund betala hans skulder. Äfven som pastor vid domkyrkan i Lund voro hans inkomster otillräckliga, och då borgarne icke förmådde förbättra hans villkor, tillades honom 1541 Vår Frus Gyntheri vikarie. Vid konungens vistande i Lund fick han d. 2 Nov. 1546 för sig och sina efterträdare bref på kronans tionde af Norrhviddinge socken och straxt derefter (d. 6 Nov.) försäkran om det första lediga vikarie vid domkyrkan. Äfven kronotionden af Skreslinge socken tilldelades honom samma år¹³³⁾. Han var derjemte prost i Torna härad. Redan 1556 omtalas han såsom »multo senio gravis» och biträdades då af Magnus Mathiæ, men han lefde ännu många år och dog först d. 4 Maj 1571. Om han varit gift eller haft några barn, har jag ingenstädes funnit upplyst. Lysander berättar, att han skrifvit: »Expositiones Evangeliorum Dominicalium», men denna skrift är för öfrigt okänd.

II. Om Claus Mortensen och de lutherska presterna i Malmö under första hälften af sextonde seklet.

I kyrkoordinansen hade Malmö, så att säga, fått sin egen paragraf. Det heter nemligen deri: »Hver Sogen i Kiöbstederne skal y det mindste haffue to Predickere, Men huor som folcket er möget y en bye, Der som er eckon

¹³²⁾ Gerdt von Flensburgs klagoskrift, orig. i Svenske Jordeböger, Nr. 32; kon. Christ. III's dom, dat. d. 5 April 1557, concept i Danske Saml. Nr. 11, i Geh. Ark.

¹³³⁾ Reg. over alle Lande Nr. 1, fol. 127 och 138, i Geh. Ark. Falkmans Förteckn. öfver Svenska Handl. i Geh. Ark. I, Nr. 246, 250 och 2294.

een sogen, der behöffuer mand flere, som y Malmöe, Huilcket er eckon een Sogen der mand skal wel haffue fiire Predickere¹³⁴⁾. Också hade Malmö, oakadt sin betydliga folkmängd, icke mera än en sockenkyrka, Sanct Petri, och med klosterkyrkorna och kapellerna voro inga egna församlingar förenade. Den efter reformationen allmänt gällande grundsatts att inskränka kyrkornas antal blef nu äfven här tillämpad, och Heligandskyrkan jemte klosterbyggnaderna blefvo i grund nedrifna under vintern emellan 1537 och 1538¹³⁵⁾. Af dess inre prydnader fördes den, som han benämnes, nya predikstolen till Sanct Petri kyrka och uppställdes der; orgelverket åter till Gråbrödrakyrkan. En mängd marmorstenar, som legat vid altaret, fördes också till Sanct Petri kyrka, äfvensom trenne kyrkklockor, hvaraf den minsta upphängdes i nämnde kyrkas lilla spira. Allt öfrigt af byggnaderna synes hafva kommit staden till godo, som nu utförde sin länge hysta plan att å denna plats anlägga ett torg, sedan flera närgränsande byggnader blifvit dels inköpta, dels utbytta emot andra staden tillhöriga, och derefter nedrifna. Gråbrödrakyrkan blef fortfarande använd såsom fattighuskyrka, men dess inredning synes hafva dessförinnan betydligt förändrats. En mängd likstenar fördes till Sanct Petri kyrka, fönster uttogos och igenmurades, och kyrkan synes hafva blifvit gjord mindre än förut¹³⁶⁾.

¹³⁴⁾ Kyrkoordinansen i Krag, Christ. III's Hist. I, 582. Utkastet på mötet i Odense innehöll endast att hvar socken i köpstäderna skulle hafva två predikanter; tillägget om Malmö förekommer först i den latinska upplagan af ordinansen.

¹³⁵⁾ Man har hittills ansett, att Malmö stads rådhus är samma byggnad som det gamla Heligandshuset, men detta är alldeles oriktigt. Heligandshuset låg å torgets vestra sidan och det å östra sidan belägna rådhuset uppbyggdes efter reformationen nytt ifrån grunden och blef färdigt 1546. För den grund, hvarpå det står, betalades länge jordskyld, dels till Peterskyrkan, dels till kapitlet i Lund.

¹³⁶⁾ Följande utdrag af Peterskyrkans räkenskaper meddelas till belysning af tiden och förhållanderna. År 1532 sålde kyrkan 5 marker silfver, som dels låg i „Wor frwes skryn“, dels hade sutit på

I enlighet med kyrkoordinansen skulle således hädanefter i Malmö vara fyra predikanter, det vill säga, en kyrkoherde och tre kapellaner. Af alla dem, som under reformationsåren verkat som lärare och predikanter, voro nu endast kvar Claus Mortensen och Olof Jensen. Den förre blef naturligtvis fortfarande sockenherre, och två nya predikanter skulle således anskaffas. Redan om hösten 1537 kom också till Malmö Hans Siunesen eller, som han vanligen sjelf skref sig, Johannes Septimius, såsom kapellan. Han hade studerat i Wittenberg, der han blef inskrifven vid universitetet d. 19 Sept. 1533, men om hans föregående öden är ingenting bekant¹³⁷⁾. Följande året kom Hans Køge som fjerde predikant till Malmö ifrån Køge; kyrkan ersatte hans flyttningskostnader med 35 fl. . Då Olof Jensen dog samma år eller 1538¹³⁸⁾, så blef Hans Siunesen hospitalspredikant och fick till efterträdare en mester Peder Hering, hvilken förut varit i Roskild.

messekläder och dukar. 1536 gjordes 10 nya „ryckelin“ af „gellerduge“; ett „flögelssz altereklæde“ ökades på båda sidor och ornerades med silke och fransar af flera färger, och för skräddaren, som verkställde detta arbete, betalades hos Claus Mortensen i 18 veckor 3 fl. i veckan för öl, mat och sång. 1537 gjordes en ny kalk med paten af 128 lod silfver, hvarför i arbetslön betalades 96 fl. 2 sk. och en ungersk gyllen (värderad till 6 fl.) åtgick till förgyllning, och denna kalk finnes ännu vid kyrkan; en „bogesthol“ gjordes, att stå på altaret; ett danskt testamente köptes för 4 fl. , att nyttjas af „peblingerne“ i choret att läsa „lectier“ med; då konungen var i kyrkan köptes „græss oc gode vrtther at strö emodt kongen“; de fem Mose böcker på danska (Tausens öfversättning) köptes för 5 fl. , likaledes att nyttjas i choret. 1538 gjorde kyrkan ett byte af klockor med Helne kyrka i Lund, som lemnade en klocka af 6 skeppunds vikt och fick i stället en mindre af 4 skeppunds vikt, hvilken hade hängt i Sanct Peters torn, hvarvid i mellangift gafs ett fl. ny koppar för 2 fl. klockmetall; den nya kyrkogården utanför staden omtalas och två nya likbårar gjordes; af gammalt silfver såldes 6 fl. 2 lod emot 4 fl. 4 sk. lodet; då superintendenten visiterade betalades i „teryng“ för honom 23 fl. 4 sk.

¹³⁷⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 465.

¹³⁸⁾ Han dog i fattigdom, och enkan, som fick 80 fl. att betala hans skulder med, gifte sedermera om sig med Hans Siunesen.

Denne kom till Malmö i början af 1539 och bodde i sex veckor hos Claus Mortensen, innan han fick tillträda sitt boställe, hvarföre kyrkan betalade i »theryngh» 18 fl ; hans flyttningskostnader från Roskild ersattes honom med 20 fl 2 sk. I kyrkans handlingar kallas han merändels »lector Peder», men jag vet icke om han förut innehåft en dylik befattning eller om det skedde af gammal vana sedan Peder Laurensens tid. Så länge Claus Mortensen var kyrkoherde i Malmö voro de nu nämnda hans biträdande predikanter.

Tillämpandet af ordinansens föreskrifter inom det kyrkliga lifvet företedde utan tvifvel i Malmö mindre svårigheter än på de flesta andra ställen inom stiftet, då det under reformationsåren redan i det väsentligaste tillgätt, som ordinansen påbjuder. Handboken af 1535 hade hittills tjänat till efterrättelse vid de kyrkliga ceremonierna, men denna öfverensstämd dock icke fullt med ordinansens föreskrifter. Att någon förändring i följd deraf blifvit vidtagen vid den allmänna gudstjensten, synes deraf att i slutet af 1537 eller i början af 1538 en stor bok skrefs för att ligga på altaret till prestens begagnande, äfvensom en bok skrefs för begagnande af »peblingerne» i choret. Följande året uppdrog Frans Wormorsen åt Claus Mortensen att i Malmö ombesörja tryckningen af en ny handbok, med stor och tydlig stil, hvilken utkom 1539 med titeln: »Titulus. Een gantske nyttelig oc alle sogneprester oc predicanter nödtörtelig Handbog Om den rette Euangeliske Messe oc hennis vstraffelige oc gamble seduanlige Ceremonier. met Collecter oc Prefacionibus Desligest om börn att christne. Bruder att vye. De siuge oc dennem som fengslede ere at søge. Oc om att lorde liig Flittelligen efter kongelige maistads Ordinantsis indeholdelse. Colligered. Ordinered oc somestedis fordanskedt. Anno domini. Mdxix». Den är försedd med ett företal af Frans Wormorsen, dateradt Malmö, Tisdagen efter Martini (d. 12 Nov.) 1538, hvilket på ett temligen oklart sätt

redogör för bokens tillkomst. I en efterskrift säges det, att denna handbok innehöll ceremonierna, sådane som de brukades i provinsen Skåne, och den företeer också deri åtskilliga egendomligheter, hvilka redan förefinnas i Malmö-handboken af 1535¹³⁹⁾. Utom Wormorsens Cateches, som förut är omnämnd, utgaf Henrik Smith 1537 »En liden Dyalogus eller Catechismus» etc., innehållande samtal emellan Hans och Niels öfver Tio Guds bud, Tron, Fader vår, Dopet och Nattvarden, m. m., och öfversatt ifrån något obekant tyskt original, samt afsedd till bruk för »enfoldige christne och sogneprester»¹⁴⁰⁾. Till bruk i skolan utkom följande året catechesens text på latin, utan förklaring, med titel: »Catechismus Pueris in templo et scholis recitandus»¹⁴¹⁾.

¹³⁹⁾ Om Handboken af 1539, se Engelstoft, Liturgiens Hist. i Danmark, s. 3; Stemmer fra Reformationstiden, s. 42, der företalet är aftryckt. Engelstoft, l. c., säger att ett exempl. finnes, som har företalet dat. Tisdagen efter Laurentii, då öfriga exempl. hafva Tisdagen efter Martini, hvilket antyder tvenne olika aftryck af densamma. Exempl. å Kgl. Bibl. är en liten qvart om 84 blad, sign. A—X, med skiftesvis svart och rött tryck. I slutet står: „Impressum malmogie per Olauum Vlrici xvij die Aprilis. Anno domini mdxxxix Finis“. Ett exempl. finnes å Univ. Bibl. i Upsala.

¹⁴⁰⁾ Den fullständiga titeln hos Petersen, Bidrag til den Danske Litt. Hist. II, 138. Exempl. å Kgl. Bibl. är en liten octav, sign. in 4to A—F, och således 24 blad. Typerna äro Oluf Ulriksens. Den är tillägnad såsom nyårgåfva till mester Christoffer Ipsen, kannik i Roskild, i ett företal, dat. d. 2 Jan. 1537. Henrik Smith säger deri, att han hoppades snart se från trycket utgifna sina tvenne „Taffler eller Registere Then förste indholdendis de merckeligiste artickle aff alle ting som menniskene ere tröstelige, gaflnlige, oc bõr at wide, aff det Gamle oc ny Testamentet Then anden indholdendis de merckeligiste naffn, steder, oc gerninger som Bibelen tal om“. Men denna hans bok utkom icke förr än 1560 i Köpenhamn hos Christoffer Barth.

¹⁴¹⁾ Å titeln står vidare: „Sinite paruulos venire ad me Marci X“, alltsamman inneslutet inom den förut omnämnda ramen med årtalet 1531 och Olof Ulriksens bomärke. Å sista sidan står: „Malmogie apud Olauum Vlrici MDXXXVIII“. Exempl. å Kgl. Bibl. är en liten octav af endast 4 blad.

Men en af de viktigare omständigheterna vid den nya kyrkoordningens genomförande, och säkerligen den, som på många ställen företedde de största svårigheterna, var frågan om presternas aflöning. Under reformationsåren hade Claus Mortensen såsom kyrkoherde i Malmö åtnjutit 200 ₣ i årlig lön af kyrkans räntor, men upplysningar saknas huruvida han derjemte haft andra inkomster genom offer och ersättning för presterliga förrättningar, såsom brudvigsel, dop, begrafning, m. m., hvilket dock är sannolikt. Af »Malmöbogen» ser man, att den förut vanliga kortionden af stadens jordbruksidkare och »gudz lod som fiskere oc andre embitzmendt giiffwer», hade då (1529) blifvit tillagd hospitalet och de fattigas underhåll, och det heter der om presternas aflöning: »Euangeliske prester oc retsindige lærere, bör at forsees aff theris almue met erlige föde oc klæde som christus self siger oc S. Powel, oc thet er theris rigdom, klæde oc föde er mandt thennom plictig, om the ere rette tiennere oc christelige lærere Er thet och saa friit, huad heller nogen giiffwer thennom thet i korn, iordsens grödhe, penninge eller andet, effther folckens oc landsens leylighed». Här af framgår dock icke klart huruvida offer och utredandet af de vanliga »jura stolæ» fortgått. Reformatörerna predikade i allmänhet så ofta och mycket om det katholska presterskapets orimliga inkomster, att det väl är troligt, att de sjelfva i detta fall varit allt för tillbakadragne, och att menigheten varit mera njugg emot sina första lutherska predikanter, än som tillbörligt var. Det vissa är, att Claus Mortensens inkomster hade för honom varit otillräckliga; borgmästare och råd måste 1538 bland menigheten hopsamla 300 ₣, för att dermed betala de skulder han under reformationsåren ådragit sig, och af kyrkans medel uppbar han derjemte samma år 400 ₣. Kyrkoordinansen, sådan den underskrefs af konungen 1537, innehåller angående presternas aflöning i köpstäderna, att dertill skulle användas det gods, som förut varit socknarne derstädes tillagdt, och

»thet ther aff en gammel rettighedt tilhører«, men om detta icke var tillräckligt, så skulle dertill läggas så mycket som behöfligt var af annat kyrkogods, eller borgarne sjelfva bidraga till aflöningen. Hvad den nämner om offer och »jura stolæ«, synes endast hafva afseende på landtsocknarne, och ordinansen har ansett denna fråga vara en enskild sak emellan menigheten och dess själasörjare. Då nu i Malmö en reglering af den kyrkliga ekonomien skulle ske i enlighet med ordinansen, hade Claus Mortensen och Hans Siunesen till magistraten inlemnadt en skriftlig uppgift öfver beloppet af deras lefnadskostnader, förmodligen för att visa, att deras hittills åtnjutna inkomster dertill voro alldeles otillräckliga. För Claus Mortensen behöfdes, utom fri prestgård, lön (den hittills anslagna) och kläder, ytterligare 900 fl , och Hans Siunesen hade upptagit sina behof till 1000 fl , utom fri boning och kläder. Onsdagen efter Sanct Anne dag (d. 11 Dec.) 1538 voro borgmästare och råd, jemte rotmästarne och 40 af de förnämsta borgarne, samlade på rådhuset för att öfverlägga härom och bestämma presternas och öfrige kyrkliga embetsmäns aflöning. Men borgarne funno de fordrade beloppen allt för dryga och ansågo, att om så stora summor skulle af de andliga godsens räntor utgå till presterna, så skulle icke tillräckligt blifva öfrigt till hospitalets och de fattiges underhåll; skulle beloppen åter tagas af menigheten, blefve denna för mycket betungad. Beslutet blef en lönereglering, som följer: »Tha paa thet at the fattige Siuge som ligge vdi hoszpitalidt motte faa theris Christelig opholdt oc icke skulle dö vdaff hunger Oc borgerne tesligest bliffue wid lige oc biering oc icke römme aff byen Tha bleffue wij alle huer met anden endregtelig saa offuerens at vdi thette neste tillkommendis aar (1539) som er fra poske nu nest kommendis oc saa till poske om eth aar ther effter nest kommendis skall Sognepresten haffue till sit ophold oc lön vc fl danske Oc the andre ij predicanter huer there iiijc fl danske met frij bolig: Oc Scholemesteren jc fl danske: tre hörere vdi Scholen huer there

jc ƿ danske: Klockeren till Sognekirken jc ƿ Orgenisten
vdj Sognekirken huert aar jc ƿ: Klockeren till hoszpitalidt
xxiiij ƿ: Lægen till hoszpitalidt jc ƿ: Köberen till hoszpita-
lidt lx ƿ: Schriffueren till hoszpitalidt oc kirken lx ƿ:
Saa belöber sig summa: xix^c xliij ƿ danske etc. Item
thenne forn^e lön oc ophold oc penninge skall tagis oc be-
lönis hallffdelen aff kirkens rente oc hallffdelen aff almoen
her vdj byen Oc skall vdgiffues forn^e prester predicantere
oc kirke tienere hallffdelen om posken Oc anden hallffdelen
om sanctj Michils dag etc.«. Häri förbigås aldeles »jura
stolæ« och huru med dem skulle förhållas, äfvensom en-
dast tvenne kapellaner omnämnas, ehuru ordinansen hade
föreskrifvit trenne. Af de beslut, som sedermera fattades,
vill det likväl synas, som om det varit borgarnes mening,
att presterna skulle låta sig nöja med nu nämnda löneför-
måner, och all annan afgift bortfalla eller åtminstone vara
en aldeles frivillig sak. I en särskild anteckning i dom-
boken säges det, att de bestämda lönerna skulle utgå en-
dast »saa lenge thenne dyre tiidt staar«. Det är lätt att
inse, att Claus Mortensen och kapellanerna icke skulle vara
belätne med menighetens beslut, då de dem medgifna in-
komster icke ens utgjorde hälften af det, som de sjelfva
ansågo sig behöfva; de synas emellertid hafva fått tills vi-
dare åtnöja sig med de gjorda bestämmelserna.

Twister emellan församlingarne och dess prester, an-
gående tionde och öfriga afgifter till de sednare, hörde
under de första decennierna efter reformationens införande
till ordningen för dagen inom Lunds stift, och man har en
mängd konungabref, domar och beslut från denna tid, som
afse att stödja presternas rättigheter och med straff be-
lägga dem, som icke i enlighet med kyrkoordinansen ville
ordentligt utgöra nämnde skattebördor¹⁴²⁾. Under konun-

¹⁴²⁾ En mängd sådane bref angående Lunds stift finnas i flera sam-
lingar på Kgl. Bibl., såsom Gamle Kgl. Saml. Nr. 3179—80 in 4to,
Ny Kgl. Saml. Nr. 1128 in 4to, m. fl. Åtskilliga af dessa äro redan

gens vistande i Skåne hösten 1539 hade han för sig instämt alla häradsprostar, sockenprester, »sognedegne«, kyrkovårdar och fyra aktade män ifrån hvar socken för att öfverenskomma om, hvad som skulle gifvas i tionde af korn och kreatur, i afgift vid barndop, bröllop och begrafning, huru många offerdagar, som skulle finnas, m. m.¹⁴³). De beslut, som härvid fattades, synas väl hufvudsakligast angå socknarne på landsbygden, men hafva icke varit utan inflytande på frågan om presternas aflöning i städerna, åtminstone i Malmö. Claus Mortensen synes också hafva förvärfvat sig ett särskildt bref af konungen angående denna sak. Efter påsk 1540, då ett nytt löningsår hade ingått, voro borgmästare och råd, jemte rotemästarna och menigheten, ånyo samlade Thorsdagen före pingst (d. 12 Maj) på rådhuset för att öfverenskomma om, »rente oc ophold« till Claus Mortensen, hvarvid beslöts, »At nu effter thenne dag skall forne Her Claues Sogneprest her vdj Malmö besörgis oc haffue ophold effter then gamble seduane som tillforne weret haffuer Som er tredie parten aff korn tiende: oc fiske tiende: all queg tiende: brud penninge: kircke ganges penninge: jordeferd: iij offerdage Om aaret: som er Jull: poske: oc pinges dag: Oc alle tieneste folck skulle offre en gang om aaret som er paa jule dag: met alle andre gamble seduanlige retzler Oc ther offuer skall hand haffue aff huert hedzske som icke haffue at tiende vdaff viij sk. till poske: oc viij sk. till sancti Michils dag Oc aff hallt hedzske iij sk. till huer forne tiidt Oc vdaff forne rente

tryckte, men en betydlig efterskörd kan ännu göras af den, som en gång kommer att skrifva Lunds stifts historia, hvartill rika materialier förefinnas.

¹⁴³) Konungens bref om presternas inkomster i Skåne, dat. Herresvads kloster, Fredag. efter vårfrudag (d. 12 Sept.) 1539, är tryckt i Suppl. till Krag, Christ. III's Hist. s. 39. Vårfrudagen (d. 8 Sept.) 1540 befullmäktigades stiftslänsmannen Sti Pors på Lundagård, att tilltala och straffa alla dem, som icke inom 14 dagar efter delgifvandet af detta konungens bref hade fullgjort sin tiondeskyldighet till prest och kyrka (Gamle Kgl. Saml. Nr. 3179 in 4to).

skall hand sellff holde oc belöne en Capellann oc predicant till sig som hannom skall gøre hielp oc bijstand met predickenn oc vnderuuiszning oc andit hues ther tilhörer effter som Notterftigheten vdkreffuer: dog skall kirkenn besörge samme predicant met en frij bolig: Saa att Sognepresten skall ther mett icke besueris udj noger maade Sammeledis haffuer oc borgemestere oc Raad oc menigheden tillsagt forne Her Claues at holde hannom en predicant ther till som skall gøre hannom hielp oc bijstandt Oc hand skall belöues aff Byenn oc aff Kirckenn etc.«. Äfven här finnes icke mera än tvenne kapellaner omnämnde, hvilket sannolikt antyder, att hospitalspredikanten särskildt aflönats af hospitalets medel. Man skulle kunna förmoda, att denna lönereglering mera öfverensstämmt med Claus Mortensens önskningsar än den föregående, men så tyckes icke hafva varit fallet. Möjligen har den omständigheten att underhålla och löna den ena kapellanen af honom blifvit ansedd allt för betungande, eller han funnit de sålunda bestämda löneförmånerna icke emotsvara hvad han trodde sig kunna äga anspråk på, nog af, efter ett halft år vidtogs en ny bestämmelse och man återgick då till en bestämd penninglön i ett för allt. Tisdagen före mårtensdagen (d. 9 Nov.) bestämde magistraten, att de andliga godsens skulle fördelas på så sätt, »att allt hues Jordegotz oc rente som ligger till Sancti peders Kirckes bijgning skall bliffue ther till at bijgge oc forbedre kirkenn mett, Oc allt hoszpitalens oc helligestis gotz skall bliffue till hospitalet at besörge the siuge mett, Oc alle altere gotz, Lags gotz, oc gilde gotz, skall were till att belöne Sogneprestenn, predicanter, Scholememestern, hörere, Organist, oc andre Kircke tienere mett«, och denna fördelning blef gällande för alltid. Nästa månad, Luciadagen (d. 13 Dec.), kom Frans Wormorsen till Malmö för att ändtligen göra ett slut på tvisten om sättet för presternas aflöning, hvarvid afgjordes och beslöts, »Att Sogneprestenn her vdj Malmö skall haffue till lön om aarett, hallftresindetiuge Jachimdaler (300 fl), oc for the

iij offer dage om aarett skall hand haffue tiuge Daler Eller saa mange penninge som the paa then tiid gelde ner hand betales skall, Oc huer aff the andre predicanter skall haffue till lön om aarett hallftresindetiuge Jachimdaler, Eller saa mange penninge som the paa then tiid gelde ner the betales skulle, Oc all andenn gammel rente skall were afflagt vden tiende, oc gudz lodt, som skall komme till hospitalett«, och skulle lönerna utdelas om påsk och mickelsdagen. Till slut heter det: »Dog mett saa skell om Konglig Maie-stett will thette fulbyrde oc samtöcke«. Det vill synas, som om konungen meddelat en sådan stadfästelse, ty denna sista lönereglering blef länge bestående. Men att äfven denna icke tillfredsställt Claus Mortensens fordringar, visar det följande.

Omedelbarligen härefter finna vi nemligen Claus Mortensen upphöra att vara kyrkoherde i Malmö. Någon annan orsak härtil, än osämjan med menigheten om sina rättigheter som prest, har icke lemnat spår efter sig i de handlingar, som blifvit bevarade till våra dagar. Kunna vi antaga, att den liflighet och häftighet i skaplynne, som tillägges honom, och den sjelfkänsla och medvetande om eget värde, som framlyser af de af honom sjelf på sin grafsten ristade orden: »destructor papistici cultus, plantator renovati evangelii«, kunna hafva framkallat en brytning emellan honom och menigheten? Detta är svårt att afgöra, men en sådan synes dock hafva inträffat¹⁴⁴); Claus Mortensen lemnade sin befattning som kyrkoherde i Malmö 1541, och straxt derefter äfven som prost i Oxie Härad, och fick till efterträdare Anders Ljung, som dertill kallades från Landskrona. Han fick 100 fl i ersättning för af honom verkställd byggnad i prestgården och afflyttade till ett hus på Calendegatan invid vallen, hvilket i den tidens hand-

¹⁴⁴) Tyvärr saknas de andliga godsens räkenskaper för åren 1540—41, hvilka sannolikt annars kunnat upplysa det dunkla i denna fråga.

lingar kallas Kragevik, der han i mer än trettio år intill sin död blef boende.

Men utan presterlig befattning blef han icke. Vi återfinna honom snart som sockenprest i Husie och Vestra Skreflinge socknar, belägna invid Malmö¹⁴⁵⁾. Dessa hörde till cantordömet vid Lunds domkapitel och deras egentliga sockenherre var dåvarande cantorn Peder Hansen Seber¹⁴⁶⁾.

¹⁴⁵⁾ Cavallin, Lunds Stifts Herdam. II, 58, anför såsom den förste lutherske sockenprest i Husie och Vestra Skreflinge Niels Mortensön, enligt Hvitfelds Bispekrönike, fol. uppl. s. 99. Men Hvitfeld har här ordagrant översatt Magn. Matthiæ Episc. Lundens. Series, s. 243, der det heter om biskopsvalet efter Niels Palladius: „adfuerunt electioni Nicolaus Martini Pastor Husensis“ etc., hvilket bordt översättas med: Claus Mortensen. Det synes hafva varit en obekant omständighet för alla, som behandlat reformationens eller Skånes presthistoria, att Claus Mortensen lemnade sockenkallet i Malmö, oaktadt det i en mycket begagnad historisk källa, Magni Matthiæ Regum Daniæ Series, säges om honom: „ecclesiæ illius (Malmogiæ) ac tandem ea relicta Husensis pastor“. I alla de afskrifter af detta Magni Matthiæ manuscript, som jag varit i tillfälle att se (Gamle Kgl. Saml. Nr. 2446; 2447 in 4to; Thottske Saml. Nr. 788 in fol. Arne Magn. Saml. på Univers. Bibl. Nr. 854; 855 in 4to), heter det på samma ställe om honom: „dictus victor“, men detta kan rimligen icke förklaras annorlunda, än att i Magni Matthiæ egen handskrift stått: „dictus bödker“, hvilket afskrifvaren läst på ofvannämnde sätt. Gamle Kgl. Saml. Nr. 2446 in 4to uppgifves vara Magni Mathiæ origin. handskrift, men detta är icke förhållandet.

¹⁴⁶⁾ Peder Hansen Seber var en af de mest framstående i Lunds domkapitel efter reformationen. Sannolikt var han son af myntmästaren i Malmö Hans Seber, som der lefde ännu 1509 (Malmös Dombok). Som kannik omnämnas han 1538 i en tvist med Klaus Gagge om trenne gårdar i Möllerup och Fjeleslöf (Orig. i Geh. Ark. dat. d. 24 Oct.) och 1540 kallas han „mester Per Hansen, cantor i Lund“ (Langebeks Excerpter på Kgl. Bibl. Fasc. 76). Den 10 Aug. 1541 bekräftade han, jemte Claus Urne, prost, Torbern Bilde, dekan, Holger Schaldre, erkedjekne, och menige kapitlet en förlikning emellan kapitlet och Malmö stad om de andliga godsens derstädes (orig. på perg. i Malmö Råd. Ark.). I November samma år sändes han af kapitlet till Augsburg, för att af Fuggerska huset återbära de 5000 gyllen, som kapitlet deponerat derstädes för det erkebiskopliga pallium, hvilket ock lyckades honom (Magn. Math. Reg.

Inkomsterna för den tjänstgörande sockenpresten derstädes hafva således icke rimligen kunnat vara betydligare än de Claus Mortensen åtnjutit i Malmö, hvarföre hoppet om förökade inkomster väl icke kunnat föranleda hans antagande af denna befattning. Han fortfor, som nämnt är, att bo i Malmö, och han förblef sockenprest i dessa församlingar ända till sin död. Denna långa tidrymd af hans lefnad synes hafva förflutit lugnt och stilla, och med undantag af den redan omnämnda tvisten med Gerdt Bardsker i Lund och en annan med en af sina sockenboar i Qvarnby om landgille af en gård, har jag icke funnit något, som kunnat derpå störande inverka. Flera gånger förekommer

Daniæ Ser. ad ann 1541. Hvittfeld har dervid oriktigt kallat honom Peder Ebber, hvilket Aslac sedan gjort till Ebbesen). Sommaren 1544 var han på kapitlets vägnar närvarande vid den theologiska disputationen i Köpenhamn angående religionsstridigheterna (Magn. Math. l. c. ad ann. 1544). Vid konungens vistande i Lund i Nov. 1546 fick han bref på (efter innehafvarens död) de tre vikarier i kraftskyrkan, som biskop Birger stiftat (Reg. over alle Lande Nr. 5, fol. 432 och 434, Geh. Ark.). I Lunds större brödraconvent var han förman åren 1550—1558 (Faxæ, Om Sodalit. Cleric. maj. i Lund, i Vitt. Akad. Handl. XV, 121). Han var i släktskap med Jörgen Kocks hustru, Sitse Kortsdotter, och nämndes i deras testamente af d. 1 Mars 1546 till en af testamentets executorer, och bekräftade jemte öfriga arfvingar d. 12 Febr. 1557 den betydliga donationen till staden, de fattige och skolan (Originaler på perg. i Malmö Råd. Ark.). Vid sednare documentet finnes hans sigill, en tvådelad sköld, i hvars öfra hälft en till venster uppspringande hjort, hvilket bekräftar att han, som det uppgifves, varit af adlig börd. Samma vapen finnes å en förgylt kalk, som han gifvit till Burlöfs kyrka och der ännu förvaras (Brunius, Skånes Konsthist. s. 592). För öfrigt förekommer han i flera handlingar från den tiden i Malmö. Han dog d. 9 Oct. 1553 (Magn. Math. l. c. ad ann. 1558) och redan d. 27 i samma månad bekräftade konungens kapitlets val af mester Peder Ifversen till han efterträdare som cantor (Tegn. over alle Lande Nr. 5, fol. 421, i Geh. Ark.). — Söndagen Judica (d. 18 Mars) 1548 ingingo socknemännen i Skreflinge en öfverenskommelse med „mester Peder Seber, wor sogneherre“, angående sockenstämmor, kyrkans räkenskaper m. m., hvilken blifvit bevittnad af „wor sogneprest Her Clauus Morthenssen“ (Skiöde og Gave Breve til Lundz Dom Capitel i Ny Kgl. Saml. Nr. 726 in fol.)

han som förmyndare och närvarande på rådhuset vid arfskiften och andra dylika förhandlingar. År 1560 var han, såsom fullmäktig för någon af stiftets städer, med om att utvälja Tyge Asmundsen till biskop i Lund, till hvilken kallelsebrevet till Köpenhamn blef öfverfördt af Claus Mortensen, jemte Hans Siunesen och tvenne andra prester¹⁴⁷⁾. Hans dödsår kan icke med säkerhet uppgifvas; den sista gången jag funnit honom omnämnd är den 3 Juni 1575, då han på tinget lät läsa ett öppen fullmakt af Hans Laurensen i Köpenhamn. Af inskriften på hans grafsten vet man att han blef 76 år gammal, och då hans efterträdare i Husie förekommer d. 16 April 1578¹⁴⁸⁾, så ligger hans dödsår emellan dessa båda data och hans födelse emellan 1499 och 1502¹⁴⁹⁾. Han blef begravnen midt i Peterskyrkans chor, der han sjelf utsett sin graf och efter sin första hustrus död omkring 1559 låtit å grafstenen inrista äfven sitt eget namn, med lemnande af öppen plats för ålder och dödsår. Inskriften lyder: »NICOLAUS. MARTINI. ECCLESIASTES. MALMOGENSIS. DESTRUCTOR. PAPISTICI. CULTUS. PLANTATOR. RENOVATI. EVANGELII. ANNO. DOMINI. MDXXVII. OBIT. ETATIS. SUÆ. ANNO. (LXXVI). ET CUM. UXORE. ELISABETHA. ET. FILIABUS. ELISABETHA JUDITHA. ET. CATHARINA. SEPULTUS. EST. QUIESCENS. IN. DOMINO. ANNO. SALUTIS. NOSTRÆ. MD(. . . .)«. Rundt om stenen står: »QUOD. SUMUS. HOC. ERITIS. FUIMUS. QUANDOQUE. QUOD. ESTIS«. Skriften är af ingjutna messingsbokstäfver,

¹⁴⁷⁾ Magn. Math., Episc. Lundens. Ser. s. 243.

¹⁴⁸⁾ Hans Olssen, sockneprest i Skreflinge och Husie, fick då konungens bref att få bo i Malmö och vara fri från all borgerlig skatt och tunga derstädes, med vilkor att icke försumma tjensten vid socknarne och icke i Malmö bruka någon handel eller näring borgearne till förfång, m. m. (Skaanske Reg. 1572—88, fol. 236 i Geh. Ark.)

¹⁴⁹⁾ Tillfälligtvis äro åren 1576—86 den enda lucka i Malmös dombok från 1503 till närvarande tid, men vid arkifvets ordnande låter den måhända finna sig; utan tvifvel finnes der närmare upplysningar om Claus Mortensens dödsår. I kyrkans räkenskaper för åren 1575—77 finnes derom intet: hans graf var förut redo, och sannolikt har ringning och dylikt efterskänkts.

med undantag af det inom parentes inneslutna, som efter hans död blifvit inristadt, utan att någon metall blifvit ifyllt. Midt uti orden Etatis och Anno står vidstående bomärke. Vid den ännu befintliga kolossala altarprydnadens uppställning och altarets flyttning längre fram i choret 1611, blef Claus Mortensens grafsten lagd inom altardisken, och den del af grafstenen, der dödsåret var inristadt, kom då att ligga alldeles under den vid altaret tjenstgörande prestens fötter. Derigenom blef denna inskrift snart utplånad, då deremot messingsbokstäfverna trotsat tidens åverkan ¹⁵⁰⁾.

Claus Mortensen var gift trenne gånger. Hans första hustru hette, som nämndt är, Elisabeth Hansdotter och synes hafva dött omkring 1559; i början af 1560 gaf hennes broder, Jon Hansen^e från Bjellerup, Claus Mortensen qvitto för allt arf efter henne. Med henne hade han tvenne döttrar, hvilka dogo samtidigt 1546, sannolikt i pesten, som då härjade. Claus Mortensen gifte snart om sig, ty hans andra hustru, Bengta Willemsdotter, dog redan 1564, utan tvifvel i den förfärliga pest, som då borttryckte en så stor del af Malmös befolkning. Hon var från Helsingör, och hennes arfvingar, syskon och syskonbarn, förde rättgång med Claus Mortensen om det testamente af sin halfva hufvudlott, som hon gifvit honom. Efter några år finna vi honom gift ånyo, för tredje gången. Med sin hustru, Elisabeth Fransdotter, var han 1569 om sommaren på rådhuset och lät af borgmästare och råd bekräfta ett med deras egna och flera dannemäns sigiller besegladt bref, af

¹⁵⁰⁾ Den var redan oläslig då Langebek 1754 aftecknade grafstenen. Vid den nu pågående restaureringen af kyrkans inre har altaret blifvit flyttadt längre bort i choret och med detsamma Claus Mortensens grafsten, under hvilken sålunda hans stoft egentligen icke mera hvilar. Alla andra grafstenar i kyrkan betäckas numera af det nya golfvet af tegel, med undantag af Claus Mortensens moders, som fått ligga i dagen.

innehåll, att om de icke fingo barn skulle den efterlevande till evig egendom behålla den andres hufvudlott i löst och fast. Hvilken som blef den öfverlevande har jag icke funnit upplyst. Några flera barn än de tidigt aflidne dottrarne synes Claus Mortensen icke hafva haft¹⁵¹⁾.

Då vi sålunda finna Claus Mortensen, efter ett mer än femtioårigt arbete i kyrkans tjänst, sluta sina dagar, icke ens som sjelfständig pastor, utan såsom hvad vi nu kalla præbendecomminister i ett par landförsamlingar, vill den tanken göra sig gällande, att hans gåfvor och egenskaper i sjelfva verket varit både färre och mindre, än hvad vi hittills föreställt oss vid betraktande af hans första uppträdande och dess af välsignelse följda verkningar för evangelii framgång. De öfriga reformatörerna fingo alla mer eller mindre framstående platser, han åter drog sig tillbaka från den han redan innehade. Att han i egentlig lärdom varit underlägsen de öfriga i reformationens främsta leder kämpande, är nog troligt, men att han ägde ett af tron genomträngt poetiskt sinne, derom vittna hans psalmer, och hans medfödda vältalighet och predikogåfvor erkändes på ett sådant sätt af hans papistiska motståndare, att de måste hafva varit ovanliga. Hans egenskaper voro måhända mera egnade att rifva ned än bygga upp, men han omtalas med aktning af Frans Wormorsen, med vördnad af Hans Thomissön, och intet förefinnes, som i den ringaste mån nedsätter hans minne. Hvarföre lemnade han då i sin kraftfullaste ålder för ett mindre kall den menighet, som till så stor del genom honom blifvit förd från mörkret till sanningen? Det felas oss tillräckliga materialier för att kunna

¹⁵¹⁾ Hvilka som hafva varit Claus Mortensens närmaste arfvingar, har jag icke funnit någon upplysning om, men 1677 egdes hans grafställe af Anna Larsdotter, enka efter en 1674 aflidne stadscomminister Christopher Corvinus, eller Rafn, i Malmö. Borgmästare och råd inköpte då grafstället af henne för 200 Daler, på det att ingen mer skulle blifva begravnen der den „förste lutherske presten“ hvilade (Malmö Dombok).

göra oss rätt klar denna omständighet i Claus Mortensens lif. Att frågan om det ekonomiska förhållandet emellan honom och hans församling dertill varit ensamt vållande, kan väl knappast antagas, då vi se hans efterträdare finna sig i sina villkor. Framtida undersökningar skola inåhända upplära det dunkla häri. Hans stora andel i evangelii seger i hans fädernesland kan ingen bestrida honom, och hans minne skall lefva så länge som detta samma evangelium i vår nord predikas, äfven om tiden skulle utplåna hvarje bokstaf från den sten, som täcker hans stoft.

Anders Ljung,

eller, som han äfven skref sig, Anders Jensen, blef 1541 kyrkoherde efter Claus Mortensen. Han var född i Malmö, der fadren, Jens Ljung, lefde ännu 1518. Anders Ljung synes hafva varit munk i carmeliterklostret i Landskrona innan han 1519 förekommer som lector vid carmelitercollegiet i Köpenhamn¹⁵²⁾, jemte Frans Wormorsen och Peder Laurensen. Antagligen har han samtidigt med dem omfattat Luthers lära; Henrik Smith säger om honom, att han var »aff de første her vdi Riget som for lod Paffuens regimente«¹⁵³⁾, och då Frans Wormorsen och Peder Laurensen blefvo kallade till Malmö 1529, har möjligen Anders Ljung begifvit sig till Landskrona och der predikat evangelium. Ty det bör väl kunna förutsättas, att han någon tid uppträdt som predikant derstädes, innan han under första hälften af 1530 blef evangelisk kyrkoherde i staden. Såsom sådan var han med de öfriga lutherska predikanterna på herredagen i Köpenhamn i Juli månad nämnde år och underskref deras trosbekännelse¹⁵⁴⁾. Att han efter konung Fredriks död 1533 någon tid var genom Torbern Bilde och kapitlet i Lund fördrifven från Landskrona, är i det före-

¹⁵²⁾ Engelstoft, Paulus Eliæ, i *Nyt Hist. Tidskr.* II, 23.

¹⁵³⁾ I företalet till „En liden Bog om Pestilentzis Aarsage“, etc. Köpenh. 1557.

¹⁵⁴⁾ „The article Scrifft“ etc. 1530, fol. L. i, verso.

gående omnämndt. Om hans verksamhet som sockenprest derstädes, under de elfva år som förflöto innan han 1541 kallades till Malmö, sakna vi för öfrigt alla underrättelser.

Men äfven hvad vi veta om honom efter denna tid, är ganska litet. Att han, i likhet med de öfriga reformatörerna, tidigt gift sig, ser man deraf att han 1550 gjorde bröllop åt sin dotter. På borgmästare och råds befallning fick han i denna anledning 12 alnar »engellst«, efter 3 $\frac{1}{2}$ alnen, till en klädning, och konungen skref till Mogens Gyldenstjerne, länsman på Malmöhus, att sända »lector Anders« ett godt par oxar på hans vägnar¹⁵⁵⁾. Vid samma tillfälle ringdes första gången med en kyrkans nya klocka, som blifvit stöpt i Köpenhamn af mester Laurits Madsen. Under hans tid hemsökte pesten Malmö flerfaldiga gånger, såsom åren 1545, 46, 50, 52, 53 och 1554, och skördade många offer¹⁵⁶⁾. Anders Ljung dog d. 24 Nov. 1555¹⁵⁷⁾ och synes hafva efterlemnadt hustrun, Christina, i små omständigheter; hon fick af kyrkans penningar nämnde år, då hon »beclaugede sin trang«, 16 $\frac{1}{2}$ och till hushyra derjemte 8 $\frac{1}{2}$. Om han haft några flera barn, än den omnämnda dottern, vet man icke. Han har icke efterlemnadt några skrifter, men berömmes af Erasmus Lætus för sina dygder och förträffliga egenskaper¹⁵⁸⁾. Han var derjemte prost i Oxie härad, hvilken befattning dåför tiden synes hafva varit alltjemt förenad med socknekallet i Malmö¹⁵⁹⁾.

¹⁵⁵⁾ Orig. i Saml. till Adels Hist. Fasc. 25, fam. Gyldenstjerne, å Kgl. Bibl. dat. d. 20 Aug. 1550.

¹⁵⁶⁾ Jemf. Mansa, Om Epidemier i Danmark, i Nord. Tidsskr. IV, 75.

¹⁵⁷⁾ Henrik Smith i företalet till „En liden Bog om Pestilentzls Aarsage“ etc. Köpenh. 1557, säger om honom, att han „bleff Sogne Herre vdj Landzkrone i xi Aar. Oc bleff siden der fraa kaldet til Malmö att vere der Sogne Herre, huorsom hand lærde oc Predic-kede Guds ord reent oc purt vdi xiiii Aar oc hand døde vdi samme Stad, Anno M. D. L. v. den xxiiii Dag Nouembris“.

¹⁵⁸⁾ Rer. Dan. Libr. XI, s. 244.

¹⁵⁹⁾ I kyrkans räkenskaper för åren 1542—1555 förekommer följande: 1542 köptes 4 „discantenböger“ för 4 $\frac{1}{2}$ af Frans Bogeförer, och

Under Anders Ljung voro följande kapellaner i Malmö:

1. Hans Siunesen, som blef kyrkoherde efter honom.

2. Hans Køge, om hvilken vi förut nämnt, att han kom från Køge till Malmö. Det vill likväl synas, som

Hans Krampe i Köpenh. fick 4 R för inbindningen; superintendenten visiterade tvenne gånger. 1545 köptes Augustini Opera i 10 Tomer in folio (en Basel-uppl. af 1529, hvaraf ännu delar finnas vid kyrkan) af Frans Bogeförer för 75 R och „eth deger ryske skindtt“ för 4 R till band om desamma; en ny kyrkklocka stöptes i Köpenh., som färdig vägde 13 Sk W 7 L W 1 W ; i gjutning kostade klockan 6 daler för hvar Sk W metall, som kyrkan lemnade, och 40 daler för hvarje Sk W , som mester Laurits Madsen tillsläppte. 1546 gjordes ett nytt „Corporall“ (ett hvitt linkläde, hvarmed kalken betäcktes). 1547 var Frans Wormorsen 4 dagar och visiterade, då Dirik Mortensen och Hans Kraft nyårsdagen vigdes till prester; till den förre köptes en „handbog“ för 1 R , och han fick på borgm. och råds befallning „en sort engelsk kiortell vnderforet met lamskind“, som kostade 34 R . 1549 ringdes med alla kyrkans klockor under „tre bede dage effter Kongl. Maiestatis befallning om wor free dyre“ (Mariæ Assumptionis, d. 15 Aug.); en ny stor ringklocka kallad Catharina stöptes i Köpenhamn af Laurits Madsen, hvars inskrift finnes hos Sjöborg, Skånes Hist. I, 157; Frans Wormorsen visiterade 4 dagar. 1550 gjorde lector Anders bröllop åt sin dotter. 1552 flyttades altaret, emedan det „stoedh tillfornn till wmagh oc vrömm oc mett förhöige treenn“; en ny jordebok öfver alla de kyrkliga godsens gjordes, hvaraf konungen fick ett exempl. 1553 såldes ett rött „blomit floiells messe hagell“ för 18 R ; ett blått och grönt „sættenis altareklæde oc blaatt damask vtti baade endene mett ett korss mitt vppaa“ för 24 R ; ett kors af en „hagell“ för 10 R ; uppbars afgifter af flera „bogeförere“, deribland Hans Vingaard från Köpenh. och hans „suend“, som fingo stå i kyrkans „vonghus“ och sälja böcker; kyrkan köpte en tysk bibel 14 R ; „primus tomus luteri“ 7 R ; „dixeonarion daxipodii“ (Petri Dasy-podii Diction. lat. germ. et germ. lat. Argent. 1537) 3 R ; „husspostella“ (förmodligen Luthers) 5 R ; 27 länkar gjordes att lägga böcker uti på „stolene i liberiet“ (i heliglegomskapell), och två låsar, som sattes utanför böckerna, hvartill borgm. och råd hade nyckeln; d. 20 Mars var biskopen och predikade de tre „bededage“. 1555: „bogeförere“ stodo i „vonghuset“ och en „Krönicke mundi“ (fanns vid kyrkan på Langebeks tid) köptes i Köpenh. för 3 R ; hela kyrkan hvitlimmades, hvilket kostade 1044 R .

om han straxt förut innehåft någon presterlig befattning i Köpenhamn, ty d. 12 Dec. 1539 fick Peder Suabe (till Gjordslev) länsbref på den gård, liggande i St. Nicolai kyrkogård i Köpenhamn, som Herr Hans Køge sednast bott uti, hvilken gård tillhörde St. Nicolai altare¹⁶⁰). Han dog 1545, och Anders Ljung, jemte borgmästaren Tue Bager, reste då öfver till Köpenhamn för att få en ny predikant efter honom, hvilket dock ej lyckades genast, utan de andra presterna måste ännu en tid dela hans tjänstgörning sinsemellan.

3. Peder Hering, hvilken ömsom kallas mester, ömsom lector, har måhända varit theologiæ lector i Roskild före Hans Tausen, som emottog denna beställning 1539, samma år som Peder Hering kom till Malmö. Han dog i slutet af 1546. Med sin hustru, Bengta, synes han hafva haft flera barn¹⁶¹). En son dog samma år som fadren och en annan 1549, och sannolikt är det en son af honom, som Bugenhagen d. 20 Augusti 1546 rekommenderar till konung Christian III's hjälp för sina studiers fortsättande i Wittenberg såsom en lofvande sextonårig yngling, hvilken han kallar »Valentinus, Peter Harringes son»¹⁶²).

4. Dirik Mortensen och

5. Hans Kraft blefvo båda prestvigda till kapellaner i Malmö 1547 och innehade denna befattning ännu vid Anders Ljungs död 1555. Derjemte var Tyge Asmundsen, som sedermera blef biskop i Lund 1560, slottsprest på Malmöhus åren 1554—1555, och synes hafva understundom predikat i staden och deltagit i de presterliga förrättningarne derstädes.

¹⁶⁰) Reg. over alle Lande IV, 151, verso, i Geh. Ark.

¹⁶¹) Enligt domboken för d. 1 Oct. 1548 gingo tvenne borgare i Malmö i borgen för „beenthe Salige Lector peders efterleffuerske att hwn schall bliffue till stedhe tijsligeste fore skellige windisbyrdt, huorlunde thett er gaait och faritt mett thet barn, szom hun sagde siig att hafue födt y mjelby saagen y fyn“, men något vidare förekommer derom icke.

¹⁶²) Schumacher, Gelehrt. Männ. Briefe I, 88.

Hans Siunesen,

som 1555 blef kyrkoherde efter Anders Ljung, var icke osannolikt född i Malmö, der han ägde flera släktingar; en Siunde Andersen Remmesmider förekommer med detta mindre vanliga namn bland borgarne i början af seklet och har möjligen varit hans fader. Han blef »gratis inscriptus» vid Wittenbergs universitet 1533, hvilket antyder obemedlade villkor. Sannolikt är han den kapellan i Malmö, som 1552 kallades till pastor vid Vårfrukyrkan i Köpenhamn efter Niels Palladius¹⁶³⁾, ty någon af de yngre kapellanerna kunde det ej gerna vara, men i så fall har han icke antagit detta tillbud, utan heldre stadnat i Malmö, der han väl varit viss om att en gång efterträda Anders Ljung. Efter Tyge Asmundsens val till biskop 1560 var han en af dem, som till honom öfverförde kallelsebrevet på stiftets vägnar¹⁶⁴⁾. Som bibeltolkare har han uppträdt genom öfversättningar af: »Salomonis Böger» och »Tobiæ Bog», båda tryckte i Wittenberg 1552, hvilka, enligt Petersen, äro märkliga i språkligt afseende¹⁶⁵⁾. Han dog 1563 i pesten och efterlemnade hustrun och många barn och styfbarn. Han hade nemligen gift sig med hospitalspredikanten Olof Jensens enka, som med denne sin man hade flera barn. Hans Siunesen synes hafva efterlemnadt icke

¹⁶³⁾ Kon. Christ. III's bref till Ped. Palladius, dat. fredagen efter fastlagssöndag (d. 4 Mars) 1552 (meddeladt af H. F. Rördam).

¹⁶⁴⁾ Magn. Mathiæ, Episc. Lund. Series, s. 243.

¹⁶⁵⁾ „Salomonis Böger paa Danske. Prouer. xliii. Herrens fröct er lifzens kilde, at mand kand fly fra dödzens snare. Wittenberg. 1552“. En liten octav, sign. A—K; titeln inom en ram. Af företalet ser man, att den är „fordansket aff Hans Siunesön“. Den innehåller: „Salomos Ordsprock“, „Salomon Predickere“, och „Salomons Höyesang“. I samma format och tryckt med samma stilar är „Tobiæ Bog, paa danske. Wittenberg. 1552“. En liten octav om 14 blad, med titelram, hvari danska vapnen. Efter Tobiæ bok följer: „Manasse Juda Kongis bön, der hand vaar fangen i Babylon“. Ett exempl. af båda finnes på Univ. Bibliotheket. Worm, Nyerup m. fl. räkna dem oriktigt bland professorn Jens Andersen Sinnings skrifter.

obetydligt arf åt de sina, af hvilka icke mindre än fyra döttrar afledo i pesten 1563 och 1564¹⁶⁶). En annan af döttrarne var gift med Hans Eskilsen, om hvilken nedanföre, och en styfson blef sedermera predikant i Malmö. Hans Siunesens egen son Anders Hansen dog i Holland 1568, då brodern Hans Hansen fick ärfva 1148 fl , systemen, som var gift med Hans Eskilsen, 230 fl , och 65 fl hade åtgått för bref och skrivelser till Holland. Hans Hansen blef sedermera kyrkoherde i Tommarp. De biträdande presterna under Hans Siunesens tid voro:

1. Dirik Mortensen (Theodoricus Martini), hvilken, född i Malmö och af staden kallad till predikant, prestvigdes af Frans Wormorsen i Sanct Petri kyrka nyårsdagen 1547. Utan tvifvel har han studerat i Köpenhamn och derifrån kommit till Malmö, ty borgmästarne voro under loppet af 1546 flere gånger öfver till Köpenhamn för att skaffa predikanter. Han synes hafva lemnat Malmö 1556, och förekommer sedermera såsom kyrkoherde i Söderhviddinge (Harjagers härad) bland de Jörgen Kocks och hans hustrus arfvingar, som d. 12 Febr. 1557 bekräftade deras testamente. Sannolikt var den Peder Diriksen, hvilken 1590 dog som pastor i Söderhviddinge, en son af honom¹⁶⁷).

2. Hans Kraft eller, som han äfven skref sig, »Joannes Petri cognomento Krafft» var likaledes från Malmö och prestvigdes samma dag som Dirik Mortensen. En hans hustru dog 1548 och följande året gifte han om sig med Elline Jensdotter, hvars fader, Jens Olssen, var

¹⁶⁶) Pesten rasade i Malmö så förfärligt åren 1563 och 1564, att då antalet döda, som ringdes för med kyrkans klockor årligen, under 1556—1562 varierade emellan 62 och 184 personer, så ringdes 1563 för 494 och 1564 för 777 döda, och ibland detta antal äro icke de fattige, för hvilka ringdes med Gråbrödrakyrkans klockor. Trenne tyska predikanter, som dock ej namngifvas, förekomma bland de döda 1563; de hafva utan tvifvel tillhört de tyska legotrupper, som under kriget med Sverige dessa år i stort antal lågo i Malmö.

¹⁶⁷) Cavallin, Lunds stifts Herdam. III, 264.

borgare i Malmö. Han var predikant ännu vid Hans Siunesens död 1563.

3. Hans Eskilsen förekommer som predikant i Malmö under åren 1555 till 1557 och är icke osannolikt den Johannes Aeschylus, som inskrefs vid universitetet i Wittenberg d. 24 Maj 1533 och af Bugenhagen 1538 rekommenderas till konung Christian III att erhålla understöd¹⁶⁸). Han gifte sig i Malmö med en af Hans Siunesens döttrar och blef sedermera sockenprest i Svendborg; såsom sådan förekommer han åren 1566 och 1569 i handlingar, som angå arfsangelägenheter efter svärfadern och den i Holland affidne svågern. Han blef derjemte prost i Sunds härad och dog 1587¹⁶⁹).

4. Niels Jespersen, som skref sig sjelf Nicolaus Jaspari, blef kapellan i Malmö 1555, då han kallas mester, och fick 43 fl i ersättning för sina flyttningkostnader från Jutland, samt tjenstgjorde till 1558. Han blef då pastor vid Vårfrukyrkan i Köpenhamn och 1560 biskop i Odense.

5. Nicolaus Petreius eller mester Niels Pedersen förekommer från 1559 som predikant i Malmö och var 1560 närvarande vid biskopsvalet i Lund¹⁷⁰). Några år sednare synes han hafva lemnat Malmö, och sannolikt är han densamme Nicolaus Petreius, hvilken på 1570 talet förekommer som pastor i Löderup och Hörup och prost i Ingelstads härad, samt är bekant genom sin skrift om Cimbrernas och Gothernas härkomst och bedrifter, hvari den i nordens historia välbekanta, så kallade, »gullandske» hypotes första gången framträder. Det råder för öfrigt mycken obestämthet i uppgifterna om denne författares lefnadsomständigheter.

6. Mats Karlsen blef 1558 kapellan i Malmö, då han fick 18 fl till hjälp att flytta sitt gods från Seland, och

¹⁶⁸) Ny kirkehist. Saml. I, 465.

¹⁶⁹) Jemf. Saml. til Fyens Hist. og Topogr. I, 83.

¹⁷⁰) Magn. Math., Episc. Lund. Series, s. 244.

samma år tecknade han sitt namn under kyrkans räkenskaper sålunda: »Matz Karlsenn Riper«. Han är således den »Matthias Carolinus Ripensis Danus», som inskrefs vid universitetet i Wittenberg d. 29 April 1552¹⁷¹⁾. Han synes icke hafva varit i Malmö längre än till 1559 och är för öfrigt bekant såsom psalmdiktare. Lyscander berömmar honom högeligen såsom en för snille och lärdom utmärkt prest, hvilken med framgång öfvade både musik och skaldekonst¹⁷²⁾.

7. Mogens Svensen Skonning (Magnus Sueononis) var äfvenledes predikant i Malmö åren 1560 och 1561, och synes derjemte haft någon befattning vid skolan, men för öfrigt vet jag ingenting om honom. Hans omynliga barn omnämnas 1568.

8. Hans Olssen, med tillnamnet »Fiskere«, blef predikant 1562, och var son af den 1538 aflidne Olof Jensen, samt sålunda styfson af Hans Siunesen. Han var predikant ännu 1563¹⁷³⁾.

Vi finna af det ofvananförda, att Malmö företrädesvis till predikanter sökte prester med studier och utmärktare förmåga, och att flera af dem från tjensten derstädes befordrades till mera ansedda och framstående platser. I så

¹⁷¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 471.

¹⁷²⁾ Lyscander, De script. dan., i Westphalens Monum. III, 477. Jemf. Corvini Heptachord. dan. fol. f. 1.

¹⁷³⁾ I kyrkans räkenskaper för åren 1556—1563 förekommer följande: 1556 stodo „bøgeførere“ både från Köpenh. och Lybeck vid kyrkan; till „omhenng“ omkring altaret köptes 70 aln. „siilcke“, hvilket jemte sylön och sysilke kostade 20 fl. 8 sk.; till „offuirhenng“ öfver predikstolen köptes 6 alnar blått och lika mycket gult „arrask“ för 7 fl. 10 sk. 1558 lefverades enligt konungens befallning till Lage Urne på Lundagård tredjedelen af alla kyrkans inkomster, hvilken utgjorde 411 fl. 7 sk. 1560 såldes ett crusifix för 9 fl. ; kyrkospiran afbrände i „then store tordøn och storm“ (jemf. Suhm, Nye Saml. III, 82); släckning och spirans återuppbyggande af Oluf Tømmermand från Köpenh. kostade 1007 fl. . 1562 köptes böcker till „liberiet“ för 22 fl. . 1563 lefverades till Kongl. Mai. af kyrkans inkomster 1200 fl. .

fall kan Helveg hafva rätt deruti, att Malmö fortfarande blef en ansedd prestskola, men det var då en praktisk sådan, som icke hade någon gemenskap med den egentliga skolan derstädes. Äfven under de återstående hundra år, hvarunder Skåne var med Danmark förenadt, finna vi i Malmö bland presterna flera utmärkta män, såsom Hans Christensen Sthen, Niels Jörgensen, Bertil Jespersen, Anders Arrebo, Bertill Knutsen, m. fl., allt personer, som innehafva ett berömdt namn inom Danmarks litteratur- och kyrkohistoria. Äfven om dem och öfriga prester i Malmö intill 1660, hoppas jag framdeles blifva i tillfälle att meddela några förut obekanta underrättelser till upplysning af deras historia.
